

Max Liikka

SUOMEN PUOLESTA, SAKSAN EHDILLA
Suomalaisten itsenäisyysaktivistien ja Saksan välinen tie-
dusteluyhteistyö vuonna 1916

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Elokuu 2020

TIIVISTELMÄ

Max Liikka: Suomen puolesta, Saksan ehdoilla: Suomalaisten itsenäisyysaktivistien ja Saksan välinen tiedustelusuhde vuonna 1916

Pro gradu -tutkielma, 92 sivua

Tampereen yliopisto

Historian tutkinto-ohjelma

Elokuu 2020

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan suomalaisten itsenäisyysaktivistien ja saksalaisten välistä suhdetta tiedustelututkimuksen näkökulmasta vuonna 1916. Arvioinnin kohteena on jääkäriliike ja siinä sisäänrakennettuna ollut suomalaisten ja saksalaisten välinen yhteistyösuhde. Tutkimuksen tarkoitus on selvittää, millainen suomalaisten ja saksalaisten välinen tiedustelusuhde oli tiedustelututkimuksen näkökulmasta tarkasteltuna.

Tiedustelututkimus kuuluu kansainvälisen politiikan ja strategian tutkimukseen. Yhdessä realistisen teoriasuuntauksen kanssa se luo viitekehyksen, jonka kautta historiallista ilmiötä on mahdollista tarkastella. Jääkäriliikettä ei ole Suomessa aikaisemmin tutkittu nimenomaan tiedustelun näkökulmasta, joten se tarjoaa uuden, kiinnostavan näkökulman paljon tutkittuun aiheeseen. Myöskään saksalaista näkökulmaa ei ole ollut laajasti esillä suomalaisessa jääkäriliikkeen tutkimuksessa.

Tarkastelun kohteena ovat tiedustelusuhteen eri osa-alueet ja peitetoiminta, johon kuuluvat erilaiset poliittiset toimet, propagandatoimet ja sotilaallinen toiminta. Jääkärit toteuttivat saksalaisten määräyksestä tiedustelun alle lukeutuvaa peitetoimintaa Suomessa. Tiedustelusuhteen arvioimiseksi tarkastellaan myös osapuolten yhteistyöstä saamia hyötyjä ja tavoitteita.

Tutkimusaineistona käytetään Saksan keisarikunnan ulkoasiainministeriön arkiston asiakirjoja, jotka käsittelevät Suomen ja muiden Venäjän keisarikunnan alusmaiden itsenäisyysliikkeitä ensimmäisen maailmansodan aikana. Asiakirjat sisältävät kirjeenvaihtoa saksalaisten diplomaattien ja virkamiesten ja eri maiden vapausliikkeiden välillä sekä erilaisia tiedotteita, raportteja ja suunnitelmia. Ulkoasiainministeriön arkiston asiakirjat ovat ainoita kokonaisuuksia, joiden avulla jääkäriliikettä on mahdollista tutkia saksalaisesta näkökulmasta.

Tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, ettei suomalaisten ja saksalaisten välinen yhteistoimintasuhte ollut tasapainoinen. Johtuen osapuolten välisestä voimatasapainosta Saksan oli mahdollista ajaa tiedustelusuhteen kautta ensisijaisesti omia tavoitteitaan. Suomalaisten oli mukauduttava saksalaisten vaatimuksiin, sillä Saksa hallitsi aktivistien kannalta keskeisiä resursseja. Vaikka suomalaiset saivat hyötyä yhteistoiminnasta saksalaisten kanssa, ei kyseessä vuoden 1916 perusteella ollut heidän päämääriään edistävä kumppanuus.

Avainsanat: tiedustelututkimus, jääkäriliike, ensimmäinen maailmansota, tiedustelusuhde, peitetoiminta

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto.....	1
1.1.	Tutkimuskysymys.....	2
1.2.	Saksalaisten ja suomalaisten suhde jääkäritutkimuksessa.....	5
1.3.	Keisarillinen Saksa tiedustelututkimuksen näkökulmasta.....	10
1.3.1.	Realistinen teoria ja tiedustelu osana sodankäynnin teoriaa	10
1.3.2.	Tiedusteluyhteistyö, tiedustelusuhde ja peiteoperaatiot.....	13
1.3.2.1.	Symmetrinen ja asymmetrinen tiedustelusuhde	14
1.3.2.2.	Peiteoperaatiot	16
1.3.3.	Tiedustelu ja peiteoperaatiot ensimmäisen maailmansodan kontekstissa.....	18
1.4.	Metodi ja lähdeaineisto.....	21
1.4.1.	Aineiston kuvaus	21
1.4.2.	Metodi	23
1.4.3.	Aineiston rajaus.....	25
2.	Poliittinen toiminta ja propaganda	28
2.1.	Rahan ja aseiden antaminen peitetoimintaa varten.....	30
2.2.	Propagandatoimet	34
2.3.	<i>Liga der Fremdvölker</i> ja vetoamus Woodrow Wilsonille.....	40
3.	Sotilaallinen peitetoiminta Suomessa.....	47
3.1.	Peitetoiminta ja etapit jääkäripataljoonan raporteissa	48
3.2.	Terroritekoja Pohjois-Suomessa.....	54
3.3.	Toiminnan hiipuminen: Simon kahakka ja sen seuraukset.....	60
4.	Tiedustelusuhteen arviointi	65
4.1.	Aktivistien yhteydenotot saksalaisiin	65
4.2.	Suomalaiset saksalaisten kirjeenvaihdossa.....	71
4.3.	Wetterhoffin syrjäyttäminen ja erillisrauha-ajatuksia	76
5.	Johtopäätökset	82
6.	Lähteet.....	86
7.	Tutkimuskirjallisuus.....	87
8.	Liitteet	89

1. Johdanto

Suomalainen ensimmäisen maailmansodan aikainen itsenäisyysaktivismi, joka tunnetaan myös jääkäri liikkeenä, on yksi suomalaisen sotahistorian tunnetuimpia aiheita. Vuosina 1915–1917 Saksaan sotilaskoulutusta saamaan lähti hieman alle 1900 miestä, joista suurin osa palveli vuosien 1916–1918 aikana Saksan armeijassa jääkäreitä varten perustetussa Kuninkaallisessa Preussin Jääkäripataljoona 27:ssä. Valkoisten puolella taistelleilla jääkäreillä oli merkittävä rooli myös vuoden 1918 tapahtumien aikana, sotien välisenä aikana puolustuslaitoksen kehittäjinä ja myöhemmin toisen maailmansodan aikana. Jääkäri liikkeen synty kietoutuu kuitenkin vahvasti sotaa käyvän Saksan keisarikunnan ympärille. Suomalainen kapinaliike eli ja kehittyi Saksan tuella, mutta jääkäri liikkeen vaiheita on tulkittu usein yhteistyönä, jossa suomalaiset ja saksalaiset olivat molemmat mukana aktiivisina osapuolina.

Saksalaisten ja suomalaisten aktivistien välinen suhde oli kuitenkin epätasapainossa. Keisarillinen Saksa oli suurvalta ja jääkäri liikkeen edustajat epämuodollinen vastarintajoukko, jolla ei voinut olla samanlaista legitimitettä, mandaattia ja resursseja toimia. Saksalaisten viranomaisten ja jääkäri liikkeen edustajien tekemät sopimukset eivät siis voineet lähtökohtaisesti olla tasapuolisia, sillä suomalaisten oli mahdotonta esittää lupauksia ja takeita minkään virallisen tahon puolesta. Vaikka suomalaisten oli mahdollista edistää omia tavoitteitaan yhteistyön avulla, oli Saksa hankkeessa määrävässä asemassa.¹

Aktivistien ja Saksan välisen voimatasapainon vuoksi jääkäri liikkeeseen hankkeena on sisäänrakennettuna epäsymmetria, jota tarkastelen tässä tutkimuksessa.² Tämä epäsuhta on aikaisemmassa tutkimuksessa jäänyt vähemmälle tarkastelulle, sillä jääkäri liike, aktivistien toiminta Suomen irrottamiseksi Venäjältä ja liittoutuminen Saksan kanssa on aikaisemmassa tarkastelussa nähty usein hyvin suomalaislähtöisesti. Ajatus molempia osapuolia hyödyttäneestä yhteistyöstä on hyvin yleinen historiakuva, vaikka liittolaisuuteen Saksan kanssa sisältyi myös suuria riskejä.³

¹ Ajatuksen Saksan johtavasta asemasta on esittänyt Matti Lackman teoksessaan *Suomen vai Saksan puolesta?* Ks. esim. Lackman 2000, 701.

² Kyseessä on kysymys symmetrisestä ja epäsymmetrisestä tiedustelusuhteesta (Eng. *symmetric and asymmetric intelligence liaison*), jota ovat tiedustelututkimuksen (Eng. *intelligence studies*) käsitteistöä. Tarkemmin ks. luku 1.3. *Keisarillinen Saksa tiedustelututkimuksen näkökulmasta*.

³ Ks. esim. Lackman 2000, 718–721, kriittisesti saksalaissuuntauksen seurauksista myös Hentilä & Hentilä 2016.

1.1. Tutkimuskysymys

Tässä tutkimuksessa tarkastelen suomalaisten itsenäisyysaktivistien ja Saksan keisarikunnan välistä yhteistyösuhdetta ja suomalaisten roolia saksalaisten peitetoiminnassa vuoden 1916 alusta vuoden 1917 loppuun Saksan ulkoasiaintoimiston (Saks. *Das Auswärtige Amt*) asiakirjojen avulla. Tutkimuksen lähtökohtana on, että ensimmäisen maailmansodan aikaisessa suomalaisten ja saksalaisten välisessä yhteistoiminnassa voidaan katsoa olleen kyse tiedustelun alle lukeutuvasta toiminnasta, jota voidaan tarkastella tiedustelututkimuksen näkökulmasta.⁴ Tästä näkökulmasta analysoin suomalaisten ja saksalaisten välistä tiedustelusuhdetta (Eng. *intelligence liaison*).

Tutkimuksen tarkoituksena on soveltaa kansainvälisen politiikan tutkimuksen ja tiedustelututkimuksen tarjoamaa teoreettista viitekehystä historiallisen ilmiön tarkastelemiseen. Tutkimuskysymykseni on, *millainen suomalaisten aktivistien ja saksalaisten välinen tiedustelusuhde oli Saksan keisarikunnan ulkoasiaintoimiston näkökulmasta?* Arvioin tiedustelusuhdetta tarkastelemalla aineistosta löytyvää osapuolten välistä kirjeenvaihtoa ja itsenäisyysaktivistien, erityisesti jääkärien roolia Saksan tiedustelutoiminnassa.

Tiedusteluyhteistyö ja peitetoiminta (Eng. *covert action*) ovat tiedustelututkimuksen terminologiaa, jolla kuvataan osapuolten välistä epävirallista tai salaista yhteistyötä sekä normaalin ulkopolitiikan keinoihin kuulumatonta toimintaa, jonka tarkoituksena on vaikuttaa viholliseen. Arvioinnin kohteena ovat yhteistyön voimasuhteet, hyödyt ja haitat eri osapuolille.⁵

Saksalaisen näkökulman tutkimusta monimutkaistava tekijä on, että saksalaisten tavoitteet aktivistien, Suomen ja jääkäripataljoona 27:n suhteen vaihtelivat sotavuosien 1914–1918 aikana paljon. Suomalaisten asioita käsittelevät lukuiset viranomaiset: ulkoasiaintoimiston lisäksi esimerkiksi sotaministeriö, amiraliteetti ja yleisesikunta sekä Saksan keisari Wilhelm II. Tiedustelutoimintaa harjoittivat ulkoasiaintoimiston lisäksi pääesikunnan poliittinen osasto⁶ ja armeijan eri puolustushaarat itsenäisesti. Koska koko sota-aikaa ja kaikkia tiedustelun suuntauksia on mahdoton käsitellä kattavasti yhdessä tutkimuksessa, keskitytään tässä ajanjaksoon vuoden 1916 alusta vuoden 1917 alkuun. Käytettävissä olevat asiakirjat valottavat ulkoasiaintoimiston, sen lähettiläiden, konsulien sekä

⁴ Tiedustelututkimus on osa strategian tutkimusta, joka tarkastelee tiedustelun merkitystä ja sen arviointia osana kansainvälistä politiikkaa. Ks. Lebow 2013, 17–66.

⁵ Käsitteiden määrittelystä tarkemmin luvussa kaksi, joka käsittelee tiedustelututkimuksen teoriaa.

⁶ Saks. *Sektion Politik*, jonka alle jääkäri liikettä koskevat asiat siirrettiin maaliskuussa 1917.

valtakunnan johdon ajatuksia. Ulkoasiaintoimiston asiakirjat⁷ ovat kuitenkin asiakirjakokonaisuutena ainoita saatavilla olevia saksalaisia lähteitä. Paljon aineistoa on tuhoutunut ja mahdollisesti hajautettuna Saksan arkistoissa, joten täysin kattavaa kuvaa saksalaisten suhtautumisesta tullaan tuskin koskaan saamaan.⁸

Vaikka aktivismia ja jääkäriiliikettä on tutkittu Suomessa paljon, on aktivismia osana saksalaista viitekehystä tutkittu Suomessa hyvin vähän.⁹ Se on vuosien 1916–1917 osalta ollut läsnä lähinnä saksalaisessa tutkimuksessa.¹⁰ Tämän tutkimuksen yksi tavoite on rakentaa siltaa suomalaisen tutkimusperinteen ja saksalaisen tutkimuksen välille tarkastelemalla suhteellisen vähälle käytölle jääneitä saksalaisia lähteitä suomalaisen tutkimusperinteen kanssa keskustellen.

Toinen tavoite on yhdistää kansainvälisen politiikan tutkimuksen sekä tiedustelun tutkimuksen metodiikkaa historian tutkimukseen. Historiantutkimuksen piirissä tiedustelua on tutkittu varsin vähän.¹¹ Tiedustelun ja strategian tutkija Adam D. M. Svendsen kirjoittaa, että tiedustelututkimus on monitahoinen ja monialainen tutkimusala, joka on syntynyt strategian, historian, lakitieteen ja sosiologian tieteenaloista. Monitahoisen luonteensa kautta se liittyy myös diplomatiaan, byrokraatiaan, lakiin, johtamiseen ja talouteen.¹² Tästä näkökulmasta tavoitteeni käyttää tiedustelututkimusta historiantutkimuksen osana näyttää hyvin lupaavana ja hedelmällisenä. Soveltamalla tiedustelututkimuksen ja historian tutkimuksen metodiikkaa saavutetaan poikkitieteellinen lähestymistapa, joka on hyödyllinen tarkastellessa monimutkaisia ilmiötä, kuten suomalainen aktivismi ja jääkäriiliike Saksan tiedustelutoiminnassa ovat.¹³

En käy tässä työssä läpi Jääkäripataljoona 27:n tai siihen kuuluvan Lockstedtin koulutusjoukon koulutus- ja rintamavaiheita, mutta arvioin muilla tavoin jääkäreiden roolia osana aktivistien ja saksalaisten yhteistyötä. Tarkastelen myös sitä, millä tavoin aktivistien johtohenkilöt suhtautuivat

⁷ Saks. *Akten des Auswärtigen Amts*.

⁸ Ks. Keßelring 2005, 15.

⁹ Näin toteavat mm. Hentilä & Hentilä 2016, 17. Ks. myös Kilpinen et al. 2020, 8.

¹⁰ Esim. Keßelring 2005.

¹¹ Haasteena on ollut, että monet tiedustelun tutkimisen kannalta keskeiset aineistot ovat lähtökohtaisesti salaisia, sillä ne sisältävät usein strategista tai taktista tietoa. Salassapito luo suurimmat haasteet tutkimukselle. Svendsen, 2009, 707. Ks. myös Matti J. Karin koonti tiedustelun tutkimuksesta ja opetuksesta suomalaisissa yliopistoissa: Kari 2020, 113–116. Kuitenkin tiedustelututkimuksen sisällä historiallinen suuntaus on kaikkein yleisin.

¹² Svendsen 2009, 705–706.

¹³ Svendsenin mukaan parhaat tulokset voidaan saavuttaa poikkitieteellisellä tarkastelulla: “Adopting an interdisciplinary hybrid approach is arguably the most appropriate when studying intrinsically complex subjects.” Svendsen 2009, 720.

jääkäreiden toteuttamiin peiteoperaatioihin, ja mitä ne kertovat osaltaan suomalaisten ja saksalaisten tiedustelusuhteesta.

Tutkimuksessa ei ole tarkoitus ottaa kantaa ensimmäisen maailmansodan aikaisen suomalaissaksalaisen yhteistyön seurauksiin, vaikka arvioinnin keskiössä ovat sen hyödyt ja haitat eri osapuolille. Aktivistien yhteys Saksaan vaikutti osaltaan vuoden 1918 tapahtumiin, Suomen valtion alkutaipaleeseen ja myöhemmin itsenäisen Suomen ulkopolitiikkaan. En tässä tutkimuksissa halua ottaa kantaa näihin seurauksiin, vaan niitä voidaan arvioida erillisissä tutkimuksissa, kuten esimerkiksi dosentti Marjaliisa Hentilä ja professori Seppo Hentilä ovat tehneet vuoden 1918 osalta.¹⁴

¹⁴ Ks. *Saksalainen Suomi 1918*, Hentilä & Hentilä 2016.

1.2. Saksalaisten ja suomalaisten suhde jääkäritutkimuksessa

Jääkäriiliike on yksi suomalaisen sotahistorian tutkituimmista aiheista. Jääkäriaiheista kirjallisuutta on julkaistu valtavasti, mutta tieteellisiä esityksiä on vastaavasti vähemmän. Tutkimuksessa jääkärien myöhäisemmät vaiheet talvi- ja jatkosodassa ovat monessa tutkimuksessa saaneet suuremman painoarvon Saksan-vaiheiden jäädessä taka-alalle.¹⁵ Professori Henrik Meinander jakaa jääkäritutkimuksen kolmeen aaltoon: ensimmäinen aalto on vuoden 1918 jälkeen syntynyt muistelmakirjallisuus, toinen aalto on 1960-luvulta eteenpäin tehty tutkimus ja kolmas aalto 2000-luvun kriittisempi tutkimus.¹⁶ Tiedustelututkimuksen näkökulmasta jääkäriiliikettä ja suomalaista aktivismia ei ole ennen tätä tutkimusta tarkasteltu.

Jääkäritutkimuksen kulmakivenä toimii edelleen vuonna 1966 julkaistu, historian professori Matti Lauerma kokoama ja kirjoittama suurteos *Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27: vaiheet ja vaikutus*.¹⁷ Se on kattava ja värikäs kuvaus jääkäripataljoonan vaiheista ja ehdottoman hyvä perusteos jääkäriiliikettä tutkiessa.¹⁸ Lauerman työssä on kuitenkin puutteita, erityisesti saksalaisten lähteiden puuttuminen ja kritiikittömyys, joita myöhempi tutkimus on täydentänyt.¹⁹ Vaikka osa teoksen tulkinnoista on vanhentuneita, on se edelleen tärkeä lähde teos kattavuutensa vuoksi.

2000-luvulla syntynyttä tutkimusta edustaa historian professori Matti Lackmanin *Suomen vai Saksan puolesta? Jääkärien tuntematon historia*, joka on tämän työn kannalta tärkein referenssiteos.²⁰ Lackman tarkastelee tutkimuksessaan jääkäriiliikettä huomattavasti kriittisemmin kuin Lauerma. Lackmanin keskeinen argumentti korostaa, että Saksan rooli jääkäriiliikkeessä oli merkittävä, jopa määräävä. Tällä tavoin hän kritisoi yksipuolista historiakuvausta, joka on keskittynyt tarkastelemaan jääkäreitä “joulukuun kuudennen päivän ikkunan kautta.”²¹ Lackman tarkastelee jääkäreitä myös

¹⁵ Esim. Kemppi 2011.

¹⁶ Ks. esim. Meinander, 'Suomen jääkärit – Vaikutus ja jälkimaailma', 534, 538–541.

¹⁷ WSOY, 1966.

¹⁸ Uusimman julkaistu jääkäritutkimuksen mukaan Lauerman teos on jopa “--tunnetuin ja täydellisin” kuvaus jääkäriiliikkeestä. Kilpinen et al. 2020, 8.

¹⁹ Lähdeaineistosta ks. Lackman 2000, 87 ja lähdeluettelo: Lauerma 1966, 1078–1084. Lauerma ottaa useasti kantaa poliittisiin ja moraalisiin seikkoihin, mikä luo tutkimukseen subjektiivista vaikutelmaa. Esim. puhuttaessa jääkäriksi lähteneiden kunniaista, Lauerma 1966, 96.

²⁰ Otava, 2000.

²¹ Sanonta kuvaa tarkastelutapaa, jossa Suomen itsenäistyminen perustelee ja selittää asioita, myös sellaisia, joiden tapahtumahetkellä itsenäisyydestä ei ollut mitään tietoa tai varmuutta.

vierastaistelija-näkökulmasta sekä arvioi kriittisesti Saksaan nojautumisen seurauksia Suomelle pidemmällä aikavälillä.²²

Kolmas tämän työn kannalta tärkeä tutkimus kuuluu saksalaiseen jääkäritutkimukseen. Historioitsija Agilolf Keßelring käyttää tutkimuksessaan *Des Kaisers "finnische Legion". Die finnische Jägerbewegung im Ersten Weltkrieg im Kontext der deutschen Finnlandpolitik*²³ samaa ulkoasiainministeriön lähdeaineistoa kuin tässä tutkimuksessa on hyödynnetty. Keßelring pohtii myös tämän tutkimuksen kannalta keskeistä aktivistien ja saksalaisten välistä dynamiikkaa.²⁴ Tutkimuksen puutteena kuitenkin on, että se perustuu Keßelringin opinnäytetyöhön, joka valmistui vuonna 2000, ennen kuin Lackmanin *Suomen vai Saksan puolesta?* ilmestyi.²⁵ Siksi se ei kaikilta osin ole ajantasainen esitys ainakaan suomalaisen kirjallisuuden osalta, vaikka käsittelee kattavasti erityisesti jääkäripataljoona 27:n vaihteita.

Jääkäritutkimus on hyvin kerroksellista ja rakentuu paljon myös lähteiden osalta aikaisempien tutkimusten varaan. Jääkärien ja muiden aktivistien 1920-luvulla syntyneitä muistelmamaailmaa onkin käytetty runsaasti lähteenä.²⁶ Syynä tähän on, että muistitietoaineisto on ollut monessa tapauksessa ainoa lähde, jonka avulla jotain liikkeen vaihetta on päässyt tarkastelemaan. Esimerkiksi *Suomen jääkärit* osat I ja II ovat jääkärien itsensä kokoama laaja muistelmamaailma, jota varsinkin Lauerma on käyttänyt laajalti lähteenään. Näissä tutkimuksissa kuitenkin on aina omat lähdekriittiset ongelmansa, mikä asettaa niiden käytölle lisähaasteita.²⁷

Lackman ja Keßelring ovat vastaavasti käyttäneet Lauermanin tutkimusta keskeisenä lähteenään. *Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27: vaiheet ja vaikutus* kuitenkin painottuu jääkärijoukon sisäiseen tarkasteluun. Sisäisen tarkastelun painottaminen on arvokasta, mutta kuten Lauerma itsekin toteaa, hänen käytössään olevan lähdeaineiston perusteella on esimerkiksi ylempien johtoportaiden suhtautumista jääkäriin ja Suomen itsenäisyysliikkeeseen paikoitellen vaikea seurata.²⁸ Lauerman

²² Lackman 2000, 114–122, 718–721. Saksaan nojautumisen seurauksista tarkemmin myös Hentilä & Hentilä 2016.

²³ Saks. Keisarin ”vihreä legioona.” Suomalainen jääkäri-liike ensimmäisessä maailmansodassa osana saksalaisten Suomi-politiikkaa. Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005.

²⁴ Keßelring 2005, 12.

²⁵ Keßelring toteaa tämän itse, ks. Keßelring 2005, 21.

²⁶ Esim. Jääkäri J. E. Sainio kirjoitti jo vuonna 1918 teoksen *Jääkäri-elämästä: muistoja ja tunnelmia* (Otava), jossa hän käsittelee Saksassa viettämäänsä aikaa. Erityisesti Lauerma käyttää runsaasti päiväkirjoja ja muistelmamaailmaa, osin varmasti siksi, ettei saksalaista aineistoa ole ollut saatavilla. Lauerma 1966, 1078–1082.

²⁷ Luonnollisesti jälkikäteen syntyneessä muistitietoaineistossa on erilainen näkökulma kuin orgaanisesti syntyneessä aineistossa. Meinander toteaa

²⁸ Lauerma 1966, 1074. Lähdeaineiston puute on kuitenkin rajoittanut Lauermanin mahdollisuutta tarkastella ilmiön kaikkia puolia.

mukaan esimerkiksi jääkärien tiedustelu- ja sabotaasitoimintaa tunnetaan verrattain huonosti. Hän arvioi, että aihetta käsittelevät asiakirjat ovat ”--peittyneet hämärään, jonka läpi tutkijan katse ei enää kykene tunkeutumaan.”²⁹ Syyksi hän arvioi sen, että niitä käsittelevät salaiset asiakirjat ovat tuhoutuneet ja tiedusteluretkille osallistuneiden muistitieto on menetetty. Lackman osoitti Lauerma osittain vääräksi omassa tutkimuksessaan, jossa käsitellään laajasti myös tiedustelutoimintaa Suomessa.³⁰ Aihe on kuitenkin sen jälkeenkin jäänyt verrattain vähälle huomiolle. Siksi tässä työssä käytetty tiedustelututkimuksen viitekehys avaa aikaisemmin vähällä käytöllä olleen näkökulman jääkäri liikkeen historiaan.

Jääkäri liikkeen tutkimuksen haasteena on, että tarkasteltava ilmiö on kokonaisuudessaan niin monipuolinen, että sen kattava ajallinen ja teemallinen käsittely vaatii valtavasti lähteitä ja aikaa ja tuottaa pakostakin pitkän tutkimuksen. Lackman ja Lauerma ovat molemmat yrittäneet kasata kokonaisuuden yksien kansien väliin, mikä myös näkyy lopputuloksessa joko puutteina tai toistona. Lackman onkin saanut kritiikkiä rönsyilevyydestään filosofian tohtori Outi Karemaan kirjoittamassa kirja-arviossa, vaikka tutkimusta muuten pidetään laadukkaana.³¹ Myös tämän vuoksi on tärkeää huolehtia riittävästä rajauksesta ja valita tutkimuksen kohteeksi yksittäinen näkökulma, jonka avulla pyrkii täydentämään tutkimuskenttää.³²

Suomalainen tutkimus kaipaa tuekseen saksalaisia lähteitä. Keßelring kirjoittaa yllättyneensä, miten vähän saksalaisia arkistoja on käytetty lähteenä suomalaisessa jääkäritutkimuksessa. Erityisesti hän viittaa ulkoasiaintoimiston asiakirjoihin, joita itse käyttää tutkimuksessaan.³³ Tässä suhteessa Keßelringin tutkimus liittyy läheisimmin omaan työhöni, koska käytetty lähdeaineisto ja saksalainen näkökulma ovat yhteisiä. Myös professori Osmo Apusen tutkimus tarkastelee aihepiiriä osittain samasta näkökulmasta ja saman aineiston kautta.³⁴ Poliittisen historian tutkija Taina Uusitalo nostaa esille esimerkkinä saksalaisesta tutkimuksesta Apusen lisäksi historioitsija Hannu Rautkallion teoksen

²⁹ Lauerma 1966, 728.

³⁰ Ks. Lackman 2000, 845–848. Lackman ei kuitenkaan itsekään käyttänyt kovin laajasti saksalaisia arkistolähteitä.

³¹ Karemaa, 2001.

³² Esim. Hoppu, 2016 käsittelee jääkäreitä nimenomaan kirjeenvaihdon näkökulmasta.

³³ Keßelring on käyttänyt ulkoasiaintoimiston asiakirjojen lisäksi Suomen sota-arkistosta Saksaan lähetettyjä kopioita, jotka sisältävät lähes kaikki Kansallisarkistossa olevat jääkäriaiheiset aineistot. Näitä olivat esimerkiksi niin kutsutut Jernströmin paperit, jotka jääkäripataljoona 27:n korkea-arvoisin suomalainen *Hauptzugführer* Erik Jernström toi Suomeen. Keßelring 2005, 16–17.

³⁴ Apunen on käyttänyt ulkoasiaintoimiston asiakirjojen lisäksi myös muuta saksalaista aineistoa, ks. Apunen 1968, 271–272.

*Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä. Saksan sodanpäämäärät Suomessa 1917—1918.*³⁵ Saksalaisen aineiston käyttö tutkimuksessa täydentääkin muuten varsin kattavasti tutkittua tutkimuskenttää.

Aikaisemmassa tutkimuksessa otetaan vaihtelevasti kantaa suomalaisten ja saksalaisten suhteeseen. Lauerma Saksan merkitys on toissijainen, sillä hän keskittyy tallentamaan tapahtumia jääkärien ja itsenäisyysaktivistien näkökulmasta. Lauerman Suomi-keskeisen suhtautumisen voi huomata esimerkiksi tavasta, jolla hän kuvaa suomalaisten ja saksalaisten välisen yhteistyösuhteen syntymistä *Pfadfinder*-koulutuksen³⁶ myötä: ”Saksan keisarikunnan ja pienen heikosti järjestäytyneen suomalaisen kapinallisryhmän välille oli syntynyt eräänlainen ”cobelligrenssi”-suhde, yhteistoiminta taistelussa Venäjää vastaan.”³⁷ Mikäli lausetta tulkitsee kirjaimellisesti, esittää Lauerma, että aktivistien ja Saksan välillä oli sopimukseton liittolaisuus. *Kanssasotija*-käsite, siinä mielessä, kun se nykyään tunnetaan, on kuitenkin liian vahva kuvaamaan näiden osapuolten välistä yhteistyötä. Lauerman voi kuitenkin tulkita tunnustaneen saman yhteistyösuhteen olemassaolon, jota tässä tutkimuksessa tarkastelen.

Lackman arvioi Saksan aseman jääkäri liikkeessä Lauermaa realistisemmin. Lackman kuvaa Saksaa jääkäri liikkeen pääasialliseksi johtajaksi ja arvioi sen olevan määräävässä asemassa yhteistoiminnassa. Saksa ei antanut jääkäreille minkäänlaisia takeita hankkeen lopputuloksesta, ja se määräsi jääkärikoulutuksen sisältöä. Saksalaisten kanssa erimieliset vaiennettiin, esimerkiksi Wetterhoff syksyllä 1916 ja kymmenet jääkärit kurinpidollisesti.³⁸ Myös Keßelring nojautuessaan saksalaisiin lähteisiin korostaa saksalaisten näkökulmaa. Hän toteaa, että saksalaiset näkivät suomalaiset aktivistit osana maailmansodan kokonaisuutta, ja suomalaisten asioita käsiteltäessä otettiin aina huomioon saksalaisten kokonaisuus.³⁹ Tämän työn lähtökohtina ovat nämä Lackmanin ja Keßelringin esittämät tulkinnat, joissa valta yhteistyössä on selkeästi saksalaisilla, eikä Suomen asia ole saksalaisille elintärkeä.⁴⁰

³⁵ Uusitalo 2018.

³⁶ Saks. ”Partiolainen.” Salaussyistä aktivisteille järjestettyä sabotaasikurssia kutsuttiin aluksi partiolaiskurssiksi, ja suomalaisilla oli käytössään partiolaishunvormut. Ks. esim. Lauerma 1966, 128.

³⁷ Lauerma 1966, 90. *Co-belligerence*, eli kanssasotija, on kansainvälisen oikeuden termi, jolla kuvataan kahden osapuolen yhteistä sotaa ilman virallista liittoa. Esimerkiksi Suomi oli liittoutuneiden kanssasotija Lapin sodassa taistellessaan saksalaisia vastaan ilman sopimusta liittoutuneiden kanssa.

³⁸ Lackman kutsuu Saksaa liikkeen pääjuureksi, joka mahdollisti hankkeen, sivujuuria esim. aktivistien halu toimia, aktivistien venäläisviha ja maailmansodan tuomat mahdollisuudet. Lackman 2000, 702–703, 694–695.

³⁹ Esim. jääkäripataljoonan perustamisesta Keßelring 2005, 66–70.

⁴⁰ Nämä havainnot liittyvät keskeisesti tiedustelusuhteen arviointiin. Vaikka taustalla on aikaisempien tutkimusten näkökulma, tehdään tulkinnat kuitenkin lähdeaineiston pohjalta.

Lackman nimeää Saksan tavoitteiksi Suomen suhteen muun muassa vallankumouksellistamisen, häiriöiden aiheuttamisen Venäjän ja Ruotsin rajaseudulla, Pohjois-Suomessa ja Norjassa, Muurmannilla ja Venäjän pohjoisilla alueilla, tiedustelu- ja sabotaasitoiminnan harjoittamisen sekä Suomen mahdollisesti kohdistuvan maihinnousun ja mahdollisen alueeseen pureutumisen helpottamisen.⁴¹ Jääkäri- ja sotilasyksikkö, jonka jäsenet kykenivät häiritsemään Venäjän huoltoteitä, varastoja ja varuskuntia sekä osallistumaan taistelutoimintaan.⁴² Aktivisteilla oli puolestaan omat tavoitteensa ja toiveensa yhteistyölle, ja tämän tavoitteiden ristiriidan tarkastelu tarkemmin on kaikkein hedelmällisintä antia tässä tutkimuksessa. Vaikka aktivistit kokivat runsaasti poliittisia tappioita saksalaisten kanssa, voidaan kysymys Saksaan tukeutumisen riskeistä itsenäisyshankkeelle esittää kunnolla vasta vuonna 1918 Saksan avun realisoiduttua Itämeren divisioonan maihinnousun yhteydessä.⁴³

Tutkimusperinteestä tämä tutkimus jatkaa Lauerman perinteistä näkökulmaa kriittisempää Lackmanin tulkintaa, joka käsittelee osin samoja kysymyksiä yhteistyön luonteesta ja osapuolten tavoitteista ja voimasuhteista kuin tämä työ. Toinen vahva kiinnekohta on Apusen tutkimus, koska Apunen on tarkastellut samaa aihepiiriä osittain samalla lähdeaineistolla, vaikka ilman tiedustelututkimuksen metodiikkaa. Ennen kaikkea tämä tutkimus yhdistää Keßelringin edustaman saksalaisen jääkäritutkimuksen ja suomalaisen jääkäritutkimuksen näkökulmat.

⁴¹ Lackman 2000, 106. Yksi tavoite on Saksan suojelukseen siirtyvän, puoli-itsenäisen valtion syntymisen tukeminen.

⁴² Lackman 2000, 135–136. Lackman ei listaa taistelutoimintaa, mutta jääkärit osallistuivat siihen itärintamalla joka tapauksessa.

⁴³ Saksan dominanssista Lackman 2000, 615–634. Ks. myös: “--eikä niissä ollut sen vertaa itsenäisyyttä, että ne olisivat nähneet symbioosissa ei mitään vaaraa.” Lackman 2000, 634.

1.3. Keisarillinen Saksa tiedustelututkimuksen näkökulmasta

Jotta on mahdollista soveltaa tiedustelututkimuksen teoriaa historiallisen aihepiirin tutkimiseen, on tärkeä arvioida, voidaanko tarkastelun keskiössä olevaa saksalaisten ja suomalaisten suhdetta arvioida tiedustelututkimuksen näkökulmasta. Tässä luvussa käyn läpi tutkimukseni teoriapohjaa ja tiedustelusuhteen arvioimisen kriteerejä sekä käsitteistöä. Keskeisimmät käsitteet tämän tutkimuksen kannalta ovat *symmetrinen* ja *epäsymmetrinen tiedustelusuhde* ja *peiteoperaatiot*, jotka määrittelen tässä luvussa.

1.3.1. Realistinen teoria ja tiedustelu osana sodankäynnin teoriaa

Tiedustelun tutkimus lähtökohtaisesti näkee valtioiden välisen kanssakäymisen toteutuvan realismin periaatteiden mukaisesti.⁴⁴ Ensimmäisen maailmansodan aikana kansainväliset suhteet olivat huomattavasti valtiokeskeisempiä kuin nykyään, mikä johtui muun muassa kansainvälisten instituutioiden puuttumisesta. Myöskin valtioiden toimintaa ohjaavat kansainväliset sopimukset rajoittuivat sota-aikana lähinnä liittolaissopimuksiin.⁴⁵ Esimerkiksi näistä syistä realismin teoriasuuntaus on ollut suosittu tarkasteltaessa ensimmäisen maailmansodan ajanjaksoa.

Perusyksiköitä realistisessa teoriassa ovat valtiot, jotka kilpailevat keskenään. Valta yhteiskunnassa on keskitetty valtiolle, joka järjestää puolustuksen, suojelee kansalaisiaan ja toimii kansainvälisesti. Kansainvälisen politiikan kenttä on kuin arena, jossa valtiot yrittävät saavuttaa suhteellista hyötyä ja yliotetta toisistaan. Valtion elinkaari riippuu sen sotilaallisista kyvyistä ja liitoista muiden kanssa.⁴⁶ Valtioiden toiminta vastaa klassisen realismin mukaan ihmisten toimintaa: se on jatkuvaa kamppailua selviämisestä. Kansainvälisellä tasolla pätevät pitkälti samat lainalaisuudet kuin ihmisten

⁴⁴ Klassisen realismin perusajatuksiin kuuluu, että kansainvälinen politiikka on anarkiaa, eikä siinä ole mitään valtioita sitovia sääntöjä. Joitakin klassisen realismin tärkeimpiä ajattelijoina ovat Niccolò Machiavelli, Carl von Clausewitz ja Hans J. Morgenthau. Lebow 2013, 60. Svendsenin mukaan kaikkia suuria teorioita realismia, liberalismia, konstruktivismia ja marxismia voidaan käyttää apuna tiedustelua tarkastellessa, mutta mikään teoria ei sisällä kaikenkattavaa selitystä tiedustelusta. Tämä johtuu siitä, että tiedusteluyhteistyö ei kuulu varsinaisesti mihinkään kansainvälisen politiikan teoriakenttään: usein teoriat tarkastelevat vain tiedustelun osia, eivät kokonaisuutta. Svendsen kuitenkin toteaa, että realismi on paras lähtökohta tällaiseen tutkimukseen, vaikka myös dualistinen näkökulma olisi mahdollinen. Teoriat korostavat niiden kannalta keskeisiä tiedustelun aspekteja, kuten esimerkiksi turvallistamista, voimatasapainoa tai diplomatiaa. Svendsen, 2009, 708–709, 712–716, 718, 720.

⁴⁵ Haagin sopimukset oli solmittu ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta niillä ei ollut vaikutusta valtioiden väliseen kanssakäymiseen.

⁴⁶ Lebow 2013, 61–62.

keskuudessa, sillä ihmisluonto määrittää myös valtioiden toimintaa. Poliitiikka on vastaavasti kilpailua vallasta ja määräävästä asemasta yhteiskunnassa.⁴⁷

Kunkin valtion sotilaallinen voima vaikuttaa siihen, millainen etulyöntiasema sen on mahdollista saavuttaa. Valtion voimakkuuteen vaikuttavat esimerkiksi väestön määrä, taloudelliset resurssit ja infrastruktuuri. Paremman aseman takaamiseksi valtion on tärkeää liittoutua ja kehittää sotilaallisia kykyjään, sillä se parantaa mahdollisuuksia kilpailussa muita vastaan. Toisaalta sotilaallisen voiman kasvattaminen ja liittolaisuusjärjestelmä myös aiheuttavat konflikteja, mistä ensimmäisen maailmansodan syttyminen on hyvä esimerkki. Tiedustelun rooli realistisessa maailmassa on mahdollistaa parempien päätösten teko, jotta oma valtio voisi menestyä paremmin.⁴⁸

Tiedustelua ja turvallisuutta tutkivan Jennifer E. Simsin mukaan myös tiedustelu on kilpailua, jolla pyritään saavuttamaan etulyöntiasema suhteessa muihin. Tiedusteluorganisaatioiden tehtävänä on kerätä, analysoida ja tarjota päätöksentekijöiden käyttöön tietoa, joka auttaa näitä tekemään parempia päätöksiä. Realismin periaatteita noudattaen tiedustelu on aina salaista ja kilpailullista myös liittolaisten keskuudessa kansainvälisen järjestelmän luonteen takia. Tiedusteluyhteistyötä voi verrata kaupankäyntiin, jossa pyritään nettohyötyihin.⁴⁹ Tiedustelu voi kuitenkin olla myös hyvin virallista ja sopimusperustaista.⁵⁰

Tiedustelu voidaan ymmärtää alihankintana toteutettuna tiedon keräämisenä, joka perustuu vaihtokauppaan.⁵¹ Tiedustelu sisältää aina myös tiedon jakamista, prosessointia ja tulkintaa. Tavoitteena on tuottaa päätöksentekijöiden käyttöön tietoa, joka auttaa heitä tekemään parempia päätöksiä.

Tiedustelulla ja peitetoiminnalla on aina ollut merkittävä rooli sodankäynnissä. Sims nostaa klassisessa artikkelissaan 'A Theory of Intelligence in International Politics' esimerkiksi Troijan hevosen. Tarinassa kreikkalaiset käyttivät hyväkseen troijalaisten hyväuskoisuutta saavuttaakseen tuloksia, joita heidän ei sotilaallisin keinoin ollut mahdollista saavuttaa. Simsin lähtökohtana on, että tiedustelu

⁴⁷ Ibid. 60–61, 64.

⁴⁸ Sims 2009, 63. Ensimmäisen maailmansodan kontekstissa on käynnissä sota. Ainoat sopimukset olivat voimassa olevat liittosuhteet, jotka nekin muuttuivat sodan aikana. Tiedustelu toimii keskeisenä perusteena tulkita maailma realistisena, sillä kantava ajatus tiedustelun taustalla on epäluottamus toisiin, mikä luo tarpeen yrittää saada tietää lisää.

⁴⁹ Tämä tapahtuu nollasummapelien periaatteiden mukaisesti. Kaikki liittolaisuus perustuu periaatteessa tähän ajatukseen. Ks. myös: Svendsen 2009, 717.

⁵⁰ Esim. amerikkalaisten ja brittien tiedusteluyhteistyö 2000-luvulla. Sims 2006, 196, 198. Valtiot myös suvaitsevat muiden valtioiden tiedustelua omalla maaperälläan diplomaattisten instituutioiden puitteissa.

⁵¹ Sims 2009, 196. Sims käyttää termiä "subcontracted intelligence collection based on barter."

vaikuttaa konfliktien lopputulokseen ja voi mahdollistaa heikomman armeijan tai valtion menestymisen vahvempaa vihollista vastaan.⁵²

Tiedustelu tapahtuu eri tasoilla, joista voidaan tunnistaa ainakin poliittinen, strateginen, operatiivinen ja taktinen.⁵³ Näin ollen myös keinot, joilla yliotetta yritetään saavuttaa, vaihtelevat tasokohtaisesti. Näitä ovat esimerkiksi diplomaattiset toimenpiteet ja sotilaallisen voiman käyttö mahdollisimman tehokkaasti. Toistuvan etulyöntiaseman saavuttaminen saattaa mahdollistaa sen, että perinteisten mittareiden perusteella heikompi valtio saattaa voittaa itseään vahvemman vihollisen. Sims nostaa esille havainnon, joka ensimmäisen maailmansodan Saksaa tarkasteltaessa on erityisen tärkeä:

“In fact, those states with the best intelligence or the best capability to degrade their opponents’ intelligence can compensate for disadvantages they may have in weapons, money, and warriors.”⁵⁴

Näin ollen heikommassa asemassa olevalla on tarve ja halu käyttää tiedustelun alle lukeutuvia keinoja saavuttaakseen paremman aseman kilpailijoihinsa nähden. Esimerkiksi ensimmäisessä maailmansodassa saksalaiset, jotka kärsivät alivoimasta ja kahden rintaman sodan rasituksista, pyrkivät kompensoimaan sotilaallisen voiman puutetta ja hakivat parempaa asemaa sellaisilla tavoilla, jotka eivät kuulu perinteisiin sodan välineisiin.

Tiedustelu, vakoilu ja sodankäynti epäsuorilla tavoilla ovat olleet käsittelyn kohteena läpi historian. Sodankäynnin teoriaa jo ennen ajanlaskun alkua käsitellyt Sun Zu on nostanut tiedustelun merkityksen suureksi.⁵⁵ Tiedustelulle Sun Zu on omistanut kirjansa viimeisen luvun, jossa hän esittelee tiedustelun ja vakoilun. Sun Zu puhuu muun muassa vakoojista, lahjonnasta ja tiedustelutiedon avulla saatavasta hyödystä sodankäynnille.⁵⁶ Myös luvussa yksi, joka kertoo sodan suunnittelusta, Sun Zu nostaa esille kysymyksiä, joiden kannalta tiedustelu on relevanttia: kuka on vahvin hallitsija? Kenellä on parhaiten koulutettu armeija? Kenen järjestelmä on kaikista tehokkain?⁵⁷ Kun tarkastellaan sodankäynnin kokonaisuutta, juuri nämä kysymykset nousevat keskeiseksi. Mitä monimutkaisempi

⁵² Sims, 2006, 60–61, 64.

⁵³ Sotakontekstissa erityisesti poliittinen ja sotilaallinen taso yhdistyivät, ja niiden merkitys korostuu.

⁵⁴ Eng. ”Todellisuudessa ne valtiot, joilla on paras tiedustelujärjestelmä tai kyky heikentää vastustajiensa tiedustelua voivat sen avulla kompensoida alivoimaansa, jota heillä on aseiden, sotilaiden tai rahan suhteen.” Sims, 2006, 63.

⁵⁵ Sun Zun kirja *Sodankäynnin taito* on sotilaskirjallisuuden klassikoita. Vaikka itse kirja on yli 2000 vuotta vanha, ovat siinä esitetyt ajatukset edelleen relevantteja.

⁵⁶ Ibid. 143–152. Vaikka Kiinassa noin 500 eKr. ei ollut kehittyntä tiedustelujärjestelmää sellaisena kuin me sen tunnemme, oli vakoilun merkitys katsottu niin tärkeäksi, että siitä on kirjoitettu erikseen.

⁵⁷ Ibid. 33–37.

konflikti on kyseessä, sitä olennaisempia ovat esimerkiksi kysymykset hallitsijan legitimitetistä ja hallinnon kestävydestä.⁵⁸

Sen sijaan saksalainen strategisti ja filosofi Carl von Clausewitz (1780–1831) klassikkokirjassaan *Sodankäynnistä* ei puhu tiedustelun ja epävirallisen vaikutuksen merkityksestä kovin laajasti. Von Clausewitz puhuu yhdessä kahdeksasta kirjastaan⁵⁹ sotajuonista ja oveluudesta, joilla pyritään paikkaamaan materiaalista tai muuta alivoimaa: ”–heikolla ja pienellä [toimijalla], joka ei voi enää menestyä minkäänmoisen varovaisuuden ja viisauden avulla ja jolla ei näytä olevan mitään keinoja ulottuvillaan, on viimeisenä toivonaan sotajuoneen turvautuminen.”⁶⁰ Vaikka *Sodankäynnistä* ei käsittelekään tiedustelua kovin laajalti, kuvaa se selkeästi sotateoriaa ja politiikan ja sodan suhdetta ensimmäisen maailmansodan aikana.⁶¹

1.3.2. Tiedusteluyhteistyö, tiedustelusuhde ja peiteoperaatiot

Tiedusteluyhteistyö (Eng. *intelligence liaison*) on tässä työssä tärkeä kattokäsite, sillä se kattaa kaiken tiedusteluun liittyvän yhteistyön. Tiedusteluyhteistyö on Simsin mukaan verrattavissa sotilasliittoihin. Samalla tavoin kuin sotilasliittojen muodostamisessa, tarve ja houkutus tehdä tiedusteluyhteistyötä kasvaa erityisesti silloin, kun kansainvälinen turvallisuustilanne on muutoksessa. Yhteistyö tiedustelussa usein madaltaa riskejä, parantaa tiedonkulkua ja päätöksentekokykyä sekä luo pohjaa yhteisoperaatioille, joihin kuuluvat myös peiteoperaatiot.⁶² Tiedusteluyhteistyön tarkastelu on tiedustelututkimuksen keskiössä, sillä se on tiedustelun kaikista tärkein osa-alue.⁶³

Yhteistyön tekeminen kannattaa erityisesti silloin, jos kumppanilla on etnisiä, maantieteellisiä tai historiallisia yhteyksiä kohdealueeseen. Myös kielitaito tai kyky liikkua kohdealueella ovat etuja, jotka

⁵⁸ Vietnamin sota on klassinen esimerkki konfliktista, jossa perinteisen sodankäynnin mittarit eivät riittäneet määrittämään sitä, kuka lopulta saavutti yllätteen.

⁵⁹ Von Clausewitzin päätyö *Vom Kriege* on laaja, eikä kaikilta osin enää relevantti, sillä se on monella tapaa aikansa tuote. Kirjoittajan käytössä on ollut toimitettu laitos, jossa on karsittu vähemmän teoreettisia osia rankalla kädellä: ks. Carl von Clausewitz, *Sodankäynnistä*, suom. Heikki Eskelinen (Helsinki: Art House, 2005), 327–352.

⁶⁰ Clausewitz, *Sodankäynnistä*, 120–121. Tässäkin suhteessa von Clausewitz pelkistää tiedustelun enemmän osaksi taisteluita. Poliitiikan ja tiedustelun suhdetta hän ei juurikaan käsittele; toisaalta 1800-luvun kontekstissa ei voida puhua vielä kehittyneestä tiedustelusta, jota jo ensimmäisen maailmansodan aikana oli.

⁶¹ Ironista on, että Vladimir Lenin, jonka lähettäminen Pietariin on kenties uskaliain esimerkki saksalaisten yrityksistä heikentää vastustajaansa, oli von Clausewitzin tuntija ja käytti tämän oppeja myös omassa työssään Venäjän vallankumouksen aikana sekä Neuvosto-Venäjän rakentamisessa. Ibid. 336–338.

⁶² Alkuperäinen sanamuoto on ”During periods of rapid change in the international system.” Sims 2009, 203.

⁶³ Svendsen 2009, 707.

kannustavat yhteistyöhön. Nämä ovat kaikki sellaisia syitä, jotka tekevät hyvin loogiseksi saksalaisten ja suomalaisten yhteistyön ensimmäisen maailmansodan aikana.⁶⁴

Simsin mukaan erilaiset tiedusteluyhteistyön muodot voidaan jakaa sen perusteella, millaisiin sopimuksiin tai järjestelyihin yhteistyömuoto perustuu.⁶⁵ Erityisesti tulee tarkastella, onko tiedustelusuhte yksinkertainen vai monimutkainen ja onko se symmetrinen vai epäsymmetrinen.

Yksinkertaisessa tiedustelusuhteessa kyseessä on vain yhteen osa-alueeseen, esimerkiksi tiedustelutiedon jakamiseen, liittyvästä yhteistyöstä. Monimutkainen tiedusteluyhteistyö voi puolestaan sisältää esimerkiksi poliittisia, taloudellisia ja sotilaallisia toimia. Yhteistyö määritellään monimutkaiseksi, koska symmetrian arvioiminen liittyy useampiin osa-alueisiin, ei pelkästään yksittäiseen asiaan. Monimutkaiseen tiedusteluun voi liittyä esimerkiksi aseiden tai henkilöstön vaihtamista tiedustelutietoon. Tällaisessa tilanteessa tieto saattaa liikkua vain yhteen suuntaan, jolloin poliittisin, taloudellisin tai sotilaallisin keinoin ikään kuin maksetaan tiedustelutoimista.⁶⁶ Valtion tulee jatkuvasti arvioida tiedustelutoimintansa hyötyjä ja kustannuksia. Huonosti tehty arviointi voi johtaa tilanteeseen, jossa haitat ylittävät yllättäen hyödyt, eikä toiminta ole kustannusten arvoista.⁶⁷

1.3.2.1. Symmetrinen ja asymmetrinen tiedustelusuhte

Simsin määritelmä tiedustelusuhteen symmetrisyydestä on selkeä. Jos yksinkertainen tai monimutkainen tiedustelu sisältää jatkuvaa vaihdantaa, joka hyödyttää molempia osapuolia, tiedustelu on luonteeltaan symmetristä. Jos taas toinen osapuoli hyötyy yhteistyöstä enemmän kuin toinen, tiedustelusuhte määritellään epäsymmetriseksi.⁶⁸ Tällaisen arvioinnin tukena voi käyttää kunkin osapuolen saamia suoria hyötyjä, kuten tiedustelutietoa, poliittista tai sotilaallista tukea, ja verrata sitä mahdollisiin haittoihin, joita tiedustelutoiminnan epäonnistumisesta seuraa.⁶⁹

⁶⁴ Sims 2009, 203. Käytännön esimerkkejä saksalaisten tavoitteista kuvaa halu kouluttaa jääkäreistä sabotöörejä, jotka olisivat tuhonneet Suomessa rautateitä, siltoja ja varastoja. Ks. esim. Lackman, 2000, 114–122.

⁶⁵ Sims 2009, 197.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Esim. Leninin kuljettaminen suljetussa junassa Pietariin johtamaan vallankumousta käynnisti tapahtumasarjan, jonka kulkua ei etukäteen osattu arvioida. Ibid. 200, 205.

⁶⁸ On tärkeää hahmottaa ajallinen ulottuvuus: yksittäinen hetki voi olla epätasapainossa, jos pitkällä aikavälillä tasapuolisuus toteutuu. Myös hyvin alkaneet tiedustelusuhteet voivat johtaa epätasapainoon ajan kuluessa. Sims 2009, 197–198.

⁶⁹ Ibid.

Toisaalta, jos toinen osapuoli hyötyy vähemmän tiedusteluhyhteistyöstä, mutta sillä ei ole keinoja hankkia vastaavaa kumppanuutta, voidaan tiedustelu arvioida symmetriseksi. Esimerkiksi valtion turvallisuus voi olla toisella toimijalle pääasia, jolloin toisen osapuolen saama suurempi hyöty on toisijaista.⁷⁰

Tästä huolimatta symmetria tiedustelutoiminnassa on silti suositeltavaa, koska epäsymmetrisyys on uhka vastuulliselle tiedustelun järjestäjälle. Sims kirjoittaa: “Either the asymmetric relationship is a form of institutionalized dependency that, because it can be held hostage by the less dependent service, constitutes a potential vulnerability.”⁷¹ Epäsymmetrisyydessä ei siis ole kyse vain siitä, että toinen puoli hyötyy enemmän kuin toinen, vaan se luo riippuvuussuhteen (heikkouden), jota toinen osapuoli voi mahdollisesti käyttää hyväkseen.⁷²

Sims jatkaa: “–the intelligence service with asymmetrical gains should take steps to bind its ally more firmly to the relationship, energize its own counterintelligence efforts, and diversify its collection in preparation for having to forfeit the liaison “take” should blackmail be threatened.”⁷³ Käytännössä siis epäsymmetrisessä tiedustelusuhhteessa vahvemman osapuolen on hyvin loogista sitoa heikompi osapuoli suhteeseen voimakkaammin. Tämä johtaa entistä syvempään riippuvuuteen ja ääritapauksessa mahdollistaa heikomman osapuolen hyväksikäytön.

Simsin mukaan tiedusteluhyhteistyön symmetrisyys on vaikeaa saavuttaa, mikäli poliittiset intressit ovat ristiriitaisia tai osapuolten välisessä valtatasapainossa on merkittävää epäsuhtaa: “–major disparities in power exist between the parties.”⁷⁴ Riippuvainen osapuoli ei välttämättä pysty edes tekemään muuta tiedustelutoimintaa tasapainottaakseen epäsuhtaista tiedustelusuhdetta.

Epäsymmetrisiä tiedustelusuhhteita voidaan tasapainottaa siten, että vahvempi osapuoli tarjoaa toiselle osapuolelle esimerkiksi poliittisia tai sotilaallista apua, joko tiedustelun osana tai muuten. Tämä on kuitenkin ongelmallista, koska tiedustelun pitäisi käytännössä aina olla epäpoliittista ja pragmaattista.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Eng. “Epäsymmetrinen tiedustelusuhde muodostaa rakenteellisen riippuvuussuhteen, ja koska vähemmän riippuvainen osapuoli voi pitää sitä panttivankinaan, muodostaa se potentiaalisen heikkouden.” Ibid.

⁷² Strategisten liittolaisten välillä epäsymmetriset tiedustelusuhhteet ovat yleisiä ja vähemmän vaarallisia kuin taktisilla Ks. Sims 2009, 198.

⁷³ Eng. “–sen tiedustelupalvelun, joka hyötyy epäsymmetrisestä tiedustelusuhhteesta, tulee pyrkiä sitomaan liittolaisensa entistä tiiviimmin suhteeseen, vahvistaa omaa vastatiedusteluaan ja monipuolistaa tiedonkeruutaan, sekä valmistautua suhteesta luopumiseen, mikäli toinen osapuoli uhkaa esimerkiksi kiristyksellä.” Ibid.

⁷⁴ Eng. “–kun osapuolten välillä on merkittävä voimatasapaino.” Ibid.

Kun tiedustelu on epäpoliittista, sen toimintaan ei vaikuta niinkään osapuolten välinen poliittinen suhde, vaan tiedusteluyhteistyön tuomat hyödyt ja haitat.⁷⁵

1.3.2.2. Peiteoperaatiot

Peiteoperaatiot ovat yksi tiedustelun muoto. Toisin kuin diplomatia, sotilaallisen voiman käyttö, pakotteiden asettaminen tai taloudellinen tuki, peiteoperaatiot eivät kuulu ulkopoliittikan perustoimintaan.⁷⁶ Peiteoperaatioiden tarkoitus on saada valittu kohde toimimaan tai olemaan toimimatta halutulla tavalla. Kohteena voi olla esimerkiksi maan hallitus, jota halutaan estää tekemästä tiettyä päätöstä, tai kansalaiset, joiden mielipiteitä halutaan muuttaa tiettyyn suuntaan. Peiteoperaation toimien pitää olla näkyviä, jotta niillä voi olla vaikutusta. Harvoin myöskään yksittäinen toimi vaikuttaa, vaan toiminnan tulee olla toistuvaa. Usein halutun vaikutuksen saamiseksi tulee peiteoperaation järjestäjätahon pysyä salassa, ja siksi on yleistä käyttää esimerkiksi paikallisia toimijoita niiden toteuttamiseen. Peiteoperaatioille tyypillistä on, että niiden valmisteluun kuluu runsaasti aikaa.⁷⁷

Peiteoperaatiotoiminta voidaan Daughertyn mukaan jakaa neljään alakategoriaan, joista ensimmäisen maailmansodan kontekstissa relevantteja ovat propaganda, poliittiset toimet ja puolisotilaallinen toiminta.⁷⁸ Propagandalla tarkoitetaan perinteistä mielipidevaikuttamista, jonka tavoitteena on vaikuttaa yksilön tai ryhmän ajatteluun. Mielipidevaikuttamisen tuloksia on kuitenkin hankala mitata. Poliittista toimintaa voi olla esimerkiksi rahan antaminen vaalikampanjaan, väärennetyn rahan laskeminen liikenteeseen talouden heikentämiseksi tai lakkojen järjestäminen tavoitteena rampauttaa yhteiskunnan tuottavuus. Puolisotilaallinen toiminta on vaikuttamisen muodoista kaikkein provokatiivisin, sillä se sisältää usein konkreettisen tuhon aiheuttamista tai henkilövahinkoja. Sen käyttö on yleisintä sotatilassa.⁷⁹

Peiteoperaatiot eivät yksistään koskaan takaa tavoitteiden toteuttamista, vaan tavoitteille täytyy olla tarjolla myös muuta poliittista tai sotilaallista tukea. Peiteoperaatioilla ei voi korvata muuta

⁷⁵ Ibid., 199.

⁷⁶ Niitä on kuitenkin käytetty historian aikana runsaasti, esimerkiksi Yhdysvallat Iranissa vuonna 1953 ja Afganistanin sodan aikana vuosina 1979–1989. Daugherty 2007, 279, 281, 288 ja Prados 2007, 292.

⁷⁷ Daugherty 2007, 280, 287. Joskus on mahdollista, että peiteoperaatioihin osallistuneet saattavat myöhemmin anoa isäntämaan kansalaisuutta. Prados 2007, 294.

⁷⁸ Daugherty 2007, 281, 283. Peiteoperaatiomenetelmiin kuuluvat toimet vaihtelevat laidasta laitaan, ja niistä osa on ollut käytössä jo ajanlaskun alusta, ks. Sun Zu, *The Art of War*. Nykyään tietysti teknologialla on suurempi rooli myös tiedustelussa. Neljäs vaikuttamismuoto on informaatiotosodankäynti, mutta se ei ole relevantti, sillä Daugherty tarkoittaa sillä informaatioteknologiaan liittyvää vaikuttamista, joka on vahvasti 2000-luvun ilmiö.

⁷⁹ Ibid. 281–283.

politiikkaa: se siis voi vain tukea sitä. Parhaat peiteoperaatiot ovat sellaisia, joissa riskit ja toteutuksen hinta ovat matalia, mutta joilla saadaan aikaan valtava vaikutus. Vaikutuksia on vaikea arvioida etukäteen. Suunnitelmat voivat myös epäonnistua: yleisimmät syyt tälle ovat joko oman tai palkatun henkilöstön tekemät virheet tai suunnitelman paljastuminen viholliselle esimerkiksi vastatiedustelun kautta.⁸⁰

Peiteoperaatiot olivat keskeinen osa saksalaisten tiedustelutoimintaa ja suomalaisten ja saksalaisten tiedustelusuhdetta. Oletuksena on, että saksalaiset halusivat käyttää jääkäreitä Suomessa toteutettaviin peiteoperaatioihin, joiden tavoitteena oli heikentää Venäjän otetta Suomesta ja myöhemmin mahdollistaa suomalaisten kansannousu tai saksalaisten toiminta Suomessa. Nämä Suomen maaperällä toteutettavat operaatiot ajoivat siis ensisijaisesti saksalaisten tavoitteita Suomessa, sillä aktivistit eivät itse halunneet, että jääkäreitä käytettäisiin sellaisiin tehtäviin.⁸¹ Peiteoperaatiotoiminnan tunnistamiseksi on tarpeen määritellä toiminta, joka voidaan lukea peitetoinnaksi. Daughertyn mukaan peiteoperaatioille voidaan asettaa seuraavia määreitä:

1. Sen tarkoitus on vaikuttaa tiettyyn kohteeseen.
2. Sen toimet näkyviä ovat vaikuttavia ja usein toistuvia.
3. Sen taustatahon tulee pysyä salassa.
4. Siihen palkataan usein paikallisia toteuttamaan operaatiot.
5. Se ei yksin takaa onnistumista, vaan tarvitsee muuta poliittista tai sotilaallista tukea.
6. Sen vaikutuksia on vaikea arvioida etukäteen.

Hypoteesina on, että saksalaiset teettivät suomalaisilla aktivisteilla (4.) tehtäviä, joiden tavoitteena oli häiritä venäläisten viranomaisten (1.) toimintaa Suomessa. Operaatiot, kuten koko jääkäriliike, toteutettiin salassa (3.) ja niihin kuului erilaisia toimia, kuten räjäytyksiä, hyökkäyksiä viranomaisia vastaan ja uusien toimijoiden värväämistä. (2.) Saadakseen aikaan halutun vaikutuksen saksalaiset harjoittivat poliittista vaikuttamista aktivisteihin ja yrittivät saada esimerkiksi Ruotsin mukaan toimimaan Venäjää vastaan Suomessa. (5.) Saksalaisilla oli sisäinen epävarmuus toiminnan vaikutuksista, ja se näkyy muuttuvana politiikkana ja ohjeistuksina Suomen suhteen vuosina 1914–1918. (6.)

⁸⁰ Daugherty 2007, 284–287.

⁸¹ Ks. viite 335.

1.3.3. Tiedustelu ja peiteoperaatiot ensimmäisen maailmansodan kontekstissa

Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen kysymys on, voidaanko suomalaisten itsenäisyysaktivistien ja saksalaisten välistä yhteistyötä tarkastella edellä esitellyn mukaisesti tiedustelun näkökulmasta ja täyttääkö tämä yhteistyö tiedusteluyhteistyön kriteerit. Saksalaiset olivat ensimmäisen maailmansodan alun jälkeen tilanteessa, jossa sodan voittaminen perinteisin keinoin ei ollut enää mahdollista. Ympärysvaltojen materiaallinen ylivoima oli niin valtava, että Schlieffen-suunnitelman epäonnistuttua saksalaisilla ei ollut enää mahdollisuuksia kukistaa ympärysvaltojen koalitiota, johon kuuluivat Ranska, Venäjä, Iso-Britannia sekä myöhemmin Italia. Saksan tärkein liittolainen Itävalta-Unkari oli heikko, eivätkä Saksan voimavarat yksistään riittäneet. Saksan laivasto ei ollut onnistunut murtautumaan ulos Ison-Britannian kauppasaarrosta, ja Yhdysvaltojen liittyminen sotaan vaikutti yhä todennäköisemmältä. Saksalaisten esikuntapäällikkö, kenraali von Falkenhayn totesi jo syyskuussa 1915 itärintaman osalta, että ”Saksan on valmistauduttava käyttämään kaikkia, myös puhtaasti sotilaalliselle alalle kuulumattomia keinoja Venäjää vastaan.”⁸²

Osana näitä keinoja saksalaiset alkoivat aktiivisesti etsiä tapoja heikentää vihollisiaan. Lackman kirjoittaa, että ”Propaganda ja erilaiset salaiset operaatiot kuuluivat yhtä hyvin Saksan kuin minkä muun suurvallan politiikkaan.”⁸³ Tiedustelu- ja peitetoiminta aloitettiin heti sodan alettua länsivaltoja vastaan: Isoa-Britanniaa vastaan toimittiin esimerkiksi Intiassa ja Irlannissa, Ranskaa vastaan Bretagnessa.⁸⁴ Lackman jatkaa: ”Saksan etu oli tukea kaikenlaista toimintaa, joka aiheuttaisi päänvaivaa arkkivihollisen sisällä tai sen reuna-alueilla.”⁸⁵ Tämä sisälsi muun muassa bolševikkien, mensevikkien ja Venäjän vallankumouksellisten ryhmien tukemisen. Saksa tarjosi aktivisteille poliittisen turvapaikan, rahoitti toimintaa ja järjesti koulutusta.⁸⁶

Vuonna 1914 Saksan tavoitteena Suomen suhteen oli ensisijaisesti Ruotsin vetäminen mukaan sotaan Venäjää vastaan. Ruotsi yritettiin saada lähettämään joukkoja Suomeen, ja saksalaiset suunnittelivat Narvikin radan katkaisemista jo elokuussa 1914. Tämä on ensimmäinen kerta, kun ajatus sabotaasista

⁸² Apunen 1968, 248–249.

⁸³ Lackman 2000, 54.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Lackman 2000, 90.

⁸⁶ Lackman 2000, 90–91.

Suomessa nostettiin esille. Myös kysymys Suomesta siirrettiin sodan alussa ulkoasiainministeristölle, koska sitä pidettiin luonteeltaan poliittisena.⁸⁷

Myös Venäjän alusmaiden separatistiliikkeet herättivät heti sodan syttyttyä Saksan yleisesikunnan kiinnostuksen. Suomen lisäksi Puola, Ukraina ja Baltia olivat alueita, joissa haaveiltiin vapaudesta. Nämä kaikki olivat potentiaalisia kapina-alueita ja täten tapoja heikentää vihollista. Yhtenä juuri-syynä alusmaiden tyytymättömyydelle oli Venäjän 1900-luvun alussa kiristynyt valtopolitiikka, joka oli aiheuttanut katkeruutta vähemmistökansojen keskuudessa. Mahdollisuus hyödyntää vähemmistöjä oli syntynyt jo vuonna 1871. Venäjän kukistaminen ei tapahtuisi aseellisesti, vaan ajamalla se kaaoksen vallankumousten kautta.⁸⁸ Suomi oli vain yksi osa tätä alusmaiden ketjua, joka on tarkastelussa liitettävä laajempaan kokonaisuuteen myös tiedustelun osalta. Tätä tukee jo aineiston muoto, jossa Suomi on niputettu muiden Itämeren alusmaiden kanssa samaan kategoriaan.⁸⁹

Eri alusmaat suhtautuivat hyvin eri tavoin saksalaisten tarjouksiin. Puolalaiset lähtivät mukaan aktiivisesti, mutta esimerkiksi baltit epäröivät, koska heillä oli huonoja kokemuksia saksalaisten ylivallasta.⁹⁰ Tämä näkyy myös lähdeaineistossa, sillä baltit eivät olleet tyytyväisiä kaikkiin saksalaisten johtamiin toimiin.⁹¹

Saksalla oli ensimmäisen maailmansodan aikana kaikki edellytykset toteuttaa tiedustelutoimintaa, johon kuului peiteoperaatioita. Monimutkaiset tiedustelusuhteet, jotka sisältävät sotilaallisia, poliittisia ja taloudellisia toimia, ovat vaikeita toteuttaa avoimissa yhteiskunnissa, joissa mahdollisuus tietovuotoihin on suurempi ja joissa laki tai parlamentti määrittelevät tarkemmin viranomaisten toimia. Tiedustelutoiminnan ylläpito voi vaatia joidenkin poliittisten tavoitteiden uhraamista tai muita hankalaksi koettuja toimia. Tällaiset ratkaisut ovat usein salaisia päätöksiä, johon tarvitaan usein korkeimpien päätöksentekijöiden hyväksyntä.⁹² Saksaa johdettiin sota-aikana hyvin diktatuurimaisesti, sillä sotalait antoivat mahdollisuuden sensuuriin ja keskittivät paljon valtaa sotilastoimijoille.

⁸⁷ Suunnitelmissa oli muun muassa rautatiesiltojen räjäyttämisen Kokkolan ja Kouvolan lähellä. Lackman 2000, 55–57. Tarkemmin vuosia 1914–1915 käsittelee Apunen 1968.

⁸⁸ Lackman 2000, 53–54. Myös Fritz Fischer on esittänyt samankaltaisen ajatuksen.

⁸⁹ Aineisto sisältää kokonaisuudessaan Suomen lisäksi myös muut Venäjän Itämeren provinssit, ks. luku 1.4.1. *Aineiston kuvaus*.

⁹⁰ Lackman 2000, 55.

⁹¹ Apunen 1968, 249.

⁹² Sims 2009, 206–207.

Tiedustelun keinoin Saksa pyrki sodan aikana vaikuttamaan monikansalliseen Venäjän keisarikuntaan nostattamalla levottomuuksia ja tukemalla itsenäisyysaikeita esimerkiksi Ukrainassa. Kaikkein vaikuttavin esimerkki saksalaisten toiminnasta oli Vladimir Leninin kuljettaminen Pietariin tukemaan vallankumousta, joka johti Venäjän vallankumouksen leviämiseen ja lopulta Venäjän vetäytymiseen sodasta. Jääkäri liikkeen tukeminen oli yksi osa Saksan yrityksistä kääntää häviöön kääntyvä sota voitokkaaksi. Näin ollen heikommassa asemassa sodassa olevalla Saksalla oli vuosina 1916–1918 sekä tarve että kyky käyttää tiedustelun alle lukeutuvia keinoja saavuttaakseen paremman aseman kilpailijoihinsa nähden. Nämä tiedustelun piirissä tapahtuvat toimet olivat sellaisia, jotka eivät kuulu perinteisiin sodankäynnin välineisiin.

1.4. Metodi ja lähdeaineisto

1.4.1. Aineiston kuvaus

Tutkimuksen pääasiallisena lähdeaineistona on käytetty Saksan ulkoministeriön, silloisen ulkoasiaintoimiston, asiakirjoja, jotka koskevat Saksan ulkoasiaintoimiston toimia ensimmäisen maailmansodan aikana. Asiakirjakokoelman koko nimi on *Weltkrieg 11c geheim, Unternehmungen und Aufwiegungen gegen unsere Feinde in Rußland, besonders in Finnland und den russischen Ostseeprovinzen*.⁹³ Asiakirjojen lisäksi on käytetty joukko-osaston tapahtumia käsiteltäessä jääkäripataljoona 27:n sotapäiväkirjoja silloin, kun se on ollut hyödyllistä.⁹⁴

Asiakirjakokoelma *Weltkrieg 11c* kattaa osat 1–20, joiden arkistotunnukset ovat R 20983–R 21002.⁹⁵ Tutustuin aineistoon arkistomatalla Berliinissä 19.–22. syyskuuta 2018, jonka jälkeen tilasin mikrofilmatusta aineistosta kopiot, jotka skannasin Tampereen yliopiston tiloissa mikrofilmilukulaitteella.⁹⁶

Saksan ulkoasiaintoimiston asiakirjoja on käytetty aikaisemmassa tutkimuksessa varsin vähän. Historioitsija Osmo Apunen on käyttänyt niitä väitöskirjassaan vuosien 1914–1915 osilta.⁹⁷ Keßelring on käyttänyt ajallisesti koko aineistoa omassa tutkimuksessaan, mutta keskittyi jääkäri liikettä, Lockstedtin koulutusjoukkoa ja jääkäripataljoona 27 käsitteleviin asiakirjoihin.⁹⁸ Venäjän alusmaiden liittoa tutkinut historioitsija Seppo Zetterberg on myös käyttänyt aineistoa osana omaa tutkimustaan.⁹⁹

Valitsin tätä tutkimusta varten arkistosta Berliinistä niteet diaarinumeroilla R 20994–R 21001, jotka sisälsivät yhteensä 30 levyä mikrofilmejä. Näistä mikrofilmeistä luin osiot R 20994–R 20999,¹⁰⁰ jotka

⁹³ Saks. “Maailmansota 11c salainen, hankkeita ja kansankiihotusta venäläisiä vihollisiamme vastaan, erityisesti Suomessa ja venäläisissä Itämeren provinseissa.”

⁹⁴ Jääkäripataljoona 27:n sotapäiväkirjojen kopiot löytyvät Kansallisarkistosta Helsingistä.

⁹⁵ Sähköposti Gerhard Keiperlta Saksan ulkoasiaintoimiston poliittisesta arkistosta 20. heinäkuuta 2018 kirjoittajalle. Ks. myös Keßelring 2005, 16.

⁹⁶ Alkuperäiset dokumentit olivat niin heikossa kunnossa, että niistä oli saatavilla vain mikrofilmatut kopiot. Skannauksen jälkeen käyttämäni mikrofilmit ovat sähköisessä muodossa, joka helpottaa mahdollista jatkotutkimusta.

⁹⁷ Ks. Apunen 1968, 272. Apusella on ollut käytössään myös paljon muita, vastaavia kokoelmia Saksasta ja Ruotsista.

⁹⁸ Keßelring 2005, 145.

⁹⁹ Ks. Zetterberg 1978, 263–265.

¹⁰⁰ Niteet 12–17.

sisälsivät yhteensä 1858 sivua mikrofilmattuja asiakirjoja. Ajallisesti käytetty aineisto sijoittuu välille 16. maaliskuuta 1916 ja 15. tammikuuta 1917¹⁰¹ joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta.¹⁰²

Aineisto sisälsi enimmäkseen kirjeenvaihtoa, sähköitä ja raportteja, mutta myös kirjallisuutta, esseitä, tiedoksiantoja ja lehtiartikkeleita. Tekstin luettavuus vaihteli paljon aineiston sisällä: aineisto sisälsi sekä käsin että kirjoituskoneella kirjoitettua tekstiä, lehtileikkeitä sekä kirjoja ja muita painotuotteita. Aineistoon sisällytynyt kirjeenvaihto oli osin fragmentoitunutta, jonka vuoksi joitakin asiakokonaisuuksia on todennäköisesti jäänyt käsittelemättä. Aineisto on sisältänyt myös kirjallisuutta, joka vie runsaasti tilaa mikrofilmilevyiltä.¹⁰³

Aineiston kieli oli pääasiassa saksa, mutta se sisälsi myös ranskaksi, englanniksi venäjäksi ja liettuaiksi kirjoitettuja asiakirjoja, lehtileikkeitä ja kirjoja. Koska en puhu saksaa äidinkielenäni, oli tärkeä osa työtä vieraskielisen aineiston kääntäminen. Koska vanha, vieraskielinen virkateksti oli paikoitellen erittäin vaikeasti tulkittavaa, on tulkintojen tekemisessä täytynyt käyttää erityistä harkintaa. Eri-tyisesti idiomaattisen tekstin sekä vanhakantaisten sananvalintojen kanssa täytyi olla tarkkana. Jos- sain sähkömuotoisissa viesteissä ongelma oli sähköiden lyhennetty kieli, joka vaikeutti tulkintaa. Joi- hinkin viesteihin oli myös tehty käsin tarkennuksia tai korjauksia jälkikäteen. Joistain merkinnöistä oli vaikea saada selvää.¹⁰⁴ Jos kirjoittaja ei ole ollut saksalainen, teksti saattaa olla entistä vaikealu- kuisempaa, koska siinä saattaa olla kirjoitusvirheitä muun muassa verbien muodoissa.¹⁰⁵

Jotkin sivut sisälsivät keskenään ristiriitaisia arkistomerkintöjä, jotka hankaloittivat aineiston käyttöä. Esimerkiksi päivämääriä oli painettu dokumentteihin jälkikäteen ja paikoitellen oli vaikea sanoa, mikä päivämäärä on alkuperäinen. Tämä hankaloitti esimerkiksi kirjeenvaihdon seuraamista.¹⁰⁶ Joi- lain sivuilla oli myös tutkijoiden merkintöjä, jotka eivät kuitenkaan yleensä haitanneet luettavuutta.¹⁰⁷ Aineistossa oli myös useampia eri arkistonumerosarjoja, jotka eivät olleet keskenään yhtenäiset. Syynä todennäköisesti on aineiston ikä, sillä sitä on säilytetty useammassa eri arkistossa. Myös päi- vämäärät vaihtelivat eri viestien ja puhtaaksikirjoitettujen versioiden välillä. Tutkimuksessa on

¹⁰¹ Ks. R 20994-1, 1 ja R 20999-3, 254–257.

¹⁰² Ks. esim. R 20998-1, 42–52. 9. toukokuuta 1915 päivätty Wetterhoffin kirje Helmuth von Moltkelle.

¹⁰³ Esim. saksalaisvenäläisen tohtori Richard Pohls'in kirjoitukset. Ks. esim. R 20997-3, 210–286, R 20997-4, 287–327.

¹⁰⁴ Esim. R 20995-1, 32.

¹⁰⁵ Esim. R 20996-3, 223–224.

¹⁰⁶ Esim. R 20994-1, 39.

¹⁰⁷ Esim. R 20994-1, 43–44.

kirjeiden, sähköiden ja muiden viestien ajoittamiseen käytetty pääsääntöisesti päivää, jona kirje tai sähkö on lähetetty. Postin kulku saattoi sota-aikana olla erittäin hidasta.¹⁰⁸

Valtaosa aineistosta oli erilaisia sähköitä ja tiedonantoja, joissa on myös niiden käsittelyä ohjaavia merkintöjä. Viestien salaisuuteen ja luottamuksellisuuteen liittyviä merkintöjä oli paljon. Merkintöjä olivat esimerkiksi *Geheim!*¹⁰⁹, *Ganz Geheim!*¹¹⁰ *Streng vertraulich!*¹¹¹ ja *Ganz vertraulich!*¹¹² Joskus viestiin oli lisätty kiireellisyyttä korostava merkintä *Eilt* tai *Eilt sehr*.¹¹³ Muutamassa tapauksessa viestin sisältö oli katsottu niin arkaluontoiseksi, että siinä kehoitetaan välttämään sähkötystä: *–wenn möglich in Deutschland auf drachtlosem Wege aufgeben zu lassen*. Taustalla oli huoli, että ranskalainen tai englantilainen sensuuri osuisi siihen.¹¹⁴ Aineistosta löytyvät salausmerkinnät kertovat, että käsiteltävät asiat olivat salaisia ja erityisesti sotilasasioista oltiin hyvin vaitonaisia. Kaikissa asiakirjoissa ei merkintöjä ole, joten silloin kun niitä oli, ne korostivat asian luottamuksellisuutta.

1.4.2. Metodi

Keskeisin tässä työssä käytetty metodi on teorialähtöinen sisällönanalyysi. Olen käynyt läpi ulkoasiainministeriön asiakirjoja, joita olen arvioinut lähdekriittisesti tiedustelututkimuksen teoriaa ja käsitteistöä soveltaen historian tutkimuksen aihepiiriin kuuluvan ilmiön tutkimiseksi. Tutkimus on kvalitatiivinen, ja siinä tarkastellaan suurvallan ulkoministeriön sota-aikaista kirjeenvaihtoa ja arkistoa viitekehyyksessä, jota voidaan tarkastella realistisen teorian periaatteiden mukaisesti.¹¹⁵

Lukiessani etsin asiakirjoista suomalaisia aktivisteja ja Suomea koskevia mainintoja. Jätin muiden aineistossa esiintyneiden aktivistiryhmien ja alueiden tarkastelun vähemmälle silloin, kun niillä ei ollut mitään tekemistä suomalaisten aktivistien kanssa tai ne eivät olleet tarpeen perustelemaan suomalaisten asemaa saksalaisten toiminnassa. Tarkoituksena ei ole ollut tuottaa Saksan

¹⁰⁸ Esim. R 20996-3, 253: kirjeen saapuminen itärintamalta Berliiniin vei kahdeksan päivää. Syynä on todennäköisesti ollut mm. sensuuri.

¹⁰⁹ Saks. "Salaista!" Esim. R 20995-1, 10.

¹¹⁰ Saks. "Täysin salaista!" Näitä olivat esimerkiksi kaikki majuri Bayerin sotilasraportit jääkäripataljoona 27:stä. Ks. esim. R 20994-2, 103.

¹¹¹ Saks. "Vahvasti luottamuksellista!" Esim. R 20994-3, 207.

¹¹² Saks. "Täysin luottamuksellista!" Esim. R 20994-3, 227.

¹¹³ Saks. "Kiireellinen." tai "Erittäin kiireellinen." Esim. R 20995-1, 10, 14.

¹¹⁴ Saks. "–kun mahdollista, välittää viesti sähköttämättä." R 20996-4, 294.

¹¹⁵ Keskisiä lähdekriittisiä kysymyksiä olivat muun muassa: Ketkä tekivät aktivisteja koskevia päätöksiä? Miten suomalaisten tahtotila otettiin huomioon päätöksiä tehtäessä? Kenen hyötyä toteutetut päätökset palvelivat? Millaiset tavoitteet saksalaisilla oli suomalaisten suhteen?

ulkoasiaintoimistoa tai sen koko tiedustelutoimintaa käsittelevää esitystä, vaan tutkia suomalaisten ja saksalaisten välistä yhteydenpitoa ja yhteistyötä. Kirjeenvaihdon analysointi on siksi tehty tästä näkökulmasta.

Tutkimuksen lähtökohdat muuttuivat jonkin verran tutkimuksen aikana. Alun perin tarkoituksena oli tarkastella pelkästään suomalaisia aktivisteja, mutta aineiston läpikäynnin aikana kävi nopeasti ilmi, ettei jääkäriliike ollut ainoa saksalaisten peitetoimintaprojekti tarkasteluajankohtana. Keskeiseen rooliin nousivat muun muassa liettualaiset aktivistit ja niin kutsuttu *Liga der Fremdvölker*¹¹⁶, johon kuului laaja joukko Venäjän vieraskansojen edustajia.¹¹⁷ Myös venäläisten vastatoimet tiedustelutoiminnalle nousivat aineiston pohjalta tarkempaan käsittelyyn, jolloin tarkastelusta tuli suunniteltua monipuolisempi.

Kattava teoriapohja ja nojautuminen realistisen teorian lähtökohtiin kantoivat läpi aineiston analyysivaiheen. Daughtreyn tekemä jaottelu peitetoiminnalle yksinkertaisti peitetoiminnan käsittelyä, ja Simsin peitetoimintaa käsittelevät määreet helpottivat aineiston analysointia. Ilman teoriapohjaa vastaavaa tutkimusta olisi ollut mahdoton tehdä, sillä nimenomaan teorian tuoma viitekehys tekee käytetystä tutkimusasetelmasta tuoreen ja kiinnostavan.¹¹⁸

Analyysia on jonkin verran rajoittanut valinta jättää valtaosa käsin kirjoitetusta arkistomateriaalista tutkimuksen ulkopuolelle. Suuri osa käsin kirjoitetusta materiaalista on niin heikkolaatuista tai epäselvää, että sen tulkinta olisi vienyt hyvin paljon aikaa.¹¹⁹ Valtaosa kirjeistä ja muusta aineistosta on puhtaaksikirjoitettu kirjoituskoneella. Kirjeenvaihdosta on kuitenkin jäänyt todennäköisesti lukematta osia, joiden ymmärtäminen selkeyttäisi ja tarkentaisi kokonaiskuvaa. Kokonaisarvioni kuitenkin on, että käytetyn aineiston perusteella voidaan tehdä luotettavia päätelmiä tutkimuskysymykseen vastaamiseksi. Tarkkojen tulkintojen tekeminen menneisyydestä fragmentoituneen aineiston perusteella on historiantutkimuksen perinteisimpiä haasteita, jotka on myös tässä tutkimuksessa otettu huomioon. Erityisenä haasteena on ollut tapausesimerkkien valinta ja käyttö argumentoinnin tukena. Aineistoa on niin paljon, ettei kaikkia esimerkkejä ja kohtia voinut käsitellä tässä työssä, joten valintoihin on pitänyt kiinnittää erityistä huomiota.

¹¹⁶ Saks. ”Venäjän vieraskansojen liitto.”

¹¹⁷ Tässä yhteydessä löysin Seppo Zetterbergin tutkimuksen, ks. Zetterberg 1978. Ks. myös luku 8.3.

¹¹⁸ Tarkempi jaottelu löytyy luvusta 2. Tarkemmin asemoitumisesta tutkimusperinteeseen ks. luku 4.

¹¹⁹ Huonosti mikrofilmattua esim. R 20994-2, 135, käsin kirjoitettua ja vaikeaselkoista tekstiä esim. R 20994-2, 165–168.

Vaikealukuisuuden lisäksi suurin haaste läpikäynnille oli sen laajuus. Aineisto sisältää valtavan määrän toimijoita, jotka ovat olleet tekemisissä ulkoasiainministeriön kanssa. Heihin kuuluivat muun muassa Saksan keisarikunnan ulkoasiainministeriön, hallinnon ja pääesikunnan virkamiehet, Saksan Tukholman ja Bernin lähetystöjen henkilöstö, Helsingin konsuli, jääkäripataljoona 27 ja sen organisaatio sekä suomalaiset aktivistit ja muut Venäjän alueilla toimineet henkilöt. Vastaanottajat löytyvät yleensä painettuna kirjeistä, mutta lähettäjistä ei aina ole ollut käytössä muuta tietoa kuin tämän allekirjoitus ja mahdollisesti sotilasarvo.¹²⁰ Keskeisimmät ja eniten aineistossa esiintyvät henkilöt on silti mahdollista tunnistaa.¹²¹

Päivämäärien ja kirjoitusasujen suhteen olen noudattanut lähdeaineiston kieliasua aina kun siihen on ollut mahdollisuus. Myös kaikki tutkimuksessa käytetyt lainaukset on otettu suoraan lähdeaineistosta suoraan sellaisina kuin ne esiintyvät. Valinta käyttää suoraa lainausta on tehty silloin, kun aineistosta löytyvä ilmaisu on jollain tapaa merkityksellinen tai olennainen havainnollistamaan tutkimuksen kannalta relevantteja asioita. Lyhyet käännökset on tehty tekstiin ja pidemmät alaviitteisiin. Jääkäripataljoonassa palvelleiden suomalaisten sotilasarvot on koottu lukijan avuksi liitteisiin.¹²² Kaikki tutkimuksessa esiintyvät käännökset olen tehnyt itse.

1.4.3. Aineiston rajaus

Keskeisin aineiston rajaukseen vaikuttanut tekijä oli sellaisen sopivan pituisen ajanjakson löytäminen, joka mahdollisti tiedustelusuhteen tarkastelun ulkoasiainministeriön asiakirjojen perusteella. Ensimmäinen suunnitelma oli rajata tutkimus Jääkäripataljoona 27:n rintamakomennuksen mukaan.¹²³ Aineistoa läpikäydessä kävi kuitenkin ilmi, ettei rajauksen tekeminen pataljoonan toiminnan perusteella ole hedelmällistä, sillä suomalaisten ja saksalaisten suhteisiin vaikuttivat useat muut seikat, joilla ei ollut suoraa kytköstä pataljoonan toimintaan. Jääkäripataljoona 27 vaiheet kulkevat kuitenkin mukana aineiston kautta.¹²⁴

¹²⁰ Esim. R 20995-1, 4: 1. toukokuuta 1916 lähetetyn sähkeen lähettäjä on Saksan idän ylipäällikön esikunta, saks. *OBH Ost*. Kaikkien kirjeiden ja viestien allekirjoitukset eivät kuitenkaan ole yhdistettävissä henkilöön.

¹²¹ Heitä ovat esim. Samuli Sario ja majuri Bayer, ks. Liite 2. *Aineistossa esiintyneet henkilöt*.

¹²² Ks. Liite 3. Jääkärien sotilasarvot.

¹²³ Jääkäripataljoonan sotapäiväkirjan pitäminen aloitettiin 30. toukokuuta 1916, ja jääkärit vedettiin viimeisen kerran pois etulinjasta 25. maaliskuuta 1917. Sotapäiväkirjat I. ja III. osa.

¹²⁴ Tästä tarkemmin ks. luku 3.1. *Peitetoiminta ja etapit jääkäripataljoonan raporteissa*.

Apusen tutkimus *Suomi keisarillisen Saksan idänpolitiikassa 1914–1915* tarkastelee suomalaisten ja Saksan suhteen kehittymistä elokuusta 1914 alkuvuoteen 1916. Apusen mukaan suhteet jähmettyivät poliittisesti vuoden 1915 syksyllä eivätkä aktivoituneet ennen venäjän vallankumousta 1917.¹²⁵ Apunen toteaa edelleen, että aktivistien järjestäytyminen ja ulkomaanvaltuuskunnan perustaminen Tukholmaan alkuvuodesta 1916 muuttivat keskeisesti Saksan ja aktivistien suhdetta. Apusen mukaan: ”Vasta emigranttikauden jälkeen voidaan perustellusti puhua Saksan ja Suomen suhteista. Alkuvaiheessa kysymyksessä oli pikemminkin Suomi Saksan politiikassa.”¹²⁶ Apusen huomio asetti hyvän lähtökohdan tarkastelulle, sillä tutkimuksen keskiössä on nimenomaan tiedustelusuhde, joka vaatii molempien osapuolten ainakin jonkinlaisen järjestäytymisen.

Toimintaympäristön seuraava muutos on viimeistään Apusen mainitsema maaliskuu 1917. Jääkäri-liike siirtyy 20. maaliskuuta 1917 kokonaan Saksan pääesikunnan poliittisen toimiston *Sektion Politik* alle. Syynä muutokselle oli maaliskuun vallankumous, jonka myötä kiinnostus Suomea kohtaan kasvoi. Syntyi uusi suunnitelma, jonka tavoitteena oli aiheuttaa vallankumous Suomessa: ”Die Finnische Legion sollte auf finnischen Boden mit deutscher Hilfe für die Loslösung von Russland kämpfen.”¹²⁷

Tämä tarkoitti, että ulkoasiaintoimiston rooli toiminnassa pieneni merkittävästi. Myös Simon kahakan seurauksena lisääntyneet venäläisten vastatoimet kiihdyttävät sabotaasitoiminnan Suomessa alkuvuodesta 1917. Simon kahakan ja siitä seuranneiden vastatoimien jälkeen toiminta Suomessa muuttui mahdottomaksi.¹²⁸ Tiedustelutoiminnan tutkimisen kannalta tämä on hyvin merkityksellistä, sillä vastatoimet muuttivat toiminnan mahdottomaksi. Vuosi 1916 on monella tavalla hedelmällinen tarkasteluajankohta, kun kysymyksessä on nimenomaan suomalaisten aktivistien rooli Saksan ulkoasiaintoimiston idän tiedustelutoiminnassa.

Tutkimuksen rajaus perustuu Apusen rajaukseen ja tämän huomioihin toiminnan luonteen muutoksesta ja jonkinasteisen yhteistyösuhteen syntymisestä. Keskeisimmät loppupäästä rajaavat tekijät ovat toimintaympäristön muuttuminen venäläisten vastatoimien myötä sekä siirto toisen viraston alle

¹²⁵ Apunen 1968, 247.

¹²⁶ Apunen, 1968 254–255. Apunen viittaa emigranttikaudella aktivismin alkuvaiheisiin, jolloin suomalaisilla ei vielä ollut vakiintuneita toimielimiä ulkomailla. Tukholman valtuuskunnan perustaminen muutti tilannetta.

¹²⁷ Saks. ”Suomalaisen legioonan tulisi taistella Suomen maaperällä saksalaisten tuella Suomen irrottamiseksi Venäjältä.” Keßelring 2005, 110–111.

¹²⁸ Lackman kirjoittaa, että ”Vuoden 1917 keväällä taas koko yleistilanne tuli kokonaan uuteen vaiheeseen.” Lackman 2000, 374. Ks. myös luku 3.3. *Toiminnan hiipuminen: Simon kahakka ja sen seuraukset*.

keväällä 1917. Myös Keßelring, joka käyttää tutkimuksessaan samaa aineistoa, jättää vuoden 1916 poliittisen tarkastelun vähemmälle keskittyen enemmän jääkäripataljoonaan ja sen toimintaa. Ajanjakso on siis jossain määrin stabiili jääkäripataljoonan, Saksan suunnitelmien ja suomalaisten organisaation osalta.¹²⁹

Tutkimusta voisi laajentaa tarkastelemalla vuosia 1914–1915 myös tiedustelun näkökulmasta, vaikka Apunen näkee siinä haasteita. Jatkaminen vuoteen 1917 ei pelkästään samalla aineistolla ole mahdollista, sillä lisääntyneet vastatoimet, siirtyminen pääesikunnan poliittisen osaston alle ja jääkärien siirtyminen pois rintamapalveluksesta muuttivat toimintaympäristöä siinä määrin, ettei samankaltaisella tutkimusasetelmalla jatkaminen ole kannattavaa. Asiakirjakokoelma *Weltkrieg 11c* kattaa ajallisesti koko ensimmäisen maailmansodan vuoteen 1918 asti, joten aineistoa tutkimukselle on kyllä olemassa.

Jääkäriiliike on kokonaisuudessaan niin monimutkainen ilmiö, että sen laaja kattaminen esimerkiksi tiedustelututkimuksen näkökulmasta vaatii lisätutkimusta. Mikäli tiedustelututkimusta halutaan soveltaa laajemmin Suomen ja Saksan yhteistyön tarkastelemiseen, tulee käytössä olla kattavasti lähteitä, jotka käsittelevät laajemmin esimerkiksi pääesikunnan ja amiraliteetin, tai maaliskuusta 1917 eteenpäin pääesikunnan poliittisen osaston toimia.¹³⁰

Tämä tutkimus rakentuu kolmesta käsittelyluvusta. Johdannon jälkeisessä ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastellaan tiedustelusuhteen poliittista ulottuvuutta muun muassa rahavarojen käytön suhteen. Lisäksi siinä käsitellään niitä saksalaisten propagandatoimia, joissa suomalaiset olivat mukana. Toisessa käsittelyluvussa käydään läpi yhteistyön sotilaallinen ja puolisolitaallinen puoli sisältäen jääkärien Suomessa toteuttamat peitetehtävät ja jääkäripataljoona 27:n roolin tiedustelusuhteessa. Viimeisessä käsittelyluvussa tarkastellaan aktivistien ja saksalaisten välistä tiedustelusuhdetta osapuolten välisessä kirjeenvaihdossa.

¹²⁹ Ainoa keskeinen muutos on Wetterhoffin syrjäyttäminen joulukuussa 1916, ks. luku 4.3. *Wetterhoffin syrjäyttäminen seuraukset ja erillisrauha-ajatuksia*.

¹³⁰ Tutkimusta vaikeuttaa se, että arkistomateriaalia on tuhoutunut liittoutuneiden pommituksissa huhtikuussa 1945. Sama koskee myös muita saksalaisia sotilasyksiköitä kyseiseltä ajalta. Ks. Lauerma 1966, 1074.

2. Poliittinen toiminta ja propaganda

Saksalaiset tukivat ja rahoittivat Venäjän alusmaiden itsenäisyysliikkeitä runsaasti eri tavoin. Osa toimista oli suunnattu selkeästi vain tietyille alueille, esimerkiksi Liettuaan tai Puolaan, mutta mukana oli myös selkeästi monikansallisia hankkeita, joissa suomalaiset olivat osallisena. Suomalaisten aktivistien ja saksalaisten välisen tiedustelusuhteen kannalta on olennaista arvioida, millainen asema suomalaisilla oli näissä toimitissa suhteessa muihin aktivistiryhmiin. Suomen kysymys ei saksalaisten tarkastelussa ollut aina erityistapaus, vaan aktivisteja pidettiin myös laajempänä osana Venäjän vieraskansojen joukkoa. Yhteisenä nimittäjänä kaikelle toiminnalle voidaan pitää halua toimia Venäjää vastaan.

Tässä luvussa tarkastelen suomalaisten aktivistien roolia kahden Daughertyn määrittelemän peitetoiminnan osa-alueen, poliittisten toimien ja propagandan, näkökulmasta.¹³¹ Saksalaisten tarjoama tuki suomalaisille rajoittui sotilaallisen tuen lisäksi pääasiassa toiminnan rahoitukseen ja erilaisiin propagandatoimiin, mutta yleisesti tiedustelututkimuksen tuntemia poliittisia toimia ja propagandaa koskevia mainintoja oli aineistossa paljon.

Yhteistä valtaosalle toiminnasta oli, että sitä johdettiin puolueettomista maista, kuten Sveitsistä ja Ruotsista käsin. Aineistossa on suoraan maininta siitä, että Tukholmaa pidettiin saksalaisystävällisenä.¹³² Myös Lackman toteaa, että sodan sytyttyä Saksa tehosti tiedustelutoimintaansa myös puolueettomissa maissa. Tukholma oli erityisesti Suomeen suuntautuvan vakoilun kannalta tärkeä tukialue.¹³³ Maantieteellinen ero näkyi aineistossa selvästi: Suomea koskevat uutiset tulivat lähinnä Tukholmasta ja Baltian maita koskevat viestit Bernistä.

Lackmanin laskelmien mukaan Saksa käytti ensimmäisen maailmansodan aikana yhteensä 382 miljoonaa markkaa propagandaan ja erityisoperaatioihin. Tästä summasta vain 25,5 miljoonaa markkaa meni Venäjälle suunnattuun toimintaan.¹³⁴ Tämä asettaa Venäjää vastaan suunnatun toiminnan oikeisiin mittasuhteisiin sodan kokonaisuuden kannalta. Vain pieni osa tästä rahasta suunnattiin suomalaisten aktivistien tukemiseen. Erityisoperaatioihin ja propagandan levittämiseen siirrettiin helmikuussa 1915 valtakunnankansleri Theobald von Bethamm Hollwegin aloitteesta

¹³¹ Ks. Daugherty 2007, 281–283.

¹³² R 20994-3, 265.

¹³³ Lackman 2000, 139.

¹³⁴ Vertailun vuoksi 47 miljoonaa markkaa käytettiin pelkästään Romaniaan suuntautuvaan toimintaan ja 36,2 miljoonaa markkaa Persiaan suuntautuvaan toimintaan. Apunen 1968, 285–286.

miljoona markkaa Saksan Tukholman-suurlähetystön käyttöön. Rahastoa kutsuttiin nimellä *Finnenfonds*¹³⁵ ja sitä käytettiin etappitoimintaan Tukholmassa ja Suomessa sekä suomalaisen toimiston (Saks. *Finländische Kanzlei*) kuluihin. Keskeisesti jääkäripataljoonaan kuulunut etappijärjestelmä oli monimutkainen oma kokonaisuutensa, jonka tarkoituksena oli kuljettaa jääkärikokelaita rajan yli Ruotsiin ja jääkäreitä takaisin Suomeen. Tässä tutkimuksessa ei käydä tarkemmin läpi etappien rakennetta muuten kuin peitetoiminnan näkökulmasta.¹³⁶ Rahoista maksettiin myös jonkin verran Suomeen suuntautuneen sabotaasitoiminnan kuluja. Vertailun vuoksi suomalaisrahoituksen osuus liikkeestä oli yhteensä noin 500 000 markkaa.¹³⁷

Apunen on tarkastellut rahavarojen käyttöä ajalta 29.6.1915–28.3.1917.¹³⁸ Hän on laskenut, että kumoukselliseen toimintaan käytettiin *Finnenfonds*in kautta yhteensä 696 815 Saksan markkaa huhtikuuhun 1917 mennessä.¹³⁹ Näistä rahoista aktivistit saivat suoraan käyttöönsä vain 52 872 markkaa. Apunen toteaa, että aktivistien saksalaisilta saamat summat olivat kokonaisuudessaan varsin vaatimattomat eivätkä rikastuttaneet itsenäisyysliikkeen poliittista toimintaa.¹⁴⁰ Tämä Apusen esittämä huomio on tärkeä, sillä se auttaa hahmottamaan, kuinka merkittävästä panostuksesta eri osapuolille oli kyse.

Tukholman valtuuskunta (Saks. *Das Zentralkomitee der Organisation für die Befreiung Finnlands*) oli aktivistien Tukholmasta käsin toimiva osasto, jonka jäseninä toimivat vuoden 1916 alusta Samuli Sario, Rafael Erich ja puheenjohtajana Adolf von Bonsdorff.¹⁴¹ Sen tehtävänä oli valmistella kansannousua Suomessa, vakoilla saksalaisten hyväksi, levittää propagandaa Suomessa ja Ruotsissa sekä auttaa jääkäriksi haluavia kulkemaan Ruotsin läpi Saksaan. Toimisto hoiti kuitenkin lähinnä poliittisia asioita, sillä johdon sotilaallisissa asioissa ottivat saksalaiset luutnantti Schüss ja

¹³⁵ Saks. ”Suomalainen rahasto.”

¹³⁶ Etapeista tarkemmin esim. Lauerma 1966, 700–704. Ks. myös luku 3.1. *Peitetoiminta ja etapit jääkäripataljoonan raporteissa.*

¹³⁷ *Finnenfondsista* rahoitettiin myös virolaista bolševikkiä Alexander Keskülaa. Kesküla oli virolainen aktivisti, joka Lackmanin mukaan ”--konsultoi sekä Venäjän vallankumouksellisten, virolaisten nationalistien, saksalaisten ja suomalaisten aktivistien kanssa.” Lackman 2000, 88–90, Ks. myös Keßelring 2005, 64–66.

¹³⁸ Huhtikuussa 1917 ulkoasiaintoimisto sai käyttöönsä uuden miljoonan markan erän, jolloin ylijääneet rahat sulautettiin siihen. Apunen 1968, 285.

¹³⁹ Tämän tutkimuksen ajallisen rajauksen sisällä rahaa käytettiin vertailun vuoksi yhteensä 356 100 markkaa. Ks. Apunen, 19668, 284.

¹⁴⁰ Apunen, 1968, 285.

¹⁴¹ Toimistossa aikaisemmin toimineet Jonas Castrén, Almar Fabritius ja Herman Gummerus syrjäytettiin vuoden 1915 lopussa. Lackman 2000, 141–142. Jääkäri liikkeen diplomaattia on käsitelty kattavasti Taina Uusitalo artikkelissaan *Jääkäri liikkeen diplomaatit historiantutkimuksen valossa 1914–1918*. Ks. Uusitalo 2018.

myöhemmin kapteeni Heldt. Valtuuskunnan tehtäviin kuului myös yhteydenpito Suomessa oleviin aktivisteihin ja Wetterhoffiin Berliinissä.¹⁴²

Fredrik Wetterhoff, joka oli toiminut aikaisemmin Hämeenlinnan kaupunginviskaalina, oli keskeinen hahmo suomalaissaksalaisen yhteistyön edistämässä heti sodan alkamisen jälkeen. Hän toimi aktiivisesti ottaen yhteyttä saksalaisiin viranomaisiin ja Saksan ulkoasiaintoimistoon ja sai Saksan kansalaisoikeudet marraskuussa 1914. Niin kutsuttu Wetterhoffin toimisto perustettiin loppuvuonna 1914, ja sen tavoitteena oli luoda yhteydet kotimaahan, lobata Suomen asiaa Saksassa sekä koota ja organisoida Saksassa asuvat suomalaiset.¹⁴³

2.1. Rahan ja aseiden antaminen peitetoimintaa varten

Kumousliikkeen rahoittaminen ja aseistaminen ovat yksi selkeä kokonaisuus, josta löytyy aineistosta paljon mainintoja. Rahoittaminen liittyi kiinteästi peitetoiminnan eri puolten toteuttamiseen, sillä rahaa käytettiin muun muassa propagandan levittämiseen, etappien aseistamiseen ja toiminnan juokseviin kuluihin. Lähdeaineistosta löytyy paljon mainintoja suomalaisten tukemiseen osoitettujen rahavarojen siirroista ja käytöstä. Rahat ilmoitettiin aineistossa useimmiten Saksan markkoissa, mutta ne maksettiin tarpeen mukaan ulkomaisessa valuutassa, useimmiten Ruotsin kruunuina tai Sveitsin frangeina. Valuuttakursseista johtuva vaihtelu vaikutti Apusen mukaan jonkin verran tarkkojen summien laskemiseen, mutta ei vaikuta tämän tutkimuksen analyysiin.¹⁴⁴

Saksan lähettiläät sekä Tukholmassa että Bernissä toimivat pääasiassa rahoituksen välittäjinä. He olivat Tukholmassa lähettiläs Helmuth Lucius von Stodten ja Bernissä lähettiläs Gisbert von Romberg, jotka hoitivat rahoihin liittyvän yhteydenpidon Berliiniin silloin, kun se oli tarpeellista. Esimerkiksi kesäkuussa 1916 von Romberg pyysi salanimellä Garlava toimineen liettualaisen aktivistin Juozas Gabryksen puolesta 3000 markkaa propagandan levittämiseen.¹⁴⁵ Von Romberg ilmoitti myös itse nostaneensa 25 000 oletettavasti Sveitsin frangia.¹⁴⁶ Vastaanottajina sähkeissä ovat

¹⁴² Lackman, 138, 141. Tarkemmin Tukholman toimistoista ja niiden muutoksista Lackman 2000, 142–144.

¹⁴³ Lackman 2000, 61, 136.

¹⁴⁴ Ks. Apunen, 1968, 285.

¹⁴⁵ R 20996-2, 103.

¹⁴⁶ R 20999-1, 65.

vaihtelevasti Saksan valtakunnankansleri Theobald von Bethmann Hollweg, ulkoasiain valtiosihteeri Gottlieb von Jagow, ulkoasian alivaltiosihteeri Zimmermann ja lähetystösihteeri von Wesendonk.¹⁴⁷ Valta päättää rahojen käytöstä oli keskitetty saksalaisille diplomaateille ja virkamiehille, jotka pystyivät siten vaikuttamaan suomalaisten toimintaan.

Saksalainen kapteeni Heldt toimi Tukholmassa sijaitsevan Suomen vapauttamiseen tähtäävien aktivistien sotilastoimiston päällikkönä ja vastasi osaltaan etappitoiminnasta sekä hallinnoi saksalaisia rahavaroja Tukholmassa. Suomalaisista aktivisteista toimistossa työskentelivät vuonna 1916 muun muassa aktivistit Almar Fabritius ja Kai Donner.¹⁴⁸ Heldt saikin käyttöönsä suomalaisia aktivisteja huomattavasti suurempia summia. Esimerkiksi toukokuussa 1916 lähetetyssä sähkössä lähettiläs von Stuedten ilmoitti Berliiniin nostaneensa 50 000 markkaa Ruotsin kruunuina Tukholman Handelsbankista ja maksaneensa ne kapteeni Heldtille.¹⁴⁹ Heldtille maksettiin vuoden 1916 aikana yhteensä satojatuhansia markkoja, joita hän käytti etappitoiminnan toteuttamiseen.¹⁵⁰

Lähetystön lisäksi myös Saksan armeija lähetti kapteeni Heldtille rahaa. Silloisen Lockstedtin koulutusjoukon ja myöhemmin jääkäripataljoona 27:n komentaja majuri Bayer pyysi huhtikuussa lähetetyssä sähkössä luutnantti Schüesille ja kapteeni Höckerille käyttöön 50 000 markkaa.¹⁵¹ Kreivi Schwerin, joka oli Lockstedtin koulutusjoukon komentaja jääkäripataljoonan siirryttyä rintamalle, pyysi lokakuussa Heldtin käyttöön 50 000 markkaa Ruotsin kruunuina.¹⁵² Schwerin toisti pyyntönsä lähettää lisää rahaa vielä tammikuussa 1917.¹⁵³ Yhden kerran rahaa pyydettiin välittämään Suomen markkoina (Saks. *finnische Reichsmark*): 29. joulukuuta 1916 kreivi Schwerin pyysi välittämään kapteeni Heldtille 400 markkaa sotilaslasioiden edistämistä varten.¹⁵⁴ On oletettavaa, että rahaa tarvittiin käyttöön Suomessa, koska pyyntö oli nimenomaan Suomen markkoina. Rahavarojen siirtelyn perusteella on selkeää, että vaikka etappitoimintaa toteuttivat suomalaiset, oli sen rahoitus tiukasti saksalaisten käsissä.¹⁵⁵

¹⁴⁷ Ks. henkilöistä tarkemmin liite 2. *Aineistossa esiintyneet henkilöt*.

¹⁴⁸ Fabritius ja Donner olivat suomalaisia aktivisteja Tukholmassa. Lackman 2000, 141, 143.

¹⁴⁹ R 20995-1, 29.

¹⁵⁰ Maksuilmoituksia esim. 11. kesäkuuta R 20996-4, 307, 26. elokuuta R 20997-2, 122 ja 13. marraskuuta R 20999-1, 45.

¹⁵¹ R 20994-3, 201. Richard Schüss oli Heldtin edeltäjä ja saksalainen luutnantti, joka oli komennettu jo elokuussa 1915 Tukholmaan järjestämään etappitoimintaa.

¹⁵² R 20998-4, 312.

¹⁵³ R 20999-3, 237.

¹⁵⁴ R 20999-2, 186.

¹⁵⁵ Ks. esim. viite 353.

Suomalaisten saama rahallinen tuki oli saksalaisia huomattavasti vaatimattomampaa. Syyskuussa 1916 suomalaisia edustanut aktivisti Herman Gummerus sai rahaa saksalaisilta: lähettiläs von Stoedten välitti silloin Berliiniin Gummeruksen pyynnön valtuuttaa 5000 kruunun maksu. Neljä päivää myöhemmin von Stoedten ilmoitti valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille, että maksu oli suoritettu.¹⁵⁶ Sama toistui tammikuussa 1917, kun valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille ilmoitettiin, että Gumerukselle oli siirretty nostettavaksi 5000 kruunua Tukholman Handelsbankiin.¹⁵⁷ Samasta *Finnenfondsista*, josta Gummeruksen rahat tulivat, maksettiin myös suomalaisen lähetystön vierailu jääkäripataljoona 27:n luona rintamalla. 25. lokakuuta päivätyssä sähkössä majuri Bayer ilmoitti lähetystösihteerille von Wesendonkille, että alivaltiosihteerin Zimmermann oli hyväksynyt yhteensä 1800 markan kulun.¹⁵⁸ Vierailijat olivat Tukholman valtuuskunnan jäsenet Erich Bonsdroff, Samuli Sario, Kai Donner ja Almar Fabritius.¹⁵⁹ Suomalaisten saama käyttöraha oli vain murto-osa Heldtille siirretyistä rahasummista.

Saksalaiset toimittivat aktivisteille myös aseita ja sotilastarvikkeita. Toukokuun loppuun päivätyssä sähkössä kapteeni Bade Lockstedtin leiriltä ilmoitti ulkoasiaintoimistoon Berliiniin, että Tukholman etappi oli tilannut kiikareita (Saks. *Prismen-Gläsern*) ja kymmenen pistoolia Tukholmaan.¹⁶⁰ Muutama päivä myöhemmin Bade ilmoitti, että kymmenen Dreyse-pistoolia ja ammuksia sekä kaksi kiikaria varusteineen oli asetettu tilaukseen.¹⁶¹ Toinen vastaava tapaus mainittiin sähkössä, joka oli päivätyt lokakuussa. Silloin Lockstedtin koulutusjoukosta pyydettiin lähettämään kaksikymmentä Dreyse-pistoolia ja kaksituhatta patruunaa kahdessa paketissa heti kun mahdollista kapteeni Heldtille Tukholmaan.¹⁶² Viimeinen aineistosta löytnyt maininta etapin aseistamisesta oli 12. tammikuuta 1917 lähetetty käsky kapteeni Heldtille, jossa häntä ohjeistettiin välittämään eteenpäin neljäkymmentä asetta ja jakamaan loput aseet ammusten kera Abteilung IV:lle.¹⁶³

Aseiden lähettäminen Tukholmaan Heldtin toimistolle tarkoitti käytännössä suomalaisten etappimiesten, tiedustelu- ja rekrytointitehtäviä hoitavien ja sabotaasitehtäviin käskettyjen jääkärien aseistamista. Saksalaiset eivät tietävästi itse hoitaneet yhtäkään tehtävää Suomessa vaan tyytyivät

¹⁵⁶ Pyyntö R 20998-2, 120, kuittaus maksusta löytyy R 20998-2, 162.

¹⁵⁷ R 20998-2, 162.

¹⁵⁸ R 20998-4, 299.

¹⁵⁹ Lackman 2000, 362. Ks. viite 289. Vierailulla pyrittiin rauhoittamaan jääkäripataljoonassa vallinnut rauhaton tunnelma.

¹⁶⁰ R 20995-3, 228.

¹⁶¹ R 20995-3, 230.

¹⁶² R 20998-3, 222.

¹⁶³ Saks. "Osasto 4." R 20999-3, 251.

aseistamaan ja rahoittamaan aktivistien toimintaa. Puolueettomasta Ruotsista käsin toimineet meriesikunnan ja ulkoasiainministeriön sekä lähetystön henkilöt toteuttivat peitetoimintaa aseistamalla ja rahoittamalla suomalaisia aktivisteja.¹⁶⁴

Lähdeaineistosta löytyy paljon mainintoja myös muiden saksalaisten rahoittamien tahojen toiminnasta. 8. toukokuuta Hans Steinwachs, joka oli Saksan tiedustelupalvelu *Abwehrin* johtaja Tukholmassa¹⁶⁵ raportoi 130 000 markan käytöstä, jotka oli myönnetty virolaiselle aktivistille Alexander Keskülälle.¹⁶⁶ Steinwachs raportoi, että näistä rahoista oli maksettu muun muassa propagandatuotteiden painokuluja ja ylläpidetty suhdetta Leniniin ja tämän luottohenkilöihin. Steinwachs pyysi myös lisää rahaa käyttöönsä.¹⁶⁷ Toinen Steinwachsinkin pyyntö heinäkuulta koski 50 000 markkaa, joita oli tarkoitus käyttää nuorsosialistisen venäläisen puolueen (*Jungsozialische Russische Partei*) tukemiseen. Tarkoituksena oli järjestää isoissa kaupungeissa kokoontumisia ja painaa Tukholmassa lentolehtisiä, joita vietäisiin Venäjälle ja levitettäisiin siellä. Näin pyrittiin radikalisoimaan lisää ihmisiä ja murtamaan vihollisen taistelukyky.¹⁶⁸ Steinwachsinkin välittämät summat olivat moninkertaisia suhteessa suoraan suomalaisten käyttöön annettuihin rahoihin.

Vastaavanlaista rahavarojen käyttöä oli myös liettualaisen aktivisti Bartuschkan saaman sakon maksaminen liettualaisen apuyhdistyksen (Saks. *litauische Hilfsverein*) rahoista.¹⁶⁹ Aineistossa on myös maininta, jossa Viipurin kuvernöörin kerrotaan antaneen *Karjala*-lehden julkaisijalle Taiwe Tuomelalle 3000 markan sakon artikkelin julkaisusta. Valitus tuomiosta ei raportin mukaan tuottanut tulosta.¹⁷⁰ Ilmeisesti Tuomelan sakkoa ei paikattu saksalaisten hallinnoimista rahoista, koska tästä ei ole aineistossa mainintoja.

Vaikka tämä saksalaisten suomalaisiin itsenäisyysaktivisteihin käyttämä raha ja tuki olivat jääkäriliikkeelle merkittäviä, edusti Suomi vain hyvin pientä osaa Saksan koko propagandatoimista. Aineiston perusteella Saksa rahoitti huomattavasti enemmän propagandatoimintaa muualla. Lackman toteaaakin, että ”Jääkäriliike ei missään tapauksessa ollut Saksalle elinkysymys.”¹⁷¹ Rahavarojen

¹⁶⁴ Ks. peitetoiminnasta tarkemmin luku 3. *Sotilaallinen peitetoiminta Suomessa*.

¹⁶⁵ Ks. esim. Zetterberg 1978, 230.

¹⁶⁶ Lackman 2000, 55. Kesküla oli entinen bolševikki, joka uskoi Baltian itsenäisyyteen suurena ruotsalais-suomalais-balttilaisena valtioliittona ja vastusti saksalaisten ylivaltaa.

¹⁶⁷ R 20995-1, 78–82.

¹⁶⁸ R 20997-1, 24–27.

¹⁶⁹ Lähettäjä on Saksan Idän armeijan ylipäällikkö (Saks. *Obernefehlshaber Ost*) 29. kesäkuuta, R 20996-3, 214–215.

¹⁷⁰ R 20999-1, 59. Tuomelaa ei löydy mm. Lackmanin tutkimuksesta.

¹⁷¹ Lackman 2000, 90.

käyttöä säänneltiin saksalaisten toimesta, eivätkä suomalaiset saaneet käyttöönsä kovin suuria summia. Aktivisteille saksalaisten tuki oli kuitenkin välttämätöntä, vaikka se tarkoitti saksalaisten suurempaa päätösvaltaa liikkeen asioihin.

2.2. Propagandatoimet

Saksalaiset eivät itse juurikaan tuottaneet Venäjän vieraskansoihin liittyvää propagandaa, vaan toimintaa johdettiin vieraskansoihin kuuluvien avainhenkilöiden kautta. Heitä olivat esimerkiksi entinen bolševikki Aleksander Kesküla ja baltiansaksalainen Friedrich von der Ropp, jolla oli keskeinen rooli *Liga der Fremdvölker* -hankkeessa.¹⁷² Daughertyn esittämän peitetoiminnan periaatteiden mukaisesti paikallisten toimijoiden käyttäminen varsinaisen toiminnan toteuttamiseen on hyvin linjassa tämän kanssa.¹⁷³

Vaikutustyötä tehtiin aineiston perusteella Saksassa, Suomessa, Venäjällä sekä ulkovaltojen parissa. Saksalaisten tavoitteena oli lisätä venäjävastaisuutta länsiliittoutuneiden ja puolueettomien maiden, erityisesti Ruotsin ja Yhdysvaltojen, keskuudessa. Propagandaa tuotettiin ja levitettiin käytännössä kaikkialla. Erityisesti Liettuaan suunnattua propagandaa tuotettiin paljon. Yksi saksalaisten suunnitelmista oli kierrättää liettualaisia sotavankeja propagandamielessä Saksassa, jotta nämä näkisivät keisarikunnan hyvinvoinnin ja edistyksellisyyden. Suunnitelmaan oltiin valmiita käyttämään 10 000 markkaa.¹⁷⁴ 24. kesäkuuta lähetetyssä kirjeessä todetaan liettualaisten ja valkovenäläisten kierrättämisen syy: *Zweck des Besuches ist, ihnen die wirtschaftliche Kraft Deutschlands und die Wohlhabenheit der deutschen Litauer vor Augen zu führen.*¹⁷⁵

Toinen esimerkki oli liettualaisen *Pro Lithuania* -lehden kustantaminen. Saksalaiset järjestelivät Sveitsin suurlähetystönsä kautta liettualaisen propagandajulkaisun toimittamista ja painatusta berliiniläisen Mittler&Sohn -painotalon kautta. Kesällä 1916 lähetetyissä sähköissä kerrottiin, että

¹⁷² Von der Roppin roolista tarkemmin ks. luku 2.3. *Liga der Fremdvölker ja vetoamus Woodrow Wilsonille*. Suomen tapauksessa esimerkiksi Berliinissä toiminut Fredrik Wetterhoff kuului näihin avainhenkilöihin.

¹⁷³ Samaan aikaan operaatiot maksaneet saksalaiset pysyivät itse taustalla. Ks. luku 1.3.2.2. *Peiteoperaatiot*.

¹⁷⁴ Liettualaisten sotavankien kierrättämisestä ja vierailuista ks. esim. R 20996-3, 200–203. Keskustelua hankkeen rahoituksesta, ks. R 20996-3, 260–261.

¹⁷⁵ Saks. "Vierailun tarkoituksena on näyttää heille Saksan taloudellinen mahti ja esitellä Saksassa asuvien liettualaisten hyvinvointia." R 20996-2, 186–189.

lehden ensimmäistä ja toista numeroa on tarkoitus painaa 500 kappaletta.¹⁷⁶ Ensimmäisen numeron painokustannus oli yhteensä 3000 markkaa.¹⁷⁷ Heinäkuun puolivälissä lähetetyssä sähkössä kerrottiin, että asiamies Donzow lähtee Berliiniin tai Sveitsiin jatkaakseen propagandan tuottamista Venäjää vastaan. Hän pyysi ulkoasiainministeriltä yksityiskohtia siitä, millaista propagandaa on tarkoitus tuottaa. Esimerkkeinä hän mainitsi vapaat vaalit, täyden itsenäisyyden tai yhteistyön edistämisen muiden vieraskansojen kanssa.¹⁷⁸

Liettualaisia varten suunnattu toiminta erosi keskeisesti suomalaisten aktivistien kanssa toimimisesta, mikä johtuu siitä, että saksalaisilla oli erilaiset tavoitteet maantieteellisesti läheiselle ja osin miehitettylle Liettualle ja Suomelle.¹⁷⁹ Suomalaisten aktivistien asema oli siis jossain määrin vapaampi kuin muiden alusmaiden kansojen, vaikka aktivistien käytössä olikin selvästi vähemmän rahaa.

Suomea kohdeltiin kuitenkin monessa muussa asiassa vain yhtenä alueena muiden joukossa. Esimerkiksi 13. huhtikuuta välitetty kirje lähetystösihteerin von Wesendonkille sisälsi raportin kirjasta, jonka tarkoituksena oli edistää propagandaa Venäjän alusmaissa.¹⁸⁰ Kirjan tarkoituksena kuvattiin mielipidevaikuttamisen edistäminen, ja kirjoittaja kuvasi sen sisältöä mainioksi. Kirjan ensimmäisessä osassa kuvattiin, miten heikko Venäjän hallinto on, ja että se sortaa ulkomaisia alamaisiaan tavoitteenaan laajentua länteen kohti Saksaa ja Skandinaviaa. Toisessa osassa kerrattiin, läpi Venäjän alamaiskansojen, kuten suomalaisten, balttien, juutalaisten ja puolalaisten, asemaa. Kolmannessa osassa oli yhteenveto, jossa toistetaan keskeiset osat siitä, miten Venäjä sortaa alamaisiaan.¹⁸¹ Suomesta mainittiin esimerkiksi, miten suomalaiset viranomaiset on erotettu viroistaan ja karkotettu pois maasta. Kirjoittaja kuvasi suomalaisten uskon kaikenlaisiin lupauksiin ja sopimuksiin loppuneen, sillä he uskoivat Venäjän olevan valmis mihin vain saattaakseen päätökseen

¹⁷⁶ 200 kappaletta oli osoitettu ratsumestari Steputatille, joka toimi saksalaisten armeijan idän esikunnassa Saks. *OBH Ost*. R 20996-2, 113, R 20997-1, 11–12.

¹⁷⁷ R 20996-3, 237–239.

¹⁷⁸ R 20996-3, 282.

¹⁷⁹ Osasy tälle oli varmasti, että suomalaiset aktivistit tuottivat itse materiaalia saksalaisista riippumattomasti, ks. esimerkkejä luku 4.1. *Aktivistien yhteydenotot saksalaisiin*.

¹⁸⁰ Saatekirje: R 20994-2, 173, raportti R 20994-2, 174–176 ja itse kirja on kirjoitettu englanniksi ja siitä löytyy osia aineistosta: R 20994-2, 177–190.

¹⁸¹ R 20994-2, 177–190.

kansallisen perikadon.¹⁸² Kirjan tapa niputtaa suomalaiset yhteen muiden aluskansojen kanssa ei miellyttänyt aktivisteja, jotka kokivat Suomen olevan erityistapaus.¹⁸³

Saksalaiset seurasivat myös muiden tuottamaa propagandaa. Marraskuussa julkaistu *Voss. Zeitung* -lehden artikkeli otsikolla *Männerflucht aus Finnland* kertoi, että ruotsalaisen sanomalehti *Aftenpostenin* mukaan suomalaisia pakolaisia oli saapunut ruotsalaisiin satamiin, koska venäläiset olivat alkaneet vaatia 18–25 -vuotiaita suomalaisia asepalvelukseen. Uutisessa kerrottiin, että keisari oli antanut määräyksiä uusista venäläistämistoimista, joita kenraalikuvernööri Seyn toimeenpani.¹⁸⁴

Eniten toimenpiteitä aiheuttanut jääkärivastainen propaganda-artikkeli oli norjalaisen *Verdens Gang* -lehden¹⁸⁵ julkaisema artikkeli *Finnische Jugend in deutschen Schützengraben*.¹⁸⁶ Lehtiartikkeli oli julkaistu alun perin 10. syyskuuta. Se kertoi varsin yksityiskohtaisesti suomalaisen aktivismin historiasta sekä avunpyynnöstä Saksalle ja jääkäri liikkeen kehittymisestä, muun muassa *Pfadfinder*-kursilla käytetyistä partiounivormuista.¹⁸⁷ Kirjoittajan suhtautuminen yhteistyöhön Saksan kanssa ja jääkäreiden kohteluun oli kuitenkin selkeän kielteinen. Esimerkkeinä hän mainitsi, ettei jääkäriksi lähteneillä suomalaisilla ollut mahdollisuutta saada Saksan kansalaisuutta tai korvausta invalidisoitumisen varalta palvellessaan Saksan armeijassa. Artikkelin kirjoittajasta ei artikkelin perusteella voi päätellä muuta kuin, että hän väitti olevansa ollut läheisesti jääkärien kanssa tekemisissä: *Ich stande einigen von ihnen einmal nahe, deshalb kann ich nicht schweigen--*.¹⁸⁸ Joka tapauksessa hän onnistui kuvaamaan jääkärien oloja niin tarkasti, että se aiheutti voimakkaita reaktioita saksalaisissa ja suomalaisissa.

Hän kirjoitti, että jääkärit painostettiin epäedullisista ehdoista huolimatta allekirjoittamaan palvelusitumus, joka mahdollisti sen, että Saksa voi päättää mitä pataljoonalla tekee.¹⁸⁹ Kirjoittaja arvioi, että jääkäripataljoona ei palvellut Suomen, vaan Saksan tarkoitusperiä. Tekstin mukaan jääkärit olivat vain merkityksetön uhri suursodan alttarille:

¹⁸² 20994-2, 178.

¹⁸³ Zetterberg 1978, 73. Ks. myös viite 227.

¹⁸⁴ R 20999-1, 54.

¹⁸⁵ Nor. "Maailman aika."

¹⁸⁶ Saks. "Suomalainen nuoriso saksalaisissa juoksuhaudoissa." Artikkelin löytyy käännöksenä aineistosta peräti neljä kertaa: R 20998-1, 5–8 ja 53–56, R 20998-2, 109–112 sekä R 20998-3, 250–254. Lisäksi löytyy lähetystösihteeri von Wesendonkille lähetetty tiivistelmä: R 20998-2, 181.

¹⁸⁷ R 20998-1, 5.

¹⁸⁸ Saks. "Olin aikanaan muutaman [jääkäriin] kanssa läheinen, ja siksi en voi vaieta--" R 20998-1, 8.

¹⁸⁹ R 20998-1, 6.

*In den Schützengräben - an einer oder der anderen Stelle der Ostfront sterben und verbluten nun diese Männer, welche von Finnlands Freiheit geträumt hatten - nicht für ihr eigenes Land - nicht für irgend ein Ziel, nur um wie ein Tropfen im Meer die schwachen Reserven einer Weltmacht auszufüllen.*¹⁹⁰

Kirjoittaja ilmaisi tavoitteensa artikkelin suhteen varsin suoraan: *Meine Absicht mit diesen Artikel ist, der Werbung von Finnen in neutralen Ländern durch deutsche Agenten Ende zu machen.*¹⁹¹ Hän kuvasi tekstissä, miten värvääjät toimivat epärehellisesti luvaten hyväpalkkaisia töitä, mutta että Saksaan saapuneet joutuivat tyytymään asepalvelukseen 33–34 pennin päiväpalkalla. Näistä asioista ei myöskään varoitettu, koska jokainen jääkäreiden kirjoittama kirje sensuroitiin huolellisesti.¹⁹²

Kirjoittajan on täytynyt tuntea hyvin jääkäripataljoonan organisaatio sekä olosuhteet, joissa värväystä on tapahtunut, sillä kuvaus on yleisellä tasolla muita lähteitä vastaava.¹⁹³ Yksi vaihtoehto on, että kesän lopussa pataljoonasta karanneet jääkärit tai joku heistä kuvaili toimintaa tai kirjoitti itse artikkelin. Joukosta karannut jääkäri voisi olla looginen kirjoittaja, sillä kuvauksesta ilmenee tyytymättömyys ja hankkeen negatiivisten seikkojen korostaminen. Kirjoittaja totesi, että jääkäriliikkeellä on Suomessa paljon kannattajia, jotka uskoivat, että Saksan apu on hyödyksi: *In Finnland hatte die Sache viele Freunde - sie glaubten ja, es gelte der Freiheit des Landes.*¹⁹⁴

Ensimmäinen maininta artikkelista on Saksan Norjan suurlähetystön valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille lähettämä kirje 11. syyskuuta. Kirjeessä lähetystö tiedotti, että norjalainen lehti *Verdens Gang* oli julkaissut artikkelin, joka käsitteli suomalaisten vapaaehtoisten kohtaloa Saksassa.¹⁹⁵ Lähetystöstä kommentoitiin, että artikkelin sisältö oli saksalaisten näkökulmasta hyvin haitallinen:

Wie der Verfasser, der augenscheinlich bestrebt ist, die Tatsachen zu unseren Nachteile zu erstellen, behauptet, wurden die finnische Freiwilligen gezwungen an der Ostfront

¹⁹⁰ Saks. "Nyt itärintaman juoksuhaudoissa kuolevat ja vuotavat verta nämä miehet, jotka haaveilivat Suomen vapaudesta, eivät oman maansa eivätkä omien tavoitteidensa puolesta, vaan kuin pisara meressä täyttääkseen suurvallan heikentyneitä reservejä." R 20998-1, 7.

¹⁹¹ Saks. "Kirjoitin tämän artikkelin aikomukseni lopettaa saksalaisten agenttien puolueettomista maista toteuttava suomalaisten kosiskelu." R 20998-1, 7.

¹⁹² Saks. *Und kein warnende Wort kommt heraus, denn alle Briefe, welche die Finnen schreiben, unterstehen einer speziellen Zensur.* R 20998-1, 7.

¹⁹³ Kokemus töihin huijaamisesta ja palkasta ei koske kaikkia, mutta varmasti monia, ks. esim. Lackman 2000, 184–187.

¹⁹⁴ Saks. "Suomessa aatteella on paljon ystäviä, he luulevat se johtavan maan vapautumiseen." R 20998-1, 6.

¹⁹⁵ R 20998-1, 3. Kirje on lähetetty Kristianiasta, nyk. Oslo.

*mitzukämpfen, da ihnen als rechtlosen russischen Untertanen sonst die Unterbringung in Internierungslagern droht.*¹⁹⁶

Arvion mukaan artikkeli levitessään voi aiheuttaa potentiaalisesti ongelmia Saksalle jääkäriliikkeen vuoksi. Kuvaus oli kohtalaisen tarkka, joten se lienee jossain määrin pelästyttänyt saksalaiset. Epäviralliseen vaikuttamiseen keskeisesti kuuluva salailu ja sensuuri olivat tiukkoja juuri siksi, ettei tämänkaltaista tietoa päätyisi vihollisten käsiin. Kyseessä oli käytännössä vuoto, joka aiheuttaisi mahdollisesti suurtakin harmia.

Artikkelin mahdolliset negatiiviset vaikutukset tunnistettiin saksalaisten ja suomalaisten keskuudessa laajasti. Kreivi Schwerin totesi sähkönsä 22. syyskuuta, ettei Lockstedtin koulutusjoukossa luettu venäläisiä tai englantilaisia lehtiä. Hän kertoi myös, että majuri Bayerille oli ilmoitettu asiasta.¹⁹⁷ Bayer kirjoitti viikkoa myöhemmin oman vastineensa, jossa hän totesi, että tieto Verdunissa otetuista kuvista, joissa väitetysti oli suomalaisia, oli peräisin ulkomaisilta agenteilta. Hän kertoi pyrkivänsä tavoittamaan *Zugführer* Sicherin¹⁹⁸ Tukholman toimiston avulla ja saamaan tämän nimeämään tarkasti ne lehdet, joissa lukee tietoja jääkäreiden väitetystä tuhosta, sekä lehden, jossa oli kuva suomalaisista jääkäreistä sotavankina. Tämän hän arvioi kuitenkin kestävän 2–3 viikkoa, koska Suomessa toimivien agenttien tarkkaa sijaintia ei tiedetä.¹⁹⁹ Siinä missä Schwerin keskittyi toteamaan, ettei artikkeli aiheuta haittaa koulutuksessa olevien jääkärien keskuudessa, pyrki Bayer puolestaan selvittämään asioita Suomessa. Kumpikaan sotilaista ei ottanut kantaa artikkelin leviämisen seuraksiin Suomessa ja sen mahdollisiin haittavaikutuksiin itsenäisyysliikkeelle.

Asia sai kuitenkin harvinaista kansainvälistä huomioita. Muun muassa puolueettoman Espanjan lähetystö (Saks. *spanische Botschaft*) oli pyytännyt saksalaisilta selvitystä asiasta. Lokakuun alussa lähetetyssä sähkössä todettiin, että sotaministeriön muotoilema vastaus: *die von der Norwegischen Zeitung Verdens Gang gebrachte Meldung nicht den Tatsachen entspräche* oli tarkoituksenmukainen.²⁰⁰ Toisessa ulkoasiaintoimistolle osoitetussa sähkössä todettiin, että yleisesikunnan ei tullut kommentoida tämänkaltaisia asioita, vaan asia kuului sotaministeriön alaisuuteen.²⁰¹ Saksalaisten reaktiona oli kiistää artikkelin sisältö, joka ei antanut positiivista kuvaa

¹⁹⁶ Saks. “Kirjoittaja, joka ilmeisesti pyrkii esittämään tosiasiat meille epäedullisella tavalla, väittää, että suomalaiset vapaaehtoiset on pakotettu taistelemaan itärintamalla internointileirille sulkemisen uhalla.” R 20998-1, 3.

¹⁹⁷ R 20998-2, 124.

¹⁹⁸ Kyseessä on Aarne Sihvo, joka käytti Saksassa nimeä Sicher.

¹⁹⁹ R 20998-2, 125.

²⁰⁰ Saks. “Norjalaisen *Verdens Gang* -sanomalehden kirjoitus ei vastaa tosiasioita.” R 20998-3, 214–215.

²⁰¹ R 20998-3, 230.

Saksan keinoista. Myös tiedotusvastuun rajaaminen viittaa siihen, että asiasta haluttiin antaa ulospäin selkeä kuva, joka vahingoittaisi potentiaalisesti mahdollisimman vähän Saksan suhteita ulkovaltoihin.

Suomalaisten Tukholman valtuuskunta lähetti asiaan liittyneen kirjeen alivaltiosihteeri Zimmermannille 10. lokakuuta.²⁰² Komitea esitti kirjeessä huolensa *Verdens Gang* -lehden artikkelin takia, koska he pelkäsivät sen vakavasti haittaavan vapausliikkeen toimia Suomessa. Suurin huoli oli, että venäläiset viranomaiset suhtautuisivat tyytyväisesti artikkelin sisältöön, eikä minkäänlaisen oikaisun julkaiseminen ollut sensuurin vuoksi mahdollista.²⁰³ Toinen syy oli, että valtuuskunta pelkäsi sen vahingoittavan heidän välejänsä saksalaisiin: *weil er unsere Sache bei unseren deutschen Freunde schaden könnten*.²⁰⁴ Erityisesti jälkimmäistä syytä silmällä pitäen valtuuskunta toivoi voivansa korjata jotain virheellisenä pitämiään käsityksiä asiasta. He väittivät, ettei artikkelin kirjoittanut ollut suomalainen, vaan Saksan armeijassa ja myöhemmin jääkäripataljoonassa vapaaehtoisena palvellut ulkomaalainen, joka oli karannut loman aikana. Tätä valtuuskunta perusteli sillä, ettei kirjoittaja heidän mukaansa tuntenut itsenäisyysliikkeen vaiheita kovin hyvin, jonka lisäksi hän oli väittänyt artikkelissa, että värväävät agentit olivat saksalaisia, mikä ei pitänyt paikkaansa. Aktivistit eivät kuitenkaan halunneet kertoa epäilemänsä kirjoittajan nimeä, koska todisteita tätä vastaan ei ollut: *Da bindende Beweise für diese Annahme vorläufig nicht vorzubringen sind, wollen wir seinen Namen noch nicht nennen*.²⁰⁵

On mahdoton sanoa, missä määrin aktivistien johtajat pystyivät osoittamaan artikkelin kirjoittajan ja missä määrin he halusivat vain paikata artikkelista aiheutuneita negatiivisia vaikutuksia. He myönsivät, että kirjoittaja tunsi joukon ja siksi osasi kertoa siitä, mutta väittivät tämän liioitelleen jääkärien tyytymättömyyttä ja pelkoa, jota heidän mukaansa kaikki nuoret sotilaat kokevat.²⁰⁶ Joka tapauksessa syy kirjeen lähettämiseksi on selvä: näillä kertomillaan seikoilla he pyrkivät selvästi lieventämään saksalaisten mahdollisesti negatiivisia reaktioita:

²⁰² R 20998-3, 244–249. Kirjeen on allekirjoittanut Samuli Sario.

²⁰³ R 20998-3, 244.

²⁰⁴ Saks. “Koska se voi heikentää aattemme edistystä saksalaisten ystäviemme parissa. R 20998-3, 245.

²⁰⁵ Saks. “Koska pitäviä todisteita tälle olettamalle ei vielä toistaiseksi ole esittä, emme halua kertoa hänen nimeään.” R 20998-3, 245, 249.

²⁰⁶ R 20998-3 247–248.

*Indem wir uns erlauben, das Obige zur Kenntnis Euer Exzellenz zu bringen, geben wir uns der Zuversicht hin, dass Euer Exzellenz die Absichten und die wirkliche Bedeutung des fraglichen Artikels richtig einschätzen werden.*²⁰⁷

Verdens Gang -lehden artikkelin lopullista merkitystä on vaikea arvioida. Värväystoiminta Suomessa oli jo hiljentynyt jääkäreiden rintamalle lähdön jälkeen.²⁰⁸ Yksittäinen uutinen tuskin vaikutti suuresti Saksan politiikkaan tai suhtautumiseen. Myöskään artikkelin kirjoittajaa ei ole lähteiden perusteella mahdollista varmasti selvittää, vaikka Tukholman valtuuskunnalla oma epäilyksensä olikin. Artikkelin julkaisua seurannut viestinvaihto kuvaa kuitenkin hyvin suomalaisten ja saksalaisten suhteita. Saksalaiset keskittyivät rajaamaan artikkelin haitat jääkäripataljoonassa sekä kiistivät Espanjan lähetystölle artikkelin sisällön. Suomalaiset kiirehtivät siirtämään vastuun artikkelin mahdollisesti negatiivisista seurauksista ei-suomalaiselle henkilölle ja selittämään kirjeen liioitelleen ja vääristelleen jääkärien mielialoja. Siten artikkelia seurannut keskustelu toimii erinomaisena esimerkkinä tiedustelusuhteen osapuolten suhtautumisen arvioimiseen.

Tammikuun alussa on maininta toisesta norjalaisessa lehdistössä julkaistusta uutisesta, jonka mukaan venäläiset viranomaiset olivat löytäneet saksalaisia lippuja ja sotilasunivormuja erään kaupungin läheltä. Uutisessa arvioidaan, että ne oli tuotu sinne sukellusveneellä langattoman lennätinaseman perustamista varten.²⁰⁹ Aineistosta löytyy myös muita venäläisiä ja puolalaisia sanomalehtileikkeitä.²¹⁰ Tammikuun uutisista ei kuitenkaan seurannut laajempaa keskustelua.²¹¹

2.3. *Liga der Fremdvölker* ja vetoamus Woodrow Wilsonille

Merkittävin käsittelyaikana tapahtunut Euroopan-laajuinen propagandatoimi, jossa suomalaiset aktivistit olivat mukana, oli Kuurinmaalta kotoisin olevan paroni Friedrich von der Roppin²¹² johtama

²⁰⁷ Saks. "Sillä aikaa tuomme edellä mainitun teidän ylhäisyytenne tietoon, ja olemme luottavaisia, että teidän ylhäisyytenne voi paremmin arvioida paremmin kyseessä olevan artikkelin tarkoituksia ja seurauksia." R 20998-3, 249.

²⁰⁸ Ks. luku 3.1. *Peitetoiminta ja etapit jääkäripataljoonan raporteissa*.

²⁰⁹ R 20999-3, 223. Kirje on lähetetty 4. tammikuuta 1917, ja on osoitettu valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille. Allekirjoituksen perusteella lähettäjä on sama kuin 11. syyskuuta lähetetyssä kirjeessä.

²¹⁰ R 20999-3, 226–229, 254–257.

²¹¹ On mahdollista, että keskustelu voi jatkua seuraavassa mapissa, joka jää aineiston rajauksen ulkopuolelle.

²¹² R 20994-2, 141. Von der Roppista on aineistossa hyvin vähän tietoa. Hän oli Venäjän kansalainen, mikä selviää Varsovasta 30.3. lähetetystä sähköstä, jossa kerrotaan kuurinmaalaisuuden olevan syy siihen, miksei Saksan armeijan edustaja pidä viisaana, että hän aloittaisi propagandatoimia Puolassa.

suunnitelma. Tarkoituksena oli kirjoittaa vetoamus Yhdysvaltojen presidentille Woodrow Wilsonille, jotta Yhdysvallat osoittaisi tukensa Venäjän keisarikunnan alusmaiden kansoille. Tässä *Liga der Fremdvölker*²¹³ -yhteisössä toimivat kotimaastaan karkotetut poliitikot, kuten virolainen Aleksander Kesküla ja liettualainen Juozas Gabrys.²¹⁴ Von der Ropp kokosi maaliskuussa 1916 Venäjän alusmaiden vastarintaliikkeiden johtohahmoja Berliiniin kehittääkseen yhteisöä. Tavoitteena oli saada näkyvyyttä erityisesti Yhdysvalloissa ja Englannissa olevien liberaalien keskuudessa. Suomalaisista oli mukana alussa Berliinissä toiminut Fredrik Wetterhoff.²¹⁵ Daughertyn peitetoiminnalle asettamien määreiden mukaan peitetoiminnalla pyritään vaikuttamaan johonkin tiettyyn kohteeseen ja peitetoiminnan toimet ovat usein näkyviä. Vieraskansojen liiton vetoamus täyttää nämä kriteerit, sillä se pyrki vaikuttamaan puolueettomiin Yhdysvaltoihin ja laajasti levitti sanomaansa lehdistössä.

Ensimmäinen maininta projektista koota yhteen allekirjoituksia Venäjän vieraskansojen vapautusliikkeiltä on 3. huhtikuuta 1916, jolloin von der Ropp kertoi lähetystösihteeri von Wesendonkille matkustavansa Tukholmaan hankkiakseen allekirjoituksia eri alusmaiden vapausliikkeiden johtajilta. Von der Ropp nimesi sijaisekseen propaganda-asioiden hoidossa paroni Edgar von Uexküllin, jonka mukanaolon projektissa hän pyysi pitämään salassa.²¹⁶ Von der Ropp toimi pääasiassa Tukholmasta käsin ja kertoi tavanneensa ja keränneensä tietoa Ruotsiin saapuneilta maanmiehiltään. Huhtikuun puoliväliin päivätyssä kirjeessä hän kertoi pitävänsä huolen, että sopivaa materiaalia kerättiin ja käytettiin kampanjointiin.²¹⁷

Saksan lähetystöstä Bernistä valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille huhtikuussa osoitetussa kirjeessä lähettiläs von Romberg arvioi, että von der Roppin projektin toteuttaminen oli vaikeaa, sillä monet kumousliikkeistä arkailivat hankkeeseen osallistumista. Von Romberg kuitenkin kehotti valtakunnankansleria luottamaan liikkeen johdossa olevaan balttilaiseen paroniin, jolla hän viittasi von der Roppiin.²¹⁸ Mainituista hankaluuksista huolimatta projektin etenemiseen kuitenkin uskottiin,

²¹³ Saks. ”Vieraskansojen liitto.”

²¹⁴ Zetterberg 1978, 51.

²¹⁵ Zetterberg 1978, 70–71. Seppo Zetterberg on tarkastellut Venäjän vieraskansojen liittoa laajasti teoksessaan *Die Liga der Fremdvölker Russlands 1916–1918. Ein Beitrag zu Deutschlands antirussischem Propagandakrieg unter den Fremdvölkern Russlands im ersten Weltkrieg*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1978.

²¹⁶ R 20994-2, 138. Tässä yhteydessä mainitaan esimerkkeinä latvialaiset, liettualaiset ja juutalaiset, jotka olivat vähemmistönä erikseen edustettuna. Ironista on, että von Uexküll paljastuu myöhemmin Venäjän vakoojaksi. ks. esim. R 20999-1, 63. Vahvistus asialle saadaan 4. lokakuuta, ks. R 20998-2, 173.

²¹⁷ R 20994-3, 217. Todennäköisesti kyseessä on Venäjän vastaisesta propagandasta.

²¹⁸ R 20994-3, 207–208.

sillä vain reilua viikkoa myöhemmin 25. huhtikuuta von Romberg ilmoitti maksaneensa von der Roppille 30 000 markkaa toiminnan jatkamiseksi.²¹⁹

Von der Ropp ei toiminut yksin, vaan apuna oli mitä ilmeisen saksalaismielisiä yhteistyökumppaneita. Kaksi mainittiin hänelle huhtikuussa osoitetussa kirjeessä.²²⁰ Kirjeen kirjoittaja kertoi voittaneensa puolelleen kaksi aktivistia, liettualaisen Gabrys de Garlavan²²¹ ja ukrainalaisen Stepankowskin. Garlava oli *Pro Lithuania* -lehden julkaisija ja *Comité Lithuanien á Berne*'n puheenjohtaja. Stepankowskia kuvailtiin kirjeessä magnaatiksi²²², joka kuului *Groupe Ukrainienienne en Suisse*'en. Molemmilla miehistä oli yhteyksiä Ranskaan, mistä kuvattiin olevan hyötyä.²²³

Projektin jälkeen tarkoituksena oli tuottaa korkeintaan 150 sanaa pitkä julkilausuma, joka lähetettäisiin suurille uutistoimistoille julkaisua varten.²²⁴ Tarkempi valmistelu oli tarkoitus jättää sveitsiläisille. Kirjeessä kuvattiin myös propagandatoimien valmistelua. Kirjoittaja kertoi, että pyrki saamaan puolelleen englantilaisen, ranskalaisen ja italialaisen journalistin. Tämän kuvailtiin olevan vain rahakysymys: *was nur eine Geldfrage ist*.²²⁵ Jokainen näistä journalistista kirjoittaisi viikoittain artikkelin johonkin suureen ja keskusvalloille vihamieliseen sanomalehteen (Saks. *die großen feindlichen Zeitungen*), ja pitäisi huolta, että lehdessä pysyvät esillä heidän toivomansa teemat. Tämän kerrottiin maksavan 4000 frangia kuukausittain. Koska suuriin lehtiin oli vaikeaa saada räväköitä artikkeleita, tulisi artikkeleissa olla aluksi hyvin mieto sävy.²²⁶

Suomalaisten oletettiin osallistuvan hankkeeseen samoin kuin muiden Venäjän vieraskansojen vapausliikkeiden edustajien. Tämä oli kuitenkin haastavaa, koska Tukholman valtuuskunnassa ei koettu Suomen kuuluvan Venäjään, eikä näin ollen suomalaisten tullut olla esillä esimerkiksi valkovenäläisten kanssa.²²⁷ Myöskään Berliinissä Wetterhoff ei pitänyt ajatusta hyvänä. Kun Wetterhoff oli kieltäytynyt yhteistyöstä, von der Ropp otti seuraavaksi yhteyttä Tukholman

²¹⁹ R 20994-3, 237, 251. Von Romberg tiedusteli Berliinistä 22.4., tuleeko von der Roppille antaa käyttöön lisää rahaa. Vastaus on myöntävä, sillä hän ilmoittaa nostaneensa 30 000 markkaa Sveitsin kansallispankista.

²²⁰ R 20994-3, 263–266. Valitettavasti lähettäjä ja päivämäärä ovat molemmat lukukelvottomia.

²²¹ Garlava on todellisuudessa liettualaisen aktivistin, Juozas Gabrysin salanimi. Gabrys oli *Union des Nationalités* -ryhmän pääsihteeri ja johtaja, Käytti salanimeä *Garlava*. Zetterberg 1978, 61–69.

²²² Vanha sana, vaikutusvaltainen henkilö.

²²³ R 20994-3, 263–264.

²²⁴ Tässä yhteydessä mainitaan esimerkkeinä Havas, Reuter, Stefani, joiden lisäksi tarkoitus on lähettää artikkeli myös muualle. R 20994-3, 265.

²²⁵ R 20994-3, 266.

²²⁶ R 20994-3, 265–266.

²²⁷ Zetterberg 1978, 73.

valtuuskuntaan. 11. huhtikuuta von der Ropp kertoi suomalaisille, että kaikkien kansojen edustajista olisi hyvä saada 1–2 allekirjoittajaa. Von der Ropp korosti, että olisi suomalaisille haitallista, jos he eivät olisi hankkeessa mukana. Suomalaisten empiminen kuitenkin jatkui: Zetterberg tekee eron liikkeen “nuorten” ja “vanhojen” välille: pitempään vapausliikkeessä toimineet vanhat korostivat Suomen erityisyyttä, kun taas nuoret halusivat käyttää kaikki mahdolliset keinot asian edistämiseksi. Osa vanhemmista aktivisteista kuitenkin taipui, erityisesti koska he arvioivat alivaltiosihteeri Zimmermannin arvostavan suomalaisten mukanaoloa. Päätös mukanaolosta tehtiin 13. huhtikuuta.²²⁸

Ensimmäinen maininta suomalaisten osallistumisesta on 3. toukokuuta: lähetystösihteeri von Schubertille osoitetussa sähkössä ilmoitettiin, että Suomalainen komitea (Saks. *Finnländisches Comité*) Tukholmassa allekirjoittaa vetoamuksen.²²⁹ Pian tämän jälkeen suomalaiset kuitenkin vaativat muutosta tekstiin ja vaihtoivat valitsemansa vetoamuksen allekirjoittajat. Toukokuun alussa lähetetyssä sähkössä von der Ropp tiedotti ulkoasiainministeriöön Berliiniin von Wesendonkille, että suomalaisen komitean sijaan vetoamuksen allekirjoittaisivat Konni Zilliacus ja Samuli Sario.²³⁰ Berliinistä tieto kulki eteenpäin Berniin vielä saman päivän aikana.²³¹ Tukholmaan 9. toukokuuta päivätty versio julistuksesta sisältää korjatut nimet.²³²

Myös muiden edustajien nimien kerääminen oli vaikeaa, ja siihen liittyen oli lähetetty kymmeniä sähköitä.²³³ Vaikeudet olivat ymmärrettäviä, sillä tavoitteena oli kerätä useamman itsenäisyysliikkeen johtohahmon mandaatti. Vapausliikkeillä oli myös omia intressejä ja mielipiteitä julistustekstin sisällön suhteen, ja tämän vuoksi koko projekti monimutkaistui. Erityisesti liettualaiset olivat hyvin vastahakoisia projektin edistämiseen. Liettualaisten osallistumista koskevia sähköitä oli aineistossa selkeästi eniten. Näitä olivat esimerkiksi paroni Ulrichin ilmoitus von Wesendonkille siitä, ettei liettualaisista löytynyt allekirjoittajia, von Rombergin sähkö Ulrichille, että liettualaiset halusivat

²²⁸ Zetterberg 1978, 78–79.

²²⁹ R 20995-1, 11. “Suomalainen komitea” oli perustettu Berliinissä marraskuussa 1914, ja sen puheenjohtajana toimi Wetterhoff. Esim. Lauerma, 1966, 72–73.

²³⁰ R 20995-1, 50. Konni Zilliacus oli jääkäri liikkeen tukija, joka oli toiminut pitkään Venäjän alusmaiden kansojen puolestapuhujana. Ks. Klinge 2007. Sario oli “suomalaisen toimiston” *Finnisches Büro* johtaja Berliinissä. Molemmat edustivat myöhemmin suomalaisia Lausannen konferenssissa, ks. Zetterberg 1978, 10–144. ks. myös Zetterberg 1978, 80.

²³¹ R 20995-1, 54.

²³² R 20995-1, 85–87.

²³³ Esim. R 20994-3, 220.

vetäytyä julistuksesta ja Ulrichin Gabrykselle lähettämä sähke, jonka mukaan liettualaisten osuus tuli julkaista muista erillään.²³⁴

Ensimmäinen versio Venäjän alusmaiden kansojen vetoomuksesta Yhdysvaltojen presidentille on päivätty 6. toukokuuta, ja siinä allekirjoittajien joukossa on mainittu vielä *Finländisches Comité in Stockholm*.²³⁵ Vetoamus on kirjoitettu varsin dramaattisesti: ensimmäisellä sivulla on suuremmalla tekstillä korostettu avunpyyntö: --*rufen um Hilfe -- um Schutz vor Vernichtung!*²³⁶ Suomalaisia edustava Gummerus piti tätä melodramaattisena, mutta von der Ropp uskoi sen vetoavan amerikkalaisiin. Julkaisupäiväksi sovittiin 9. toukokuuta.²³⁷

Vetoomuksessa olivat suomalaisten lisäksi mainittuina baltit, virolaiset, latvialaiset, liettualaiset, puolalaiset, venäjänjuutalaiset, ukrainalaiset, muslimit ja georgialaiset. Tekstissä kuvailtiin venäläisten sortoa, hirmutekoja, kyydityksiä, ryöstämistä, murhaamista ja tuhoamista. Tekstissä korostettiin, että Venäjä oli itse työntänyt vähemmistökansansa pois luotaan, ja siksi ne huusivat nyt apua.²³⁸ Suomalaisten osuus tekstistä kuului seuraavasti:

*Wir Finnländer klagen die russische Regierung an, unsere von allen Zaren beschworene Verfassung mit Füßen getreten zu haben. Nationalität, Sprache und Religion werden verfolgt, finnländische Beamte verstoßen, unsere Richter und die besten Männer des Landes nach Sibirien verschickt. Russischer Wortbruch hat den Aufschwung des Landes ruiniert, und alles ist zur vollständigen Vernichtung Finnlands bereit.*²³⁹

Vaikka suomalaiset eivät olleet tyytyväisiä tekstiin, todettiin useammassa sähkeessä, että suomalaisia käsittelevää kappaletta ei aiottu muuttaa. Näin totesivat esimerkiksi Ulrich ja Kesküla²⁴⁰ sähkeissään paroni von der Roppille ja Bernin lähetystölle.²⁴¹ Kuitenkin 5. toukokuuta von Wesendonk lähetti Ulrichille korjatun suomalaisen tekstin, jossa sisällöt olivat muuttuneet alkuperäisestä tekstistä.²⁴² Ulrich välitti uuden tekstin Bernin lähetystöön.²⁴³ Vaikka von Wesendonkin sähkeestä on vaikea

²³⁴ R 20994-3, 254, R 20995-2, 98, 129. *Ulrich* oli vakoojaksi paljastuneen Bernhard von Uexküllin peitenimi, ks. Zetterberg 1978, 261.

²³⁵ Vetoamus löytyy kokonaisuudessaan R 20995-1, 18–20.

²³⁶ Saks. ”--huudamme apua -- suojaa hävitykseltä!”

²³⁷ Zetterberg 1978, 80, 82.

²³⁸ R 20995-1, 18–19.

²³⁹ Saks. ”Me suomalaiset syytämme venäläistä hallitusta siitä, että meidän kaikkien tsaarien valalla vakuuttama perustuslaki on poljettu maahan. Kansallisuutta, kieltä ja uskontoa vainotaan, suomalaisia viranomaisia on erotettu, tuomarit ja maan parhaat miehet viety Siperiaan. Venäläiset ovat rikkoneet lupauksensa seurauksena maan elpyminen on raunioina, ja kaikki on valmiina Suomen täydelliseen hävittämiseen.” R 20995-1, 18.

²⁴⁰ R 20995-1, 33. Allekirjoituksena on ”Alexander”, joka oli Keskülan etunimi.

²⁴¹ R 20995-1, 32–33.

²⁴² R 20995-1, 36. Teksti on hankalasti luettavissa.

²⁴³ 20995-1, 42.

saada selvää kokonaan, on kyse selkeästi samasta tekstistä. Von Wesendonkille lähetetty sähke siis muutti sen, mitä suomalaisista kirjoitettiin, vaikka aikaisemmin oli ainakin kahteen otteeseen todettu, että suomalaisten osalta tekstiä ei muutettaisi. Uusi teksti kuuluu seuraavanlaisesti:

*Wir Finnländer klagen die russische Regierung an, unsere feierlich bestätigte Verfassung mit Füßen getreten zu haben. Finnlands Recht ist durch russische Gesetze, die in Finnland keine Gültigkeit haben, verletzt worden. Unsere staatliche Autonomie wird vernichtet, unsere Rechtsordnung zerstört. Der Landtag soll aus dem öffentlichen Leben vollständig ausgeschaltet werden. Die einheimischen Sprachen werden verdrängt. Die Verwaltung desorganisiert verfassungstreue Richter und Beamte werden in russische Gefängnisse gesperrt oder nach Sibirien verschickt.*²⁴⁴

Korjattu teksti poikkesi paljon alkuperäisestä, joka esiteltiin valmiina lähetettäväksi 6. toukokuuta. Se antoi kuitenkin tarkemman ja todenmukaisemman kuvan Suomen tilanteesta kuin ensimmäinen versio, joka kuulosti hyvin yleisluontoiselta propagandaversiolta. Suomalaiset olivat todennäköisesti itse korjanneet toista versiota, jotta se antaisi paremman kuvan tilanteesta Suomessa.

Vetoamus saavutti julkaisunsa jälkeen vähintäänkin kohtuullista huomiota lehdistössä. Aineistossa on mainintoja, joiden mukaan ainakin lehdet *Züricher Post*, *Berner Tagblatt*, *Gazette de Lausanne*, *Baeler Nachrichten* ja *Neue Züricher Zeitung* julkaisivat vetoamuksen tai sen osia.²⁴⁵ Myös presidentti Wilson sai vetoamuksen, samoin paavin sanottiin kiinnittäneen asiaan positiivista huomiota.²⁴⁶ Kirjettä julkaistiin myös Ruotsissa ja Suomessa, ja Suomen kenraalikuvernööri F. A. Seyn kirjoitti raportin, jossa syytti vetoamuksen allekirjoittaneita Zilliciausta ja Sariota Venäjävastaisuudesta.²⁴⁷

Kaikki eivät kuitenkaan olleet tyytyväisiä lopputulokseen. Latvialaisten itsenäisyysaktivistien edustajat olivat ensin allekirjoittaneet julistuksen muiden mukana.²⁴⁸ Kuitenkin 28. toukokuuta lähetetyssä sähkössä kerrottiin, että *Lettischen Comité*²⁴⁹ oli julkaissut *Gazette Lausanne* -sanomalehdessä kirjoituksen, jossa he julistivat, ettei Tukholmassa julkaistulla vetoamuksella ollut

²⁴⁴ R 20995-1, 42. ”Me suomalaiset syytämme venäläistä hallitusta siitä, että juhlallisesti vahvistettu perustuslakimme on poljettu maahan. Suomen oikeusjärjestystä on loukattu venäläisillä asetuksilla, jotka eivät ole lainvoimaisia Suomessa. Valtiollinen autonomiamme hävitetään ja oikeusjärjestelmämme tuhoaan. Valtiopäivät suljetaan pois virallisesta elämästä. Kotimaiset kielet syrjäytetään. Hallinto puretaan. Perustuslaille uskollisia tuomareita ja virkamiehiä suljetaan venäläisiin vankiloihin tai lähetetään Siperiaan.”

²⁴⁵ R 20995-2, 115, 118, 140. Osa artikkeleista löytyy kokonaisuudessaan, esim. R 20995-2, 120–121, 141.

²⁴⁶ Zetterberg 1978, 85, 87.

²⁴⁷ Zetterberg 1978, 90–91.

²⁴⁸ R 20995-3, 200.

²⁴⁹ Saks. ”Latvialainen komitea”, vrt. suomalaisten aktivistien Tukholman valtuuskunta.

mitään tekemistä heidän kanssaan, ja väittivät vetoomuksen käyvän sen allekirjoittaneita baltteja vastaan. Teksti *Lettischer Protest gegen den Aufruf der russischen Fremd* (oletettavasti jatkuu *völker*) löytyi sähkeen liitteenä.²⁵⁰

Suomalaisten vastahakoisuus, liettualaisten poukkoilu osallistumisen suhteen ja latvialaisten raju irtisanoutuminen kertovat, ettei von der Roppin johtama projekti ollut täysin onnistunut. Kuten ensimmäisestä suomalaisia varten kirjoitetusta tekstiversiosta käy ilmi, tarkoituksena oli tuottaa hyvin selkeää propagandaa. Vaikka julistuksen vaikutuksia on mahdotonta arvioida, se toi julkisuutta ja herätti keskustelua puolueettomissa maissa. Keskeistä onnistumiselle oli saksalaisten tuki, joka mahdollisti yhteydenotot ja koko hankkeen organisoinnin.²⁵¹ Se myös satoi suomalaiset itsenäisyysaktivisti ainakin jossain määrin laajempaan kansainväliseen toimintaan, jota saksalaiset rahoittivat. Toiminnan jatkoa kuitenkin suunniteltiin esimerkiksi von Rombergin valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille lähettämässä sähkeessä, joka on päivätty toukokuun viimeiselle päivälle.²⁵²

Jotkut vieraskansojen liitossa olivat kuitenkin syvän kiitollisia saksalaisten avusta. Vielä ennen julistuksen julkaisua 8. toukokuuta vieraskansojen liiton nimissä lähetettiin lähetystösihteeri von Wesendonkille kirje, jossa kirjoittajat välittävät mitä syvimmit kiitokset tämän avusta ja tekemistä palveluksista vieraskansojen asialle. Sähkeessä vakuutettiin, että seuraavassa yleiskokouksessa esitettäisiin muistomerkin pystyttämistä kiitokseksi hänelle sekä Suomen pohjoisimmalle huipulle ja Kaukasian eteläisimpään kohtaan.²⁵³ Tietävästi suunnitelma ei kuitenkaan koskaan toteutunut.

²⁵⁰ Saks. ”Latvialainen protesti Venäjän vieraskansojen julistusta vastaan.” R 20995-3, 241–243.

²⁵¹ Zetterberg 1978, 97.

²⁵² R 20996-1, 8–9. Suunnitelmana on tuoda yhteen Venäjän alusmaiden kansojen edustajia.

²⁵³ R 20995-1, 74.

3. Sotilaallinen peitetoiminta Suomessa

Tässä luvussa tarkastelen suomalaissaksalaisen tiedustelusuhteen sotilaallista ja puolisositilaallista puolta. Daugherty luokittelee puolisositilaallisen peitetoiminnan toiminnaksi, jonka tuloksen syntyy konkreettista tuhoa tai henkilövahinkoja, ja se on peitetoiminnan kaikkein radikaalein muoto.²⁵⁴ Sotilaskoulutetut suomalaiset toteuttivat saksalaisten toimeksiannosta Suomessa vuonna 1916 tehtäviä, jotka lukeutuvat Daughertyn määritelmän mukaisen peitetoiminnan alle. Näitä olivat muun muassa tiedon kerääminen, uusien jääkärikokeleiden rekrytointi ja sabotaasi. Osa toiminnasta oli aseellista ja aiheutti venäläisille materiaalisia ja henkilotappioita.

Vuonna 1916 konkreettisin sotilaallisen toiminnan muoto oli Saksan itärintamalla toukokuusta eteenpäin palvelleet jääkäripataljoona 27. Suurin siihen liittyvä ristiriita koski rintamakomennusta, joka alkoi toukokuussa 1916. Osa jääkäreistä ja aktivisteista, mukaan lukien Wetterhoff vastustivat ajatusta viedä jääkäripataljoona taistelemaan ja saamaan kokemusta itärintamalle, mutta asiaa ajanut majuri Bayer sai lopulta tahtonsa läpi asian suhteen.²⁵⁵ Rintamakomennukselle mahtui useampi kriisi, joista suurin tapahtui syyskuussa, kun osa jääkäreistä vaati jopa pataljoonan hajottamista. Niskoittelun ja politikoimisen seurauksena rintamakomennuksen aikana yhteensä 169 jääkäriä siirrettiin Altona-Bahrenfeldin työosastoon, joka oli perustettu pataljoonan rangaistusosastoksi. Majuri Bayer uhkasi jääkäreitä myös pataljoonan hajottamisella.²⁵⁶ Saksalaisten kanssa erimielisten jääkärien, erityisesti miehistöön kuuluvien, mahdollisuus vaikuttaa omaan asemaansa pataljoonassa oli hyvin heikko.

Sotilaallisesta näkökulmasta jääkärikoulutus laajamittaisena ilmiönä erotti suomalaiset aktivistit esimerkiksi balteista, joiden vapaaehtoisista ei koulutettu vastaavia yksiköitä. Lähdeaineistosta löytyi kaksi mainintaa muista sotilaallisista joukoista, mutta kummastakaan niistä ei löytynyt lisätietoa. Ensimmäinen maininta on sähkössä, jonka Karl Georg von Treutler, valtakunnankanslerin edustaja Saksan suuressa päämajassa, lähetti valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille 26. maaliskuuta.²⁵⁷ Hän kertoi keskustelleensa kenraali von Falkenhayn kanssa jääkärijoukkoa vastaavien puolalaisten legioonien perustamisesta, mutta Falkenhayn ei ollut lämmennyt ajatukselle. Falkenhayn oli viitannut suomalaisiin jääkäreihin: --*jeder Befehlsfaber lehne solche Truppen nachher*

²⁵⁴ Daugherty 2007, 281–283.

²⁵⁵ Lackman 2000, 359.

²⁵⁶ Sotapäiväkirjat II. osa, 311–312. Ks. myös syyskuun kriisistä lisää esim. Lackman 2000, 343–353.

²⁵⁷ R 20994-2, 98. Treutlerin roolista ks. Apunen 1968, 292.

*ab, die finländischen Soldaten, die mit Aufwand von viel Geld und Mühe ausgebildet wären, böte er den Armeen vergeblich "wie saueres Bier" an.*²⁵⁸ Treutler kertoi yrittäneensä vedota poliittisiin näkökulmiin, mutta Falkenhayn oli torjunut ne arvioituaan, ettei Puolan kenraalikuvernööri olisi myötämielinen suunnitelmalle.²⁵⁹ Falkenhayn suhtautumisessa näkyi hyvin vahvasti pragmaattinen ajattelu. Hän korosti toiminnan kustannuksia ja haittoja, eikä ollut kiinnostunut poliittisista argumenteista.²⁶⁰

Toinen maininta ulkomaisten joukkojen käytöstä on loppuvuodelta. 14. joulukuuta päivätyssä sähkössä kapteeni Maeuss kertoi, että maavoimien ylin johto oli hyväksynyt georgialaisten ehdotuksen perustaa georgialainen legioona, jonka joukkoon otettaisiin vapaaehtoisia ja joka taistelisi Saksan rintamalla venäläisiä vastaan. Legioona toimisi yhdessä suomalaisten kanssa.²⁶¹ Tätä yhteistyötä ei kuitenkaan koskaan toteutettu, eikä siitä löydy muita mainintoja aineistosta. Näiden kahden maininnan lisäksi aineistossa ei ole puhetta ulkomaalaisista joukoista, mikä asettaa suomalaiset aktivistit jääkäripataljoonan kautta erityisasemaan verrattuna muihin Itämeren alueen vapausliikkeisiin.

3.1. Peitetoiminta ja etapit jääkäripataljoonan raporteissa

Tärkeä osa yhteydenpitoa olivat säännölliset raportit Lockstedtin leiriltä sekä myöhemmin jääkäripataljoona 27:stä, joissa käsitellään jääkärien toimintaa virallisen pataljoonan ulkopuolella. Raporttien kirjoittaja oli aina joukon komentaja, ensin majuri Bayer ja myöhemmin kreivi Schwerin ja tämän sijainen kapteeni Bade.²⁶² Lähetetyt raportit oli osoitettu laajalle joukolle vastaanottajia.

²⁵⁸ Saks. "--jokainen komentaja kieltäytyisi sellaisesta joukosta, suurin rahallisin panostuksin ja vaivannäöllä koulutetut suomalaiset joukot kelpaavat palvelukseen yhtä hyvin kuin hapan olut." R 20994-2, 98.

²⁵⁹ R 20994-2, 98.

²⁶⁰ Simsin mukaan pragmaattisuus on oikea tapa suhtautua Sims 2006, 199. Falkenhayn asennetta selittää myös se, että hän oli vastustanut jääkäripataljoonan laajentamista keväällä 1915, ks. Kesselring 2005, 72–73.

²⁶¹ R 20999-2, 126.

²⁶² Ensimmäinen kapteeni Baden lähettämä tiedoksianto on pataljoonan liikekannallepanon jälkeen toukokuun viimeiseltä päivältä, Schwerin puolestaan siirtyy tehtäväänsä heinäkuussa. Bade siirtyi takaisin alkuperäiseen tehtäväänsä jääkäripataljoona 27:ssä. ks. R 20996-1, 3. R 20997-1, 33.

Näitä olivat esimerkiksi sotaministeriö, armeijan yleisesikunta, ulkoasiaintoimisto sekä ylemmät johtoportaat.²⁶³

Majuri Bayer oli jääkäri liikkeen historiassa keskeinen hahmo. Hän toimi Lockstedtin koulutusjoukon ja myöhemmin jääkäripataljoona 27:n komentajana. Bayerilla oli suurta henkilökohtaista kunnianhimoa ja mielenkiintoa jääkäripataljoonaan. Jääkärien siirtyminen rintamalle tapahtui pitkälti Bayerin myötävaikutuksella.²⁶⁴ Bayer maalaili jopa omaa suunnitelmaansa jääkärien käytölle: nämä voisivat toimia keihäänkärkenä, joka taistelisi tien Tallinnaan (Saks. *Reval*), josta voitaisiin siirtää jopa 300 000 suomalaista Suomenlahden yli saamaan koulutusta ja myöhemmin valloittamaan Suomen alueen.²⁶⁵ Hänen näkemyksensä eivät kuitenkaan edustaneet saksalaisten yleiskäsitystä sodan kulusta.²⁶⁶ Syksyllä 1916 Bayerilla oli merkittävä rooli Wetterhoffin kukistamisessa.²⁶⁷

Lockstedtin leiriltä lähetetyt raportit käsittelivät laajasti erilaisia teemoja, kuten joukkojen mielialaan, täydennyksiin ja taistelutoimintaan liittyviä asioita, mutta keskityn tarkastelemaan tiedustelu-, etappi- ja sabotaasitoimintaan liittyviä kohtia. Etappilinjoista mainitaan lähes jokaisen raportin yhteydessä. Ensimmäisessä raportissa pataljoonasta (Saks. *Bericht der Feldtruppe*) kuvataan käytännön asioiden lisäksi sitä, että saksalaiset lähettivät uusia agenteja etapille, jotta jäiden sulamisten aiheuttamaa katoa uusien tulokkaiden määrässä voitiin paikata.²⁶⁸

Raporteissa tarkoitettiin agenteilla jääkäreitä, jotka lähetettiin Suomeen toteuttamaan erilaisia tehtäviä, kuten tiedustelua, värväystä ja sabotaasia. Lackman kuvaa näitä tehtäviä Simon kahakkaa käsittelevän luvun yhteydessä: kahakkaan joutuneista jääkäreistä osa oli menossa perustamaan uutta etappilinjaa, yhden miehen tehtävänä oli jatkaa Tampereelle toteuttamaan propagandatoimintaa ja osan miehistä tuli toimeenpanna sabotaasi-iskuja. Lähteneet olivat kohtuullisen hyvin varustettuja: kaikilla oli Saksan laivaston pitkäpiippuiset Parabellum-pistoolit, joillain lisäksi räjähteitä ja kiikarikivääri mukanaan.²⁶⁹ Nimenomaan agenttien toiminnasta ja värväytyjen määrästä on paljon

²⁶³ Ks. esim. R 20994-2, 116 ja R 20999-3, 201.

²⁶⁴ Kesselring 2005, 123.

²⁶⁵ Kesselring 2005, 87–88.

²⁶⁶ Ks. esim. R 20996-2, 107–108. Saksalaisilla ei ollut aikomuksia tehdä suuria hyökkäyksiä idässä, Keßelring 2005, 87–88.

²⁶⁷ Ks. luku 4.3. *Wetterhoffin syrjäyttäminen ja erillisrauha-ajatuksia.*

²⁶⁸ R 20996-2, 108. Jäiden sulamisen jälkeen liikkuminen Ruotsiin meren yli muuttui mahdottomaksi, jättäen jäljelle ainoastaan hitaamman Tornionlaakson kautta kulkevan maareitin.

²⁶⁹ Lackman 2000, 365–366. Simon kahakka oli jääkärien, suomalaisten poliisien ja venäläisten sotilaiden välinen yhteenotto, joka tapahtui Simossa joulukuun alussa 1916. Ks. tarkemmin luku 3.3. *Toiminnan hiipuminen: Simon kahakka ja sen seuraukset.*

mainintoja raporteissa. Etappitehtäviin oli myös tunkua jääkärien keskuudessa. Historioitsija Tuomas Hopun mukaan tähän vaikuttivat muun muassa koti-ikävä ja Saksassa olemisen yksitoikkoisuus.²⁷⁰

Kapteeni Bade kuvasi raportissaan kesäkuun lopussa, että passirajoitukset ja lumien sulaminen haittasivat uusien kokelaiden matkustamista Saksaan. Hän kuitenkin arvioi, että toimelioiden agenttien ansiosta uusia reittejä ja tapoja päästä rajan yli oli löytynyt.²⁷¹ Samoista asioista kirjoitti kreivi Schwerin elokuussa. Hän arvioi, että kokelasmäärän kasvun pysähtyminen johtui maasta poistumisen vaikeuttamisesta, passipakosta ja rajatarkastuksista, sekä viranomaisten valvonnan lisääntymisestä. Kiinnostuneita lähtijöitä oli hänen mukaansa paljon, mutta he eivät päässeet pois maasta. Hän arvioi, että etappijärjestelmän kehittäminen helpottaisi maasta pois pääsyä.²⁷²

Syyskuun lopussa lähetetyssä raportissa käsiteltiin samoja teemoja. Uusia agenteja lähetettiin Suomeen elokuussa, ja Schwerin kirjoitti, että leirille saapuneet uudet kokelaat olivat ilmoittaneet näiden uusien agenttien saaneen heidät liittymään joukkoon. Vastoinkäymisiä kuvattiin olleen runsaasti: venäläisten vastatoimet olivat lisääntyneet eikä rautateitä voinut enää käyttää matkustamiseen. Myös Suomen ja Ruotsin välinen raja oli ylitettävä jalan. Schwerin kertoi arvioivansa, että kun Itämeri jäätyisi, se olisi mahdollista ylittää myös jalan. Hän toivoi agenttien menestyksen jatkuvan tulevaisuudessa.²⁷³

Peitetehtävät Suomessa olivat vaarallisia. Samassa raportissa Schwerin kertoi, että yksi Suomeen lähetetyistä agenteista oli kuollut suorittaessaan tehtävänsä: *Herr von Essen bei seiner Agitationstätigkeit von den Russen gestellt und getötet ist.*²⁷⁴ Hän kuitenkin arvioi, ettei tämä vaikuttanut muiden agenttien toimintaan: *Da jedoch nur das beste zur Verfügung stehende Material der Truppe für diesen Agententätigkeit verwand wird, wird dieser Fall die weitere Tätigkeit der Agenten nicht erlahmen lassen.*²⁷⁵ Tämä ei ole ainut kerta jolloin jääkäreitä kuoli peitetehtävissä, mutta Schwerin suhtautui asiaan varsin levollisesti.

²⁷⁰ Hoppu 2016, 68–69.

²⁷¹ R 20996-3, 234–235.

²⁷² R 20997-2, 142–144.

²⁷³ R 20998-2, 157–160.

²⁷⁴ Saks. “Venäläiset ottivat herra von Essenin kiinni tämän suorittaessa agitaatiotoimintaa ja tappoivat tämän.” R 20998-2, 159.

²⁷⁵ Saks. “Koska agenttitoimintaan käytetään vain parasta saatavilla olevaa ainesta joukosta, ei tämä tapaus lannista agenttien toimintaa.” R 20998-2, 160.

Jääkärijoukon roolia vierastaistelijoina alleviivattiin jääkäripataljoonassa tapahtuneiden karkaamisten yhteydessä. Heinäkuun lopussa rintamalta lähetetyssä raportissa majuri Bayer käsitteli kahta tapahtunutta karkaamista.²⁷⁶ 25. kesäkuuta *Gruppenführer* Tuominen ja *Hilfsgruppenführer* Wickström olivat karanneet venäläisten puolelle yön aikana. Karkaamisen seurauksena jääkäreiden aseisiin ammuttiin raskasta tykistötulta.²⁷⁷ Bayer kirjoitti, ettei kumpikaan karanneista kuulunut niihin, jotka olivat saapuneet vapaaehtoisena Suomesta, eikä siksi ollut mahdollista, että he olisivat olleet venäläisiä agenteja.²⁷⁸ Tämä on kiinnostava maininta, sillä se osoittaa konkreettisesti, että jääkärijoukon toimintaa salattiin. Koulutus- ja rintamatoiminta olivat salaisia, ja suomalaisten paljastumista venäläisille varottiin. Bayer kirjoitti, että kyseessä olivat yksittäistapaukset, joita esiintyi tämänkaltaisissa yksiköissä.²⁷⁹

Paljastumisriskin minimointia tapahtui jo paljon aiemmin. Ennen rintamakomennuksen alkua noin kolmekymmentä joukosta poistettua jääkäriä siirrettiin Berliiniin. He eivät voineet palata Suomeen, sillä joukossa olisi saattanut olla vakoojia.²⁸⁰ Myös jääkäreiden postia valvottiin ja sensuroitiin, jottei salaisuus paljastuisi. Monet kirjoittivatkin kirjeitä kotiin peitetarinan takaa tai niin ylimalkaisesti, ettei kirjeistä voinut päätellä mitään vaarantavaa.²⁸¹ Tämänkaltaiset salaustoimet kertovat, että toiminnan paljastumista venäläisille haluttiin välttää.

Kuitenkin viimeistään kesäkuun karkaamisten myötä venäläiset saivat tiedon jääkäripataljoonan toiminnasta ja aloittivat vastatoimet. Bayerin elokuun viimeinen päivä lähettämässä raportissa käsiteltiin norjalaisen *Verdens Gang* -lehden artikkelia, joka aiheutti saksalaisten ja suomalaisten johdon keskuudessa paljon murheita.²⁸² Raportin mukaan englantilainen lehti oli jopa julkaissut kuvia, joissa oli kuvatekstinä “vangittuja suomalaisia”. Bayer kertoi tämän vaikuttaneen rekrytointiin negatiivisesti ja kertoi, että Suomeen on lähetetty agenteja vaikuttamaan tilanteeseen. Hän arvioi tulosten näkyvän noin kuukauden kuluttua.²⁸³

²⁷⁶ R 20996-3, 253–258.

²⁷⁷ Sotapäiväkirjat, I. osa 215–216.

²⁷⁸ R 20996-3, 256. Karanneet olivat ns. merimiesjääkäreitä, joita rekrytoitiin vankileireiltä jääkärijoukon täydentämiseksi sen jälkeen, kun etappitoiminta ei tuottanut riittävästi tulosta. Merimiesjääkäreistä esim. Lauerma 1966, 180–181.

²⁷⁹ Saks. *Es sind Einzelfälle, die man bei einer solchen Organisation mit in Kauf nehmen muss.* R 20996-3, 256.

²⁸⁰ Lackman 2009, 293.

²⁸¹ Hoppu on käsitellyt jääkärien tarinaa kirjeiden ja päiväkirjojen kautta. Hoppu 2016, 50–60.

²⁸² Kyseessä on edellä mainittu *Verdens Gang* -lehden artikkeli, ks. tarkemmin luku 2.2. *Propagandatoimet.*

²⁸³ R 20997-2, 136–140.

Bayerin mukaan venäläinen propaganda ei kuitenkaan herättänyt jääkäreissä venäläisten toivomia reaktioita. Kuukautta myöhemmin 28. syyskuuta lähetetyssä raportissa Bayer kertoi, että *Verdens Gang* -lehden artikkeli ei vaikuttanut jääkäreihin, jotka kutsuivat petturia “konnaksi”, joka haittasi Suomen etua. Bayer kirjoitti, että tämänkaltaisia vastoinkäymisiä vastaan oli sitä helpompi toimia, mitä enemmän suomalainen keskuskomitea (Saks. *finnische Zentral-Komit e*) tuki joukon käyttöä: *mit den getroffenen Massnahmen und der Verwendung der Truppe einverstanden ist*.²⁸⁴ Bayer siis totesi, että suomalaisten aktivistien mielipiteellä oli merkitystä jääkärien moraalien kannalta.

Vaikka Bayer kertoi jääkäreiden tuominneen artikkelin, kreivi Schwerinin raportissa Lockstedtin leiriltä annettiin kokonaisuudesta vähemmän positiivinen kuva. 30 lokakuuta päivätyssä raportissa laitettiin syy pienentyneestä jääkärikokelasmäärästä *Verdens Gang* -lehden artikkelille. Schwerin kirjoitti, että artikkeli oli uudelleenjulkaistu monessa suomalaisessa, venäläisessä ja ruotsalaisessa lehdessä ja että se oli tarkoituksenmukaista vaikuttamista: *Die Russen haben es verstanden, durch die Presse auf die finnische Bev olkerung einzuwirken*.²⁸⁵ Artikkelin seurauksena kokelaat olivat kertoneet, etteivät halunneet lähteä Saksaan, koska ajattelivat pataljoonan taistelevan vain Saksan puolesta. Schwerin viittasi myös lisääntyneeseen vartiointiin rajalla ja lisäsi kirjeen loppuun, että kolme agenttia oli vangittu. Schwerin kertoi silti uskovansa, että marraskuun lopussa saapuvien kokelaiden määrä tulisi kasvamaan: koska rautatietä ei voinut käyttää Suomessa, saapuvien matkajat pidentyivät. Jalan matkustaminen kesti jopa kolme viikkoa.²⁸⁶

Vaikka saksalaiset arvioivat maasta pääsyn vaikeutumisen ja venäläisten vastatoimet merkittävimmiten syiksi uusien tulokkaiden vähentymiseen, oli tärkein syy pataljoonan siirto rintamalle.²⁸⁷ Rintamalla olo aiheutti tyytymättömyyttä, josta Bayer kirjoitti marraskuun alussa.²⁸⁸ Pitkässä raportissa hän kirjoitti jääkärien motivaatio- ja kurinpidollisista ongelmista. Suomalaisen delegaation kerrottiin käyneen rintamalla²⁸⁹ ja antaneen jääkäreille määräyksen: *--unter allen*

²⁸⁴ Saks. “[mitä enemmän ovat] samaa mieltä tehtyjen toimenpiteiden ja joukon käytön kanssa.” R 20998-2, 167–171.

²⁸⁵ Saks. “Venäläiset ovat ymmärtäneet vaikuttaa suomalaisiin lehdistöön kautta.” R 20999-1, 2.

²⁸⁶ R 20999-1, 2–4.

²⁸⁷ Lackman 2000, 193–194. Lauerma laittaa värväyksen tyrehtymisen syyksi rintamalle viennin lisäksi suomalaisilta vaaditun palvelussitoomuksen ja venäläisten terrorin, mutta todennäköisesti rintamalle vienti oli kaikista suurin lähtöhaluja poistava tekijä. Lauerma 1966, 248.

²⁸⁸ R 20999-1, 28. Kirjeen päiväys on hankalasti luettavissa.

²⁸⁹ Ks. viite 159.

*Umständen durchzuhalten, zur Ehre Finnlands.*²⁹⁰ Marraskuun lopun tiedonanto on hyvin vaikeasti luettavissa, mutta siinä kerrotaan suomalaisen lähetystön vierailun auttaneen tilanteeseen.²⁹¹

Marraskuun lopussa Schwerin joutui toteamaan, että uusien tulijoiden määrä ei ollut kasvanut. Schwerin kuvasi Suomessa toimivilla agenteilla olleen suuria vastoinkäymisiä: työ oli hänen mukaansa hengenvaarallista ja vaikeutui päivä päivältä.²⁹² Tässä mielessä myös kreivin mieli oli muuttunut aikaisemmasta elokuun vastoinkäymisten kuvailusta.

Aineiston viimeisessä tiedonannossa, joka on päivätty 9. tammikuuta 1917, Schwerin myönsi vihdoinkin, ettei kokelaisten määrä ollut kasvanut odotuksista huolimatta. Hän viittasi konsuli Goldbeck-Löwen kirjeeseen joulukuulta, jonka mukaan kolme agenttia oli hirtetty Jyväskylässä.²⁹³ Saksan Tukholman-lähettiläs von Stoedten oli välittänyt konsuli Goldbeck-Löwen sähkeen Berliiniin 17. joulukuuta. Sähkeessä tiedusteltiin, oliko Suomeen palanneilla jääkäreillä oikeus ottaa mukaansa saksalaisia kunniamerkkejä. Goldbeck-Löwe kertoi kuulleensa uutisen, että Jyväskylässä oli kolme miestä jäänyt kiinni, joista yhdeltä oli löytynyt saksalainen rautaristi.²⁹⁴ Kaikki kolme miestä oli kuuleman mukaan hirtetty.²⁹⁵ Tuomas Hopun mukaan kuitenkin vain kaksi suomalaista aktivistia tuomittiin sota-oikeuden päätöksellä kuolemaan: he olivat saksalaisille vakoillut Johan Gustavsson ja saksalaisia sotavankeja pakenemaan auttanut Taavetti Lukkarinen. Hoppu kirjoittaa, että väitetyt huhut kolmen jääkäriin, Heiskasen, Relanderin ja Sihvon, hirttämisestä Jyväskylässä osoittautuivat myöhemmin vääriksi, sillä miehet oli vain vangittu.²⁹⁶

Schwerin kirjoitti kapteeni Heldtin raportoineen kahakoinnista agenttien ja venäläisten välillä.²⁹⁷ Hän kertoi myös, että kaksikymmentäyksi miestä saapui jääkäripataljoonasta tarkoituksenaan lähteä suorittamaan erikoistehtäviä: *--für besondere geheime Aufträge zur Ausblindugstruppe versetzt.*²⁹⁸

²⁹⁰ Saks. ”--kestää kaikissa olosuhteissa Suomen kunnian tähden.” R 20999-1, 28.

²⁹¹ R 20999-1, 77–81.

²⁹² R 20999-1, 84–87. Aineisto on osin todella vaikealukuista. Schwerin kertoo myös, että työkyvyttömiä osuus joukosta kasvaa. Hän ottaa tammikuun alussa yhteyttä ulkoasiainministeriöön järjestelläkseen jääkäreiden tukemisesta. Erityisenä haasteena on, että heidät on kaikki pidettävä valvonnassa edelleen vakoojariskin vuoksi. Lisätietoja ks. R 20999-3, 242–244.

²⁹³ R 20999-3, 20.

²⁹⁴ Rautaristi oli saksalainen sotilaskunniamerkki, joita jääkäreille jaettiin rintamapalveluksen aikana. Ks. esim. Lauerma on laskenut, että rautaristein palkittiin yhteensä 54 suomalaista jääkäripataljoonan sotilasta. Lauerma 1966, 424.

²⁹⁵ R 20999-2, 148.

²⁹⁶ Hoppu 2016, 36, 71.

²⁹⁷ Ks. luku 3.3. *Toiminnan hiipuminen: Simon kahakka ja sen seuraukset.*

²⁹⁸ Saks. ”--miehiä on sijoitettu koulutusjoukkoon erityisiä salaisia tehtäviä varten.” R 20999-3, 200–201.

Schwerinin viimeinen raportti tiivistää hyvin syksyn 1916 tapahtumat: kokelaiden määrä ei kasvanut saksalaisten odotuksista huolimatta ja venäläisten vastatoimet lisääntyivät johtaen kiinniottoihin ja yhteenottoihin. Jääkäreitä käytettiin edelleen toteuttamaan peiteoperaatioita Suomessa, vaikka saatujen tietojen mukaan vastatoimet ja riskit olivat kasvaneet merkittävästi.

3.2. Terroritekoja Pohjois-Suomessa

Saksalaiset etsivät jo vuonna 1914 tapoja häiritä Venäjän huoltokuljetuksia Suomessa, ja asia nousi uudelleen esille, kun jääkärien kouluttaminen sabotööreiksi alkoi. Vuonna 1915 luonnostellusta koulutusohjelmasta *Pfadfinder*-kurssille käy ilmi, että saksalaisten tavoitteena oli kouluttaa suomalaisista aktivisteista sissejä, jotka pystyisivät tiedustelemaan ja toteuttamaan sabotaaseja saksalaisten tarpeiden mukaan.²⁹⁹ Keßelring kirjoittaa, että kurssin alussa jääkärikokelaiden varustus, aseistus ja koulutus oli suunniteltu nimenomaan sissitaistelijoille, ei varsinaiselle sotilasyksikölle.³⁰⁰ Vaikka kurssia myöhemmin jatkettiin ja täydennettiin lopulta kokonaisen pataljoonan kouluttamiseen, käytti Saksa jääkäreitä myös alun perin suunniteltuihin tiedustelu- ja sabotaasitehtäviin. Sabotaasitehtäviin lähetettyjä koulutettiin muun muassa räjäytysvälineiden käytössä ja pitkän matkan pistooliamunnassa. Jotkut saivat koulutusta myös laivojen tuhoamiseen.³⁰¹

Tukholmassa toimi sodan alusta asti luutnantti Richard Schüssin ja hänen jälkeensä kapteeni Karl Heldtin johtama etappikeskus, josta organisoitiin tiedustelutoimintaa Suomeen, Skandinaviaan ja Venäjälle. Lisäksi siellä oli Saksan meriesikunnan tiedustelukeskus.³⁰² Erilaisiin tehtäviin Ruotsissa ja Suomessa komennetut jääkärit toimivat muodollisesti Saksan Tukholman-lähetystön sotilasasiamiehen von Aweydenin tai Saksan meriesikunnan (Saks. *Admiralstab*) laivastoasiamies von Fischer-Lossainen alaisuudessa.³⁰³ Tehtävissä käytetyt aseet ja räjähteet saatiin Tukholmasta, jonne niitä oli kuljetettu salaa.³⁰⁴ Lackman kirjoittaa, että yhtään saksalaisia ei osallistunut niihin

²⁹⁹ Lackman 2000, 108–109, 324.

³⁰⁰ Keßelring 2005, 62.

³⁰¹ Lauerma 1966, 720–721.

³⁰² Lackman 2000, 139–140. Keskus toimi *Sturegatan* 52:ssa ja sitä kutsuttiin nimellä *Lassenin toimisto* korvettikapteeni Adolf Lassenin mukaan. Keskuksesta ja sen toiminnasta tarkemmin: Lackman 2000, 140–141.

³⁰³ Lackman 2000, 138. Peitetoimintaa suunnattiin Suomen lisäksi myös Norjaan ja Venäjälle. Lackman 2000, 334–335.

³⁰⁴ Lackman 2000, 333. Ks. myös luku 2.1. *Rahan ja aseiden antaminen peitetoimintaa varten*.

peitetehtäviin, joita jääkärit suorittivat Suomessa ja muualla Skandinaviassa.³⁰⁵ Tämä rajaus alleviivaa toiminnan luonnetta tiedustelun alle lukeutuvana peitetoimintana. Tiedustelusuhteen näkökulmasta valinta käyttää vain suomalaisia on perusteltu: paikallisilla on parempi tuntemus ja kyky toimia kohdealueella samalla, kun järjestäjätaho pysyy piilossa taustalla.³⁰⁶

Jääkäreiden toteuttamia tuhoamistehtäviä ja murhia voidaan pitää luonteeltaan terroristisina tekoina. Jääkärit toimivat Suomessa siviilipuvuissa ilman saksalaista asepukeutusta tai muita tunnusmerkkejä täyttäen siten tunnuksittoman taistelijan määritelmän.³⁰⁷ Koko jääkäri liikkeen luonnehtiminen terroristiseksi ei kuitenkaan Lackmanin mukaan ole perusteltua, vaikka osa toimista täyttääkin sen kriteerit.³⁰⁸ Toimintaan osallistui verrattain vähän miehiä ottaen huomioon, että jääkärien kokonaismäärä oli liki 1900. Lackman arvioi, että Saksan Tukholmassa sijaitsevan meriesikunnan tiedustelukeskuksen alaisuudessa toimi ainakin 38 jääkäriä, jotka oli komennettu sabotaasi- tai tiedustelutoiminnasta vastaavaan palvelukseen. Lauerma on laskenut, että meriesikunnan palveluksessa Suomessa olisi liikkunut ainakin 24 miestä.³⁰⁹ Näin toimintaan osallistuneiden kokonaismäärä jää verrattain pieneksi, eikä oikeuta kutsumaan koko liikettä terroristiseksi.

Sabotaaseja ja iskuja tapahtui kuitenkin verrattain paljon. Vaikka kaikista sabotaasitehtävistä ei ole säilynyt kattavia raportteja, on kirjallisuudesta löydettävissä toimintaa kuvaavia mainintoja. Lackman mainitsee esimerkiksi Kemin reserviläiskasarmeja vastaan tehdyt pommi-iskut: Kemissä 20. syyskuuta tapahtui kaksi räjähdystä, joita pidettiin saksalaisten agenttien tekosina.³¹⁰ Pommi-iskuista on myös maininta lähdeaineistossa: Tukholman-lähettiläs von Stoedtenin 4. lokakuuta valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille lähettämässä sähkössä von Stoedten osin virheellisesti kumoaa huhut, joiden mukaan kasarmi Kemissä olisi räjäytetty ja Suomessa olisi syttynyt lukuisia levottomuuksia.³¹¹

Jääkärit tekivät myös henkilöihin kohdistuneita iskuja, joita Suomeen lähetetyt rankaisuretkikunnat toteuttivat. Tervolan Koivussa tapahtunut poliisimurha oli niistä raaimpia. Poliisina toiminut ja

³⁰⁵ Lackman 2000, 331.

³⁰⁶ Ks. Daugherty 2007 281–283. Huomionarvoista on, että jääkäreitä tosiasiallisesti pidettiin saksalaisten agentteina.

³⁰⁷ Lackman 2000, 326.

³⁰⁸ On myös ymmärrettävää, että venäläiset pyrkivät määrittelemään koko vapausliikkeen terroristiseksi, Lackman 2000, 121–122.

³⁰⁹ Lauerma 1966, 723, ks. myös Lackman 2000, 326.

³¹⁰ Lackman 2000, 367.

³¹¹ --*dass eine Kaserne in Luft gesprengt wurde und kann sich nicht vorstellen, dass "revolutionäre Unruhen" in verschiedenen Städten Finlands ausgeprochen sind.* Saks. "--että Kemissä olisi räjäytetty kasarmi, eikä voida sanoa, että useissa suomalaiskaupungeissa olisi syttynyt "vallankumouksellisia levottomuuksia." R 20998-3, 198.

virkatyönään jääkäreitä etsinyt Matti R. Palomäki murhattiin ampumalla 3. joulukuuta.³¹² Päätös Palomäen murhaamisesta tapahtui jääkäri Antti Isotalon aloitteesta.³¹³ Hopun mukaan jääkäreiden kostoretkillä yhteensä kolme venäläisten kanssa toiminutta henkilöä murhattiin.³¹⁴ Tiedusteluosuuden näkökulmasta teoilla ei ole suurta merkitystä, sillä saksalaiset hyvin epätodennäköisesti määrasivät tällaisia yksittäisiin venäläisten kanssa toimineisiin suomalaisiin kohdistuneita kostoretkiä. Niiden voi katsoa olevan jääkäreiden omasta aloitteesta tapahtuneita, vaikka tavallisen väestön silmissä ne näyttivät varmastikin samaan kastiin kuuluvilta kuin pommi-iskut.

Myös iskuista löytyy kirjallisuudesta hyvin mainintoja. Lackman kirjoittaa, että *Zugführer* Weckström oli luovuttanut joulukuussa, juuri ennen Simon kahakkaa, jääkäreille Kohonen ja Mäntylä salaisen kirjeen, joka sisälsi suoraa toimintaa sisältävän erityistehtävän. Tehtävän laadusta ei ole tarkempaa tietoa.³¹⁵ Tämän lisäksi Lackman kirjoittaa myös kolmesta jääkäristä, jotka olivat saaneet tehtäväkseen räjäyttää kaikki ympärysaltojen laivat, joita Suomessa kohtasivat.³¹⁶ Oletettavasti sama komennuskunta yritti heinä-elokuussa räjäyttää viisi Pohjanlahden satamissa ollutta länsivaltojen alusta. Tulokset jäivät kuitenkin laihoiksi.³¹⁷

Varsinaiset iskut aloitettiin vuoden 1916 kesällä. Ensimmäinen maininta sabotaasi-iskuista aineistossa on kuitenkin jo majuri Bayerin lähettämässä kirjeessä, joka on päivätty 10. maaliskuuta.³¹⁸ Kirje on jääkäri Grönholmin kuvaus etappijärjestelmästä Pohjois-Suomessa. Kirjeessä Grönholm kertoi, että joukko henkilöitä oli valmiina räjäyttämään venäläisten ammusvaraston, kun saivat siihen luvan: *Bei der Truppe sind mehrere Leute, die zufällig von der Sache gehört haben und die sich freiwillig gemeldet haben, die Zerstörung der Munitions-Depots auszuführen, wenn sie dazu die Erlaubnis erhalten.*³¹⁹ Vapaaehtoisten miesten löytyminen kertoo, että jääkäreistä löytyi toimintaan valmiita miehiä.

Edellytykset toiminnan aloittamiselle olivat siis olemassa jo alkuvuodesta, vaikka ensimmäinen saksalaisten määräämä tehtävä toteutettiin vasta kesällä. Kohteena oli Kilpisjärvellä sijaitseva

³¹² Lackman 2000, 117, 370. Tervolan murhasta myös ks. Lauerma 1966, 705. Lackmanin mukaan ruumiista laskettiin yhdeksän luotia.

³¹³ Ks. Kilpinen et al. 2020, 156.

³¹⁴ Hoppu 2016, 82.

³¹⁵ Lackman 2000, 366.

³¹⁶ Lackman 2000, 327.

³¹⁷ Lauerma 1966, 722.

³¹⁸ R 20994-1, 70.

³¹⁹ Saks. ”Joukon mukana on useampia henkilöitä, jotka sattumalta ovat kuulleet asiasta/aatteesta ja jotka ovat vapaaehtoisina ilmoittautuneet toteuttamaan ammusvaraston tuhoamisen, kun saavat siihen luvan.” R 20994-1, 71.

venäläisten ase- ja varustevarasto. Kilpisjärven retkellä olivat mukana merivoimien esikunnan kouluttamat *Gruppenführer* Juho Heiskanen ja *Hilfsgruppenführer* Oiva Willamo, myöhemmin ryhmään liittynyt *Hilfsgruppenführer* Suvirinne ja jääkäri Relander.³²⁰ Aineistosta löytyy majuri Bayerin ulkoasiaintoimistolle välittämä raportti, jonka Heissmann (Suom. Heiskanen) ja Relander kirjoittivat tiedusteluretkestään liittyen Kilpisjärven varaston räjäytykseen.

Heiskanen ja Relander kuvasivat retkellään olleen kaksi tavoitetta: he joko anastaisivat aseita ja ammuksia väkivalloin tai lahjomalla ja piilottaisivat ne turvalliseen paikkaan odottamaan myöhempää käyttöä tai tuhoaisivat löytämänsä venäläisen asevarikon.³²¹ Raportin perusteella he päätyivät jälkimmäiseen vaihtoehtoon.

Miehet lähtivät matkaan 4. toukokuuta ja kulkivat Suomeen Haaparannan kautta. He kuvasivat virran (Ruotsin rajan) ylittämisen vaikeaksi, koska se oli täynnä sotilaita ja tullimiehiä. Ryhmä etsi venäläistä asekuljetusta, jonka reitin he tiesivät kulkevan Kantalahden ja Kemijärven kautta Rovaniemelle. Ryhmä kulki noin maastossa kaksisataa kilometriä Kemijärvelle, jossa he kuulivat, että asekuljetus oli jo viety eteenpäin, määränpäänään todennäköisesti Arkangeli. Kuljetukseen käytettävä tie oli kuitenkin talvitie, joten sitä ei ollut mahdollista käyttää raskaiden lastien kuljettamiseen kesällä.³²² He kirjoittavat jatkaneensa matkaa Rovaniemelle toiveissaan löytää lisätietoja. Välttääkseen venäläiset vakoojat ja suomalaiset etsivät, he naamioituivat kuvauksen mukaan "Herroiksi" (Saks. *Herren*) ja etsivät käsiinsä H.J. Rundbergin, joka oli kuljetusyrityksen johtaja ja heille entuudestaan tuttu.³²³

Rundberg kertoi, että asekuljetuksessa oli yhteensä 81 000 kivääriä, mutta vain vähän ammuksia. Ammukset oli määrä kuljettaa erikseen, todennäköisesti Kilpisjärven kautta. Yleensä teitä pitkin kuljetettiin vain piikkilankaa, metallia ja tekstiilejä, joten ammusten paino oli ollut ongelma. Ryhmä sai myös tietää, että Kilpisjärvellä oli varastoissa paljon sotilastekstiilejä. He pitivät Rundbergilta saamiaan tietoja luotettavina ja päättivät lähteä Kilpisjärvelle. Matkalla he tapasivat kaksi Saksaan jääkärikoulutettaviksi aikonutta, jotka he ohjasivat Haaparantaan. Lopulta 5. kesäkuuta he pääsivät

³²⁰ Lauerma 1966, 721. Lauerma nimeää Heiskanen sotilasarvoksi ilmeisen virheellisesti pykälää alemman *Hilfsgruppenführerin* arvon.

³²¹ R 20996-3, 275. Raportti löytyy kokonaisuudessaan aineiston seuraavilta sivuilta 276–279.

³²² Pohjois-Suomen huonokuntoiset tiet eivät kaikki olleet kulkukelpoisia raskaille lasteille, ellei maa ollut jäässä, mikä vahvisti tien kestävyyttä.

³²³ R 20996-3, 276. Rundbergin tunteminen henkilökohtaisesti on ollut selkeä etu, jota saksalaisilla tehtävään määrättyillä miehillä ei olisi voinut olla.

Siilastupaan, joka sijaitsee Kilpisjärven pohjoispuolella. Siellä he esittivät kalastajia välttääkseen herättämästä huomiota.³²⁴

Saavuttuaan perille ja yövyttyään jääkärit välttelivät viranomaisia, kunnes hyökkäsivät varastojen vahtitupaan pidättäen sieltä viisi sotamiestä ja aliupseerin. Varastoja tutkittuaan ryhmä löysi tekstiilipaketeista vaatteiden sijaan runsaasti ammuksia. Varastossa oli myös kenttäpuhelimia, kranaatin sytyttimiä (Saks. *Spitzen von Schrapnelle*), saksia, piikkilankaa ja jalkineita.³²⁵ He vaativat paikalle osunutta upseeria kirjoittamaan todistuksen varastojen sisällöstä. Vangittu kapteeni kertoi, että varastossa oli 88 000 tonnia patruunoita, yhteensä noin 4 miljoonaa kappaletta, 14 400 kenttäpuhelinta ja tuhat kranaatin kärkeä sekä paljon sotilastekstiilejä.³²⁶ Kaikki tavarat oli kuljetettu Suomeen puolueettoman Norjan läpi. Jääkärit asettivat panokset ja räjäyttivät varaston mukanaan olleilla räjähteillä. Mielestään onnistuneen tehtävän jälkeen he kuvasivat paluutaan Ruotsiin seuraavasti: *Nach der so geglückten Arbeit kehrten wir mit frohen Mutes nach Haparanda zurück.*³²⁷ Perillä Haaparannassa he olivat 20. kesäkuuta, retken kestänyttä kokonaisuudessaan 48 päivää.³²⁸

Aineistoon on myös liitetty käännetty uutinen venäläisestä *Nowoje wremja* -sanomalehdestä, joka käsittelee Kilpisjärven varaston tuhoutumista. Sen mukaan räjähdysten venäläisellä varastolla toteuttivat neljä saksalaista, jotka räjähdysten jälkeen kiristivät päivystävältä kapteenilta aseella uhaten tiedon tuhon laajuudesta ja pakenivat Kilpisjärven jään yli.³²⁹ Lehtileikkeen maininta saksalaisista on kiinnostava, sillä jääkärit selvästi jättivät vangitsemansa kapteenin henkiin. Tällöin miesten olisi pitänyt pystyä esiintymään saksalaisina. On myös mahdollista, että lehtijutun tekijä on vain olettanut tekijöiden olleen saksalaisia. Lauerma kirjoittaa, että tekijöistä ainoastaan Heiskanen todennäköisesti tunnistettiin suomalaiseksi.³³⁰

Kilpisjärven räjäytyksistä on maininta myös jääkäripataljoonan sotapäiväkirjassa. Sotapäiväkirjaan on 10. elokuuta kirjattu maininta siitä, että jääkärit Sicher³³¹, Heissman (Heiskanen) ja Relander olivat palanneet Suomesta ja räjäyttäneet siellä ison ammusvaraston. Toinen peitetoimintaa koskeva

³²⁴ R 20996-3, 277.

³²⁵ Ks. myös Lauerma 1966, 722.

³²⁶ Saks. 88 000 t Patronen = etwa 4 000 000 Stück, 14,4 t Feldtelephone und eine t Schrapnellespitzen sowie eine grosse Menge Militärtuch-- R 20996-3, 278.

³²⁷ Saks. ”Hyvin sujuneen työn jälkeen palasimme iloisilla mielin takaisin Haaparantaan.” R 20996-3, 278.

³²⁸ R 20996-3, 278.

³²⁹ R 20996-3, 279.

³³⁰ Lauerma 1966, 722.

³³¹ Aarne Sihvo, joka käytti Saksassa nimeä Sicher, ei kuitenkaan ollut mukana Kilpisjärvellä.

maininta on elokuun viidenneltätoista päivältä, ja siinä kerrottiin, että uudet agentit olivat lähteneet Suomeen.³³²

Operaatio vaikutti raportin mukaan onnistuneen hyvin, vaikka tuhojen laajuutta liioiteltiin. Lackman kirjoittaa, että iskussa tuhoutui noin 150 tonnia tavaraa, mikä oli vain 11 % varaston kapasiteetista ja vähemmän kuin raportissa annettiin ymmärtää.³³³ Jääkärit pyrkivät ilmeisesti varomaan yksityistä ja suomalaista omaisuutta, keskittäen tuhonsa venäläisiin sotatarvikkeisiin. Syynä tuhon vaatimattomaan laajuuteen saattoi olla myös puutteellinen sabotöörinkoulutus.³³⁴

Kilpisjärven varastojen räjäytys ja muut sotilaalliset peiteoperaatiot tapahtuivat Saksan vaatimuksesta, vaikka suomalaisten aktivistien johtohahmot vastustivat niitä.³³⁵ Aktivistien johtoa ei myöskään etukäteen tiedotettu, että jääkäreitä käytettäisiin sabotaasitehtäviin Suomessa. Kuultuaan asiasta he uskoivat toimien kääntyvän jääkäriiliikettä vastaan.³³⁶ Kilpisjärven tehtävän jälkeen he lähettivät kirjeen kapteeni Heldtille, jossa vaativat, ettei jääkäreitä käytettäisi enää vastaaviin peitetoimiin. Heldt kuitenkin totesi, että jääkäreitä käytettäisiin vastaaviin tehtäviin jatkossakin, sillä tehtaiden ja laivojen tuhoamista pidettiin saksalaisten näkökulmasta tärkeänä. Koska vetoaminen Heldtiin ei auttanut, valtuuskunta lähetti von Bonsdorffin Berliiniin keskustelemaan asiasta majuri Bayerin kanssa elokuun lopussa. He kertoivat majurille, että iskuissa voisi kuolla suomalaisia siviilejä, tuhoutua suomalaista omaisuutta ja niissä voisi kuolla tai loukkaantua jääkäreitä, joita koulutettiin toisiin tehtäviin. Kiinni jääneitä uhkasi joka tapauksessa kuolemanrangaistus, sillä he olivat syyllistyneet sotilaalliseen maanpetokseen toimiessaan aseellisesti vihollisvaltion puolella. Saksalaiset eivät kuitenkaan muuttaneet toimintatapojaan.³³⁷ Kaikkein radikaaleimmat aktivistit kuitenkin hyväksyivät terroriteot ja poliittiset murhat, joita jääkärit toteuttivat.³³⁸

Lackman kirjoittaa, että sabotaasi- ja terroritoiminta päättyivät Simon kahakan jälkeen. Vaikka toiminta saksalaisten näkökulmasta oli hyödyllistä, sillä ei saatu aikaan kovin suurta vaikutusta. Jääkäriiliike sen sijaan sai maineen "saksan agentteina."³³⁹ Lauerma arvioi Saksan saaneen tiedustelu- ja räjäytystehtävistä merkittävää hyötyä, sillä niillä oli tuhojen lisäksi myös moraalinen vaikutus ja

³³² Sotapäiväkirjat I. osa, 221.

³³³ Lackman 2000, 327.

³³⁴ Lauerma 1966, 721–722.

³³⁵ Lackman 2000, 121–122.

³³⁶ Lackman 2000, 403.

³³⁷ Lackman 2000, 328–329.

³³⁸ Lackman 2000, 373.

³³⁹ Lackman 2000, 337.

ne sitoivat viranomaisresursseja. Aktivistien näkökulmasta toiminta oli haitallista, sillä muiden syiden lisäksi se asetti vapausliikkeen länsivaltoja ja puolueetonta Norjaa vastaan.³⁴⁰ Iskujen toteuttaminen on konkreettinen asia, jossa aktivistien Tukholman-valtuuskunta ja saksalaiset olivat eri linjoilla. Vaikka aktivistit nostivat asian esille, saksalaiset eivät muuttaneet linjaansa, mikä kuvaa hyvin aktivistien johdon ja saksalaisten suhdetta.

3.3. Toiminnan hiipuminen: Simon kahakka ja sen seuraukset

Tilanne Suomessa oli kiristynyt loppuvuodesta 1916 sabotaasitoiminnan seurauksena, ja venäläisten vastatoimet olivat lisääntyneet merkittävästi. Ruotsinvastaista rajaa vartioitiin tarkasti, ja venäläiset poliisipartiot kiersivät etsimässä jääkäreitä. Joulukuun 11. päivä tapahtunut Simon kahakka oli ensimmäinen laajempi yhteenotto yhteydenotto jääkäreiden, suomalaisten santarmien ja venäläisten sotilaiden välillä.³⁴¹ Se johti yhden jääkäriin kuolemaan sekä kahden jääkäriin vangitsemiseen. Useampi kahakkaan osallistuneista haavoittui. Kahakan jälkeen venäläisten vastatoimet lisääntyivät niin paljon, että jääkäreiden oli pakko lopettaa toiminta Pohjois-Suomessa. Lackman kuvaa kahakkaa vakavaksi takaiskuksi aktivisteille.³⁴²

Ensimmäinen maininta Simon kahakasta on majuri Bayerin joulukuun lopussa päivätyssä tiedonannossa. Bayer kirjoitti, että etapilta tuli tieto, että pieni joukko jääkäreitä, jotka olivat hakemassa uusia kokelaita Suomesta, oli joutunut kahakkaan venäläisten kanssa.³⁴³ Jääkäreiden tavoitteena oli ollut järjestellä uudestaan etappilinjoja Ruotsiin sen jälkeen, kun venäläiset olivat saaneet haltuunsa materiaalia, joka johti aikaisemmin käytettyjen etappien paljastumiseen. Rajan ylittäneet jääkärit oli kuitenkin havaittu, ja kun viranomaiset saivat tietää retkestä, he valmistautuivat ottamaan saksalaisten agentteina pitämänsä miehet kiinni. Oulun poliisilaitokselta lähetettiin kiinniottoa varten vahvistuksia, ja joukkoon liittyi myös suomenmaalaisesta rajavartiostosta kuusi venäläistä sotilasta.³⁴⁴

³⁴⁰ Lauerma 1966, 726. Esim. Norjaa vastaan toteutettiin isku, johon osallistuneet pidätettiin heinäkuussa 1917. Iskusta ks. Lauerma 1966, 724.

³⁴¹ Lauerma 1966, 709.

³⁴² Lackman 2000, 364.

³⁴³ R 20999-3, 205.

³⁴⁴ Lackman 2000, 364, 366–367.

Raportti kahakasta löytyy tiedoksiannon liitteenä otsikolla *Gefecht mit russischer Patrouille, mindestens 12 Mann und 4 finnischen Detektives bei Maaninkajärvi im Besirk Simo zwischen Kuivo- und Simo-Fluss*.³⁴⁵ Raportti alkaa kuvauksella siitä, miten jääkärit Weckström, Wichmann, Wehrmann ja Repo ylittivät Suomen ja Ruotsin rajan Ylitornion lähellä 28. marraskuuta. Heidän joukkoonsa liittyivät myöhemmin jääkärit Kääriäinen, Wainio, Henrikson, Kohonen ja Mäntylä sekä vasta Saksaan menossa ollut jääkärikokelas Lyytikäinen. Erinäisten vaiheiden jälkeen he asettuivat joulukuun 10. päivä sääolosuhteiden ja Repon sairastumisen vuoksi mökkiin yöpymään. Kohonen ja Kääriäinen poistuivat majalta mukana olleen kiväärin ja patruunoiden kanssa jatkaakseen matkaa kohti Puukkokumpua. Aamulla noin kello 9:30 hyökkäsivät raportin mukaan kaksitoista venäläistä sotilasta ja neljä suomalaista etsivää heidän kimppuunsa.³⁴⁶

Raportissa kerrotaan tarkasti jääkärien aseistus, joka koostui Parabellum- ja Browning -pistooleista, joista osa jäi paikan päälle kaatuneen ja vangittujen kanssa. Wichmann oli vartiossa, mutta vartiokierroksellaan toisella puolella mökkiä, kun venäläiset hyökkäsivät etelästä päin.³⁴⁷ Viranomaisilla oli aseinaan kiväärejä, jotka osoittautuivat ylivoimaisiksi pitkän matkan tulitaisteluun.³⁴⁸ Wainio huomasi vihollisen ensimmäisenä ja herätti nukkuvat toverinsa. Venäläisten antautumiskäskeyhisiin ei vastattu. Piirityksen alettua Weckström juoksi ulos ase kädessä ja reppu selässä, mutta sai useamman osuman luodeista ja kaatui maahan, jatkaen kuitenkin taistelua. Venäläiset onnistuivat haavoittamaan kivääreillään Lyytikäistä, joka sai myöhemmin osuman sydämeensä.³⁴⁹

Wainio onnistui raportin mukaan ampumaan kolmea venäläistä, joista kaksi jäi makaamaan paikalleen ja kolmas siirtyi suojaan haavoittuneena. Havaintojen mukaan tämän lisäksi kaksi suomalaista etsivää ja kaksi venäläistä sotilasta haavoittui. Kahden tunnin piirityksen jälkeen Wainio, Henriksson ja Wehrmann pakenivat pohjoiseen, jättäen jääkäri Repon taistelemaan vielä kahdeksi

³⁴⁵ Saks. "Kahakka venäläisen partion kanssa, vähintään 12 miestä ja 4 suomalaista etsivää, Maaninkajärvellä Simon kunnassa Kuivo- ja Simo-jokien välissä." R 20999-3, 206–209. Raporttiin kuuluu myös karttaliite, 210.

³⁴⁶ R 20999-3, 206.

³⁴⁷ R 20999-3, 207.

³⁴⁸ R 20999-3, 205. Lauerma kirjoittaa, että kiväärien lisäksi poliiseilla oli aseinaan revolvareja ja haulikko, ks.

Lauerma 1966, 705.

³⁴⁹ R 20999-3, 207.

tunniksi.³⁵⁰ Repo jäi vangiksi haavoittumattomana ja Weckström vakavasti haavoittuneena. Jäljelle jääneet jääkärit siirtyivät 15. joulukuuta takaisin Haaparantaan.

Päivää myöhemmin jääkäri Karhusen kerrotaan ilmoittaneen, että hän oli kuullut kuuden venäläisen ja yhden suomalaisen etsivän haavoittuneen taistelussa. Raportin mukaan kaksi haavoittuneista venäläisistä oli kuollut pian taistelun jälkeen.³⁵¹ On vaikea arvioida, kuinka paljon hyökkääjät kokivat tappioita kahakan aikana. Lackmanin mukaan viranomaisten tappioista ei ole mitään mainintoja arkistoissa.³⁵² Pakoon päässeet jääkärit myös arvioivat hyökkääjien määrän yläkanttiin, sillä todellisuudessa näitä oli vain kymmenen väitetyn kuudentoista sijasta. On siis hyvin mahdollista, että taisteluun osallistuneet yrittivät suurennella omaa menestystään jälkeensä.

Jääkärit kokivat Simon kahakan tappiona, vaikka sitä pidettiin Lackmanin mukaan tietynlaisena torjuntavoittona: heikommin aseistautuneet jääkärit olivat onnistuneet taistelemaan tiensä pakoon. Kahakka kuitenkin suututti jääkäreitä ja lietsoi kostoasenteita venäläisten puolella toimineita suomalaisviranomaisia kohtaan. Syy jääkäreiden käytössä olleesta kevyestä aseistuksesta lankeaa ainakin jossain määrin saksalaisille: etapin saksalaisedustajat olivat olleet nihkeitä jakamaan aseita suomalaisille, joita Lackman kuvaa saksalaisten näkökulmasta ”ryppyilijöiksi.”³⁵³

Aineistossa olevan raportin lopussa on kuvaus viikkoa aikaisemmin tapahtuneesta välikohtauksesta. Sen mukaan kolme Saksaan matkalla ollutta opiskelijaa oli otettu kiinni matkalla Haaparantaan ja kuljetettu Kuusikkoon. Jääkärit Kohonen ja Mäntylä oleskelivat sieltä, mutta joutuivat perääntymään vihollisen ylivoiman vuoksi. Seuranneessa kahakassa Kohonen onnistui haavoittamaan yhtä santarmiupseeria vakavasti.³⁵⁴

Simon kahakassa vangiksi jäänyttä Weckströmiä säilytettiin Oulun lääninvankilassa, ja tämän vapauttamiseksi laadittiin hyvin lennokas suunnitelma, jonka mukaan olisi ensin hämäykseksi räjäytettävä venäläisten kasarmi ja siellä seisova sotilasjuna. Sen jälkeen Weckström olisi vapautettu lahjotun vartijan avulla ja kuljetettu hevosella jälle, josta matka olisi jatkunut Ruotsiin.

³⁵⁰ R 20999-3, 208. Lauerma mukaan Repo ei suinkaan jatkanut taistelua, vaan värjötteli kiuaspaasien suojassa. Ks. Lauerma 1966, 708.

³⁵¹ R 20999-3, 208.

³⁵² Lackman 2000, 368–369.

³⁵³ Lackman 2000, 368–370, 373.

³⁵⁴ R 20999-3, 208–209. Mikäli kyseessä oli todella erillinen kahakka kuten lähteistä voi tulkita, on Lackmanin viittaama *Jäger-bladet* virheellisesti yhdistää haavoitetun santarmiupseerin väärään yhteenottoon. Ks. Lackman 2000, 368–369.

Perääntymistä suojaavissa reissä olisi ollut aseistuksena konekiväärit. Suunnitelmaa ei kuitenkaan koskaan pantu täytäntöön, sillä sitä pidettiin liian kalliina toteuttaa.³⁵⁵ Yhtä kaikki se kertoo, millaisiin tekoihin jotkut aktivistit olivat valmiita vapauttaakseen vangitun toverinsa.

Kahakan jälkeen runsaasti lisääntyneet venäläisten vastatoimet horjuttivat aktivistien kykyä toimia Suomessa. Samuli Sario lähetti joulukuun lopussa valtiosihteerille Zimmermannille kirjeen, jossa kävi läpi peitetoiminnan ja Simon kahakan seurauksia Suomessa.³⁵⁶ Sario kirjoitti, että venäläiset pyrkivät valvomaan kaikkea sotilaallisia tappioita aiheuttavaa toimintaa. Näihin toimiin hän luki esimerkiksi sabotaasit sekä ammusvarastojen ja tehtaiden tuhoamisen. Suurin osa Saksaan aikoneista jääkärikokelaista oli Sarion mukaan pysäytetty rajalla, ja pidätettyjä oli yhteensä jopa neljäsataa.³⁵⁷ Passipakon kiertämisestä saattoi saada jopa 8000 markkaa sakkoa tai kolme kuukautta vankeutta. Oulun kuvernöörin kerrotaan ilmoittaneen, että sabotaasiin syyllisten ilmiannosta maksetaan palkkio. Sario kuvasi tilanteen eskaloituneen jossain määrin jopa sissisodan kaltaisiin olosuhteisiin: *Während der letzten Monaten kann man sagen, dass sich die Verhältnisse im nördlichen Finnland zu einer Art von Guerillakrieg entwickelt haben.*³⁵⁸ Sario kuvasi, miten jopa sadan miehen vahvuiset venäläiset yksiköt partioivat rajaa pienempien osastojen haravoidessa metsiä. Sarion kuvauksen mukaan kahakoita suomalaisten ja venäläisten välillä oli ollut lukuisia, ja niistä oli seurannut useita haavoittuneita ja kuolleita. Simon kahakan hän nimesi näistä suurimmaksi ja kertoi, että venäläiset kärsivät sen seurauksena neljä kuollutta ja useita haavoittuneita. Samanlaisia kahakoita oli Sarion mukaan myös Etelä-Suomessa: muun muassa Helsingissä oli ammuttu sotilaita. Aseiden puute kuitenkin häiritsi hänen mukaansa suoraa toimintaa.³⁵⁹

Vaikka Sarion puheet jatkuvista väkivaltaisuuksista etelässä olivat liioiteltuja, oli tilannekuva Pohjois-Suomesta uskottava. Lackmanin mukaan tammikuussa 1917 tilanne oli niin vaikea, että jääkärien oli käytännössä pakko vetäytyä Ruotsiin. Jo pelkkää liikkumista Pohjois-Suomessa pidettiin mahdottomana, agitaatiosta tai peitetehtävien suorittamisesta puhumattakaan. Vaikka osa pidätettiin ja mahdollisesti hirtettiin, pääsi suurin osa jääkäreistä kuitenkin pakenemaan.³⁶⁰ Sarion väitteitä

³⁵⁵ Lackman 2000, 380–382.

³⁵⁶ Kirje kokonaisuudessaan: R 20999-2, 167–170. Huom. Zimmermann nimitettiin von Jagowin seuraajaksi 25. marraskuuta 1916.

³⁵⁷ R 20999-2 167.

³⁵⁸ Saks. ”Viime kuukausien aikana olosuhteet Pohjois-Suomessa ovat kehittyneet jonkinlaiseksi sissisodaksi.” R 20999-2, 168.

³⁵⁹ R 20999-2 169. Saksalaiset eivät aseistaneet aktivisteja Suomessa etappitoiminnan ulkopuolella.

³⁶⁰ Lackman 2000, 371–372.

kuitenkin tukee aineistosta löytynyt, 21. joulukuuta puolalaisessa *Goniec*-lehdessä (Puol. "Lähetti") julkaistu artikkeli otsikolla *Blutige Zusammestösse in Finnland*.³⁶¹ Artikkelissa kerrotaan, että sotaa vastustanut suomalaisten joukko ja venäläiset sotilaat olivat ottaneet yhteen Pohjois-Suomessa ja useita oli kuollut.³⁶² Suomesta oli vaikea saada tarkkoja tietoja, joten saksalaisten tilannekuva rakentui huhujen, raporttien ja uutisten varaan.

³⁶¹ Saks. "Verisiä yhteenottoja Suomessa."

³⁶² R 20999-2, 152.

4. Tiedustelusuhteen arviointi

Edellisissä kahdessa luvussa tarkastelin aktivistien ja saksalaisten suhdetta peitetoiminnan eri muotojen näkökulmasta. Tässä luvussa tarkastelun keskiössä on osapuolten välinen tiedustelusuhde ja osapuolten tavoitteet. Tutkimuksen kannalta olennainen kysymys on, voidaanko ajatella, että suomalaiset ja saksalaiset olisivat olleet ainakin jossain määrin symmetrisessä yhteistyösuhteessa. Symmetrisyyttä arvioidessa on tarpeen tarkastella eri osapuolten saamia hyötyjä suhteessa tiedusteluyhteistyöhön liittyviin riskeihin. Peitetoiminnan osalta näitä on tarkasteltu edellisissä luvuissa, joten tarkastelussa on nyt osapuolten välinen vuorovaikutus ja sen perusteella tehtävät päätelmät eri osapuolten saamista hyödyistä ja haitoista. Erityisesti saksalaisten mahdolliset suunnitelmat erillisrauhalle olisivat vaarantaneet Saksan varaan hankkeensa rakentaneiden suomalaisten aktivistien tulevaisuuden.

4.1. Aktivistien yhteydenotot saksalaisiin

Suomalaisten ääni kuuluu aineistossa pitkälti saksalaisten kanssa käydyn kirjeenvaihdon kautta. Aktivistien johto Tukholmassa ja Berliinissä oli suoraan yhteydessä ulkoasiaintoimiston johtoon, lähinnä alivaltiosihteri Zimmermanniin. Ulkoministeri von Jagow oli sodan aikana paljon poissa Berliinistä, ja silloin alivaltiosihteri von Zimmermann johti ulkoasiaintoimistoa.³⁶³ Maantieteellisesti myös Saksan Tukholman lähetystö ja sen lähettiläs von Stoedten olivat aktivistien kannalta tärkeitä. Aineistosta löytyy paljon suomalaisten aktivistien saksalaisille lähettämiä kirjeitä ja sähköitä. Saksalaisiin oli pääasiassa yhteydessä aktivistien Tukholman valtuuskunta, joka kirjoitti useita kirjeitä, joissa he pyrkivät vaikuttamaan saksalaisten suhtautumiseen ja toimii Suomen suhteen.

On merkittävää, että vaikka aktivisteilla ei ollut takanaan muodollista organisaatiota, pystyivät nämä silti olemaan yhteyksissä suoraan johtaviin virkamiehiin. Tämä oli muihin vapausliikkeisiin verrattuna poikkeuksellista, sillä aineistoa esimerkiksi liettualaisten komiteoiden yhteydenotoista ei juuri ole. Yksi esimerkki epämuodollisesta yhteydenotosta on Tukholman valtuuskunnan marraskuun

³⁶³ Keisari Wilhelm II johti Saksan suhteita ulkovaltoihin, ulkoasiaintoimiston kautta, joka saattoi vaikuttaa sotapolitiikkaan muodollisten organisaatioiden ohitse. Apunen 1968, 12–16.

lopussa lähettämä kirje, jossa aktivistijohtajat onnittelivat Zimmermannia ylennyksestä valtiosihteeriksi. Kirje sisälsi runsaasti kauniita sanoja ja kuvaili Zimmermannin olevan Suomen ystävä: *einen Freund und Beschützer des unterdrückten finnischen Volkes -- das unterdrückte finnische Volk niemals vergessen würde, was es den edlen und mächtigen Herrscher Deutschlands - - zu erdanken gebt.*³⁶⁴ Zimmermann vastasi onnitteluihin joulukuussa von Bonsdorffille osoitetussa kirjeessä, jossa hän kiitti suomalaisia onniteluista ja toivoi heidän yhteisten tavoitteidensa pian edistyvän.³⁶⁵ Zimmermannin vastaus on harvinainen, sen lisäksi aineistosta löytyy vain yksi suomalaisille osoitettu kirje.

Suomalaisten lähettämät kirjeet voi jakaa karkeasti kolmeen kategoriaan. Ensimmäiseen kategoriaan lasken kuuluvaksi Suomeen liittyvän tiedon jakamisen. Tukholman valtuuskunta ja Wetterhoff käyttivät paljon aikaa luodakseen saksalaisille mahdollisimman tarkan kuvan siitä, mitä Suomessa tapahtui. Yksi esimerkki tästä on Wetterhoffin kirjoittama kirja *Finnland Im Lichte des Weltkrieges*, joka löytyy aineistosta kokonaisuudessaan.³⁶⁶ Kirjan tarkoituksena oli todennäköisesti tuoda Suomen asemaa ja tilannetta paremmin saksalaisten tietoisuuteen. Kirjassa tuodaan esille korostetusti sellaisia seikkoja, jotka puoltavat Suomen erityisyyttä ja irrallisuutta Venäjältä ja suomalaisten vahvoja yhteyksiä Saksaan.

Toinen kategoria kattaa suomalaisten välittämän tiedustelutiedon, jota he toimittivat esimerkiksi Ruotsin sisäpolitiikkaan liittyen. Esimerkiksi heinäkuussa alivaltiosihteeriksi Zimmermannille osoitetussa kirjeessä kerrottiin Ruotsin hallituksen toimista Ahvenanmaan kysymyksessä.³⁶⁷ Toinen esimerkki on Wetterhoffin elokuussa kirjoittama analyysi ruotsalaisen lehdistön kirjoituksista. Käsittelyn aiheena olivat muun muassa ruotsalaisten mielipiteet sodasta, talousasioita sekä Suomeen liittyviä asioita.³⁶⁸

Kolmanteen kategoriaan kuuluvat kirjeet sisälsivät myös tiedustelutietoa, mutta niillä pyrittiin myös vetoamaan ja vaikuttamaan saksalaisiin. Ensimmäinen aineistosta löytynyt tällainen kirje on lähetetty maaliskuun lopussa.³⁶⁹ Aktivistit kävivät siinä perusteellisesti läpi näkemyksensä Suomen asemasta,

³⁶⁴ Saks. ”alistetun Suomen kansan ystävä -- alistettu Suomen kansa ei koskaan unohda, miten kiitollinen se on jalolle ja mahtavalle Saksan valtiaalle.” R 20999-1, 92.

³⁶⁵ R 20999-2, 133. Zimmermann ei kuitenkaan lupaa mitään.

³⁶⁶ Ks. R 20995-2, 145–163.

³⁶⁷ R 20996-3, 240–247.

³⁶⁸ R 20997-1, 90–95.

³⁶⁹ Kirje on hyvin vaikealukuinen ja löytyy kopiona sivuilta R 20994-1, 29–38, 41–51 ja 59–68.

sodan vaikutuksesta siihen sekä Ruotsin merkityksestä Saksalle.³⁷⁰ He esittivät arvion, jonka mukaan Saksa hyötyisi, jos Venäjän alusmaita itsenäistyisi, ja kokivat, että saksalaiset joukot voisivat olla mukana tukemassa irtautumista. Aktivistit toivoivat, että Saksan voitto auttaisi Suomea pääsemään pois Venäjän vallan alta. He kirjoittivat, että vapautuminen Venäjän vallan alta on Suomelle elämän ja kuoleman kysymys. He kirjoittivat uskovansa, että keskusvalloilla (Saks. *Drittelmächte*) olisi myös intressejä irrottaa Suomi Venäjästä, sillä Saksan ja Venäjän välille tarvittiin puskuri, johon kuuluisivat ainakin Suomi, Puola ja Itämeren provinssit. Näin varmistettaisiin myös Saksan herruus Itämerellä. Saksan tukea kuitenkin tarvittiin, jotta vapautus voisi onnistua, sillä Suomessa toimintaa rajoitti maassa oleva Venäjän armeija: Suomen oma aseväki oli lakkautettu. Aktivistit kertoivat uskovansa, että koko Suomen nuoriso olisi mukana kansannousussa. Ruotsin liittyminen sotaan olisi heidän mielestään myös merkittävän positiivista Suomelle. Saksan voitto olisi merkittävä, ja siksi he toivoivat sodan edistyvän Suomenlahdella. Kirjeen lopuksi aktivistit toistivat vielä keskeisimmän pyyntönsä: he pyysivät saksalaisten apua Suomen vapauttamiseksi. Vastaanottajaksi kirjeeseen oli merkitty alivaltiosihteeri Zimmermann, mutta he pyysivät saattamaan asian myös keisari Wilhelm II tietoon.³⁷¹ Vaikka aktivistien ensimmäinen kirje on vaikealukuinen, on tekstistä löydettävissä selkeästi suomalaisten tavoitteet: he halusivat osoittaa, että Suomen vapauttaminen oli myös Saksan etujen mukaista.

Toinen Tukholman valtuuskunnan lähettämä kirje alivaltiosihteeri Zimmermannille on kesäkuun lopulta. Kyseessä oli katsaus ja tiedoksianto liittyen oloihin Suomessa, venäläisten vastatoimiin ja aktivismin tilaan.³⁷² Kirje jatkoi samalla linjalla kuin ensimmäinen ja korosti suomalaisten heikentyneitä oloja ja tarvetta saksalaisten avulle. Kirjeen on allekirjoittanut valtuuskunnan jäsen von Bonsdorff.

Tekstissä käy hyvin selvästi ilmi, että Suomen tilanne oli von Bonsdorffin mukaan heikentynyt. Hän kertoi olevansa huolissaan siitä, että venäläistä siviiliväestöä muutti Suomeen, mikä jatkuessaan johtaisi suomalaisen kulttuurin katoamiseen, mikäli Suomi sodan jälkeenkin jäisi osaksi Venäjän keisarikuntaa. Silloin Suomi Bonsdorffin mukaan myös lakkaisi olemasta muuri itään päin.³⁷³ Bonsdorffin mukaan venäläisten poliittinen painostus ja häirintä olivat lisääntyneet. Hän arvioi,

³⁷⁰ R 20994-1, 16–21.

³⁷¹ R 20994-1, 24–27.

³⁷² Kirje kokonaisuudessaan R 20996-3, 223–233.

³⁷³ R 20996-3, 223.

etteivät suomalaiset voineet laskea sen varaan, että he sodan jälkeenkään saisivat takaisin poliittiset oikeutensa. Maan totaalinen poliittinen nujertaminen olisi vain ajan kysymys. Bonsdorff kuvasi suomalaisten haluavan edelleen vapaaksi Venäjän vallan alta ja keräävän voimia taistellakseen alistajaansa vastaan. Bonsdorff arvioi, että ympärysvaltojen ystävät olivat vähentyneet, eikä heillä ollut poliittista vaikutusvaltaa. (Saks. *politische Bedeutung*).³⁷⁴

Bonsdorffin mukaan venäläiset valvoivat elintarvikkeiden jakoa ja lehdistöä. Hän kirjoitti paljon venäläisten vastatoimista: erityisesti niitä suomalaisia, jotka olivat olleet rekrytoimassa miehiä sotilaskoulutukseen Saksaan valvottiin tiukasti. Suomalaisten pääsyä Saksaan vaikeutettiin esimerkiksi passikiellolla. Venäläisten kuvailtiin olevan hyvin perillä siitä, mitä Suomessa tapahtuu: *Zweifellos sind die russischen Behörden darüber, was in Finnland vor sich geht, ziemlich gut unterrichtet*.³⁷⁵ Bonsdorffin mukaan kaikkialla maassa toteutettiin kotietsintöjä ja vakoojat olivat hyvin perillä aktivistien toiminnasta. Venäläiset vartioveneet partioivat Itämerellä ja sotilaat vartioivat maarajoja pohjoisessa.³⁷⁶

Suomalaisten saksalaismyönteisyyden kuvattiin olleen venäläisille kuin tikku silmässä.³⁷⁷ Bonsdorff lopetti kirjeensä toteamukseen, että kyse oli elämästä ja kuolemasta: *Wird die Befreiung nicht durch den Weltkrieg herbeigeführt, so ist Finnland verloren*.³⁷⁸ Kirjeen sävy on erittäin lannistunut. Bonsdorff vetosi saksalaisiin, jotta nämä auttaisivat suomalaisia vapautumaan. Kuvattiin, että itsenäistyminen oli vahvan enemmistön tahto ja kansa olisi valmis myös taistelemaan itsenäisyyden puolesta, mikä lienee kuitenkin liioiteltua.

Samanlainen linja jatkui lokakuun loppupuolella lähetetyssä kirjeessä, joka sisälsi pitkän kuvauksen siitä, miten tilanne on kehittynyt Suomessa vuosina 1914–1916. Kirjeessä mainittiin myös venäläisten lisääntyneet vastatoimet sabotaasi-iskujen vuoksi. Kirjeen sävy oli yllättävän ymmärtävä venäläisten tilannetta kohtaan, sillä kirjeessä todettiin, että *Gegen alles dies muss sich ja Russland natürlich schützen*³⁷⁹ ja *--dass man alle nötigen Massregeln ergreift, um in Zukunft eine gefährliche Wiederholung -- zu verhindern*³⁸⁰ Kyseessä voi olla myös suomalaisten kannanotto peitetehtäviä

³⁷⁴ R 20996-3, 224–225.

³⁷⁵ Saks. ”Venäläiset viranomaiset ovat kiistämättä hyvin tietoisia siitä, mitä Suomessa tapahtuu.” R 20996-3, 226.

³⁷⁶ R 20996-3, 226–230, 232. Iso osa tekstistä vaikeasti luettavissa.

³⁷⁷ Saks. *ein Dorn im Auge*. R 20996-3, 231.

³⁷⁸ Saks. ”Ellei vapautus tapahdu maailmansodan aikana, on koko Suomi menetetty.” R 20996-3, 233.

³⁷⁹ Saks. ”Kaikkeaa tätä vastaan tulee Venäjän tietysti suojautua.” R 20998-3, 291.

³⁸⁰ Saks. ”--että kaikkiin tarpeellisiin toimiin ryhdytään [venäläisten toimesta], jotta estetään toistuminen tulevaisuudessa.” R 20998-3, 292.

vastaan, sillä aktivistien johto ei hyväksynyt jääkärien tekemiä sabotaasi-iskuja. Aikaisemmissa raporteissa esiintynyt suomalaisten olojen heikentymisen kuvaus jatkui myös tässä kirjeessä. Valtuuskunta kirjoitti, että kalastajien toiminta oli muuttunut mahdottomaksi venäläisten partioveneiden takia ja että tehdastyöntekijöitä oli painostettu muuttamaan töihin Venäjälle.³⁸¹ Von Bonsdorff kuitenkin vakuutti, etteivät mitkään vastoinkäymiset, menetykset tai veriuhrit olleet kuitenkaan vähentäneet Suomen kansan halua työskennellä itsenäisyyden eteen.³⁸²

Viimeinen aineistosta löytynyt Tukholman valtuuskunnan Zimmermannille osoittama kirje on päivätty joulukuun 27. päivälle.³⁸³ Viimeisen kirjeen sävy on jyrkentynt entisestään edellisistä kirjeistä. Kirjeen allekirjoittanut Samuli Sario kuvasi, että levottomuudet olivat radikaalisti lisääntyneet Suomessa. Elintarvikepula Venäjällä oli johtanut siihen, ettei Suomeen riittänyt tarpeeksi elintarvikkeita. Siksi venäläiset sotilaat olivat takavarikoineet elintarvikkeita. Osa tehtaiden työntekijöistä oli lakkoilut tai paennut, ja rangaistukseksi venäläiset olivat eristäneet ja vanginneet työntekijöitä. Viranomaisten toimintaa Sario kuvasi väkivaltaiseksi: *--recht brutale militärische Ueberwachung*.³⁸⁴

Sario arvioi, että linnoitteiden rakentamisen tieltä on Suomessa tuhottu satoja taloja, rakennustöitä varten kaadetun metsän arvon ollessa vähintään 20 miljoonaa markkaa. Sario kertoi myös venäläisten suorittamista raiskauksista ja murhista. Kuohuttavin tarina oli tapahtunut Sipoossa: *Der empörendete Fall wird aus Kirchspiel Sibbo berichtet, wo diese ihre Opfer, zwei Frauen, schändeten und töteten und darauf noch deren Blut tranken*.³⁸⁵ Sario kertoi, että pidätykset ja karkotukset olivat lisääntyneet. Vankeja kidutettiin, ja yhden tarinan mukaan eräs mies oli kahlehdittu sellissä seinään, eikä tätä oltu ruokittu neljään päivään. Kenraalikuvernööri Seynin mukaan maassa oli rauhallista, mutta väkivaltaa siviiliväestöä kohtaan oli paljon.³⁸⁶ Sario kuvasi tunnelman olevan maassa: venäläistämistoimet aiheuttivat katkeruutta ja vastatoimia. Puolan itsenäistymisjulistus herätti suomalaisissa iloa ja toivon

³⁸¹ R 20998-4, 293.

³⁸² R 20998-4, 297.

³⁸³ Kirjeessä on myös Simon kahakkaan liittyvä osa, ks. luku 6.3. Kirje löytyy myös kopiona, ks. R 20999-2, 161–184.

³⁸⁴ Saks. "--suorastaan brutaalia sotilasvalvontaa." R 20999-2, 162–163.

³⁸⁵ Saks. "Kaikista törkein tapaus raportoitiin Sipoon kirkonkylältä, jossa kaksi naista raiskattiin ja tapettiin, jotta tekijät voisivat juoda heidän vertaan." R 20999-2, 164.

³⁸⁶ R 20999-2, 165–166.

kipinän. --und hat die Hoffnungen gestärkt, dass Deutschland auch zu Finnlands Gunsten eingreifen wird.³⁸⁷

Tukholman valtuuskunnan lähettämät kirjeet luovat varsin toivottoman kuvan Suomen tilanteesta. Varsinaisen tiedustelutiedon jakamisen lisäksi kirjeillä oli tarkoitus herättää saksalaisten myötätuntoa ja saada heidät muuttamaan suunnitelmiaan Suomen suhteen. Suomalaiset eivät varsinaisesti ole kirjeissään kovin aloitteellisia, vaan kuvaavat enemmän itsensä uhrin asemassa. Kirjeissä korostetaan kansan saksalaismyönteisyyttä ja taisteluvalmiutta, sekä Suomen tärkeyttä Saksalle muurina Venäjää vastaan. Kirjeistä välittyvät varsin vahvasti suomalaisten tavoitteet: he halusivat, että saksalaiset auttavat Suomen pääsemään irti Venäjästä. Tämä ei ainakaan parantanut saksalaisten suhtautumista: Taina Uusitalo kuvaa artikkelissaan, että saksalaiset vain turhautuivat aktivistien jatkuviin vaatimuksiin ja pyyntöihin lähettää saksalaisia joukkoja Suomeen.³⁸⁸

Suomalaiset pyysivät saksalaisilta myös apua ja tukea käytännön asioissa. Wetterhoff pyysi elokuussa lähettämässään kirjeessä ulkoasiaintoimistoa järjestämään Hannoverin eläinlääketieteellisestä korkeakoulusta todistuksen, jotta Ruotsiin Suomesta paennut piirieläinlääkäri W. Trygg voisi Ruotsissa harjoittaa ammattiaan. Wetterhoff kirjoittaa: *Herrn Trygg's deutsche Gesinnung, sowie seine Tätigkeit in Finnland sind mir persönlich bekannt.*³⁸⁹ Vastaavasti syyskuussa Samuli Sario kirjoitti lähetystösihteeri von Wesendonkille ja pyysi tätä järjestelemään passeja hänen ja hänen perheensä matkustamista varten.³⁹⁰

Kolmas esimerkki on Tukholman-lähettiläs von Stoedtenin lähettämä kirje syyskuun alussa. Kirjeessä von Stoedten kertoi, että oli saanut tietoonsa, että Jääkäripataljoonan kolmannessa komppaniassa³⁹¹ palveleva Curt von Bruncrona oli ollut opiskelijana maataloustieteellisessä korkeakoulussa, ja tästä syystä hänet oli nimitettävä upseeriksi tai aliupseeriksi. Von Stoedten kirjoitti, että oli saanut tietää tämän lähetystöä lähellä olevalta tietolähteeltä.³⁹² Vastaus saapui muutaman päivän kuluttua: kirjeessä, jonka oli allekirjoittanut Lockstedtin koulutusjoukon

³⁸⁷ Saks. “[Se on] --vahvistanut toiveita siitä, että Saksa tulee puuttumaan asiaan myös Suomen puolesta.” R 20999-2, 174.

³⁸⁸ Uusitalo 2018.

³⁸⁹ Saks. “Herra Tryggin saksalaismyönteinen asenne samoin kuin hänen toimintansa Suomessa ovat minulle henkilökohtaisesti tuttuja.” R 20997-2, 97–98.

³⁹⁰ R 20998-1, 85–86.

³⁹¹ Kirjeessä lukee III. *Bataillon* (Saks. “Pataljoona”), mutta von Stoedten lienee tarkoittanut pataljoonan sisällä olevia komppanioita. R 20997-2, 154.

³⁹² Saks. *Vor der Gesandtschaft nahestehender Seite*-- R 20997-2, 154.

komentaja, kerrottiin, että von Bruncrona, oli ylennetty jo 31.5. apulaisryhmänjohtajaksi (Saks. *Gefreiter*).³⁹³

Saksalaisten tarjoaman rahoituksen lisäksi aktivistien johtohahmoilla oli siis myös mahdollisuus ajaa omia tai läheistensä asioita saksalaisten tuella. Aineistosta löytyvien muutaman esimerkin perusteella ilmiötä ei kuitenkaan voi pitää kovin laajamittaisena. Sillä on kuitenkin merkitystä, sillä se määrittää osapuolten välistä dynamiikkaa.

4.2. Suomalaiset saksalaisten kirjeenvaihdossa

Saksalaiset käsitelivät Suomeen liittyviä asioita myös keskinäisessä kirjeenvaihdossaan. Niiden kautta on mahdollista arvioida saksalaisten suhtautumista suomalaisiin aktivisteihin ja heidän tavoitteisiinsa. Kirjeitä ovat lähettäneet suomalaisten kannalta keskeiset ulkoasiaintoimiston virkamiehet: Tukholman-lähettiläs von Stoedten, alivaltiosihteeri Zimmermann sekä Saksan Helsingin konsuli Albert Goldbeck-Löwe.

Kirjeitä on erityisesti maaliskuu-toukokuulta, mutta Suomeen liittyvää uutisointia on aineistossa säännöllisesti. Saksalaisilla oli myös muita tietolähteitä Suomeen, Ruotsiin ja Venäjään liittyvien tietojen saamiseksi. Esimerkiksi 6. huhtikuuta Tukholmaan päivätyssä kirjeessä oli pitkä raportti Ruotsin ja Suomen tilanteesta. Raportin vastaanottajaksi on merkitty alivaltiosihteeri Zimmermann ja sen kirjoittaja on asiamies Golelky Täumr.³⁹⁴ Raportti kuvasi Ruotsissa vallalla olevaa puolueettomuuslinjaa, ja Täumr arvioi, että vaikka saksalaismielinen lehdistö kirjoitti Venäjän vaaroista, ei tämä kiinnostanut suurta yleisöä Ruotsissa.³⁹⁵ Tekstin Suomea koskevat uutiset ovat kuitenkin kiinnostavampia.

Täumrin havainnot ovat osin samanlaiset kuin aktivistien lähettämässä kirjeissä. Hänen mukaansa Suomesta oli kuulunut uutisia venäläisten joukkojen kokoamisesta. Venäläiset olivat myös kiristäneet valvontaansa suomalaisia aktivisteja kohtaan. Tämä näkyi muun muassa entistä tiukempina maasta

³⁹³ R 20998-1, 9. Suomen jääkärien elämäkerrason mukaan Brunocrona ylennettiin jo 1. maaliskuuta. Ks. Puolustusministeriön sotahistoriallisen toimiston julkaisu IV, 54.

³⁹⁴ Huom. Mahdollisesti salanimi.

³⁹⁵ R 20994-2, 160.

poistuvien valvontana. Täumr kuitenkin kuvasi Suomen talouden ja pörssin kukoistavan, mikä oli sotateollisuuden ansiota. Finanssiala ja teollisuus eivät Täumrin mukaan valmistautuneet millään tavalla siihen, että Suomesta tulisi yksi sodan rintama. Suomessa elintarvikkeiden hinnat olivat nousseet, mutta siitä kärsivät kirjeen perusteella lähinnä alaluokka ja ne, jotka eivät olleet päässeet mukaan sotateollisuuden tuomaan talouden kasvuun. Talonpojat ja työntekijät tienasivat kuitenkin hyvin, ja heillä oli varaa jopa ylellisiin tuotteisiin. Kirjeessä arvioitiin, että edellä mainitut seikat eivät edistäneet haluja aktivismiin Suomessa, vaikka Venäjää vihattiinkin laajoilla alueilla ja monet suomalaiset ajattelivat, että vain Saksa voi auttaa Suomea. Tämä ajatus oli kuitenkin läsnä lähinnä älymystön ja idealistien keskuudessa. Täumrin mukaan monet nuoret hyvistä perheistä jättivät kotinsa aktivismin vuoksi.³⁹⁶ Kirjeen kiinnostavin maininta on kuitenkin kohta, jossa Täumr toteaa, etteivät saksalaiset voi luvata Suomelle mitään:

*Man muss sich ja finnischerseits darüber im Klaren sein, dass die deutsche Regierung augenblicklich nicht in der Lage ist Finland irgendwelche feste Zusagen zu machen, doch ist schon eine öffentliche Erwähnung Finlands, wie sie neulich in der Form eines Interviews, welches Ew. Excellens einem schwedischen Korrespondenten gewährte, in der Presse erschien, ein gewisser Trost, und die Tatsache, dass man deutscherseits Finland und seinen Bestrebungen, welches Deutschland nicht nur in kulturellen sondern auch in handelspolitischen Beziehungen stets nahe gestanden hat, volle Sympathien entgegenbringt, giebt nach Ansicht weiter Kreise in Finland ein Gewähr, dass dies Land bei Friedensverhandlungen nicht vergessen wird.*³⁹⁷

Tämä retoriikka toistuu saksalaisten kirjeenvaihdossa useasti. Kirjeessä kuvatut syyt auttaa Suomea ovat pääasiassa kulttuurisia ja taloudellisia. Saksalaisten näkökulma on läpi aineiston pragmaattinen, vaikka empatiaa itsenäisyysliikettä kohtaa on.³⁹⁸ Mitään lupauksia tai takeita ei saksalaisten puolelta annettu, vaikka aktivistit ja jääkärit toimivat saksalaisten vaikutuspiirissä ja toteuttivat tehtäviä näiden määräyksestä. Kuvaus sotateollisuuden tuomasta hyvinvoinnista on vahvasti ristiriidassa aktivistien myöhemmin lähettämien kirjeiden sisällön kanssa.

Erityisesti Saksan Tukholma-lähettiläs von Stoedten raportoi Berliiniin tilanteesta Suomessa. Maaliskuun lopussa 1916 lähetetyssä viestissä von Stoedten jakoi valtakunnankansleri von Bethmann

³⁹⁶ R 20994-2, 161–163.

³⁹⁷ Saks. ”Täytyy olla suomalaisille tarkka siitä, ettei Saksan hallitus ole tällä hetkellä sellaisessa tilanteessa, jossa se voisi antaa pitäviä lupauksia Suomen tilanteen parantamiseksi. Suomesta on kuitenkin jo virallinen maininta lehdistössä sen haastattelun myötä, jonka teidän ylhäisyytenne soi ruotsalaiselle kirjeenvaihtajalle. Se on tietynlainen lohtu suomalaisille, että Saksa antaa Suomelle ja sen pyrkimyksille täyden ymmärryksen, eikä vain kulttuurisista vaan myös kauppapoliittisista syistä. Suomessa uskotaan, ettei Saksa unohda Suomea aikanaan rauhanneuvotteluissa.” R 20994-2, 164.

³⁹⁸ Ks. myös Zimmermannin vastaus, viite 365.

Hollwegille *Stockholm Dagbladin* artikkelin, joka sisälsi Suomen valtiosihteerin kenraali Markovin haastattelun. Markov arvioi poliittista tilannetta Suomessa seuraavanlaisesti: --*die Finnen ganz loyal bekommen haben und sich keinen Deut um Deutschlands Schicksal kümmern*.³⁹⁹ Samoin kerrottiin, että suomalaisten oikeuksia suuriruhtinaskunnassa laajennettiin, jotta sotaa käyvä Venäjä yhdistyisi.⁴⁰⁰ Kenraali Markovin haastattelu on luonnollisesti propagandaa, jonka tarkoituksena oli osoittaa, että suomalaiset olivat tyytyväisiä asemaansa Venäjän alamaisina. Se ja aikaisempi raportti ovat kuitenkin ristiriidassa aktivistien antaman kuvan kanssa. Tilanne kuitenkin muuttui Suomessa vuoden 1916 loppua kohden muun muassa sabotaasi-iskujen seurauksena.

Von Stuedtenin marraskuun lopussa lähettämän raportin sisältö vastaa enemmän aktivistien kirjeissä kuvaamaa tilannetta. Raportti käsitteli jälleen *Stockholms Dagblad* -sanomalehden uutista. Lehti kirjoitti, että olosuhteet Helsingissä olivat kiristyneet pakkotyön ja omaisuuden pakkohaltuunoton myötä. Venäläisten kerrottiin hyökkäävän kaikkea vastaan, mitä pidettiin venäläisvastaisena, ja siksi vain murto-osa lehdistöstä sai juttujaan läpi. 10 000 suomalaista oli lehden mukaan otettu pakkotöihin rakentamaan linnoitteita, ja 100–140 miehen vahvuiset kasakkajoukot häiriköivät maata kenenkään estämättä. Pidätyksiä oli lehden mukaan tehty niin paljon, että kaikki vankilat olivat täynnä, ja Pietarissa oli vangittuna jopa kuusikymmentä suomalaista. Kohtelu vankiloissa oli äärimmäistä, pahimmillaan suoranaista kidutusta. Lehden mukaan suomalaisissa kasvoi katkeruus jokaisen uuden venäläistämistoimen myötä.⁴⁰¹

Myös Saksan Helsingin-konsuli Goldbeck-Löwen kirje Zimmermannille joulukuun 12. päivästä välitti viestiä siitä, että suomalaiset halusivat uskoa Saksaan. Goldbeck-Löwen kuulemien huhujen mukaan ympärysvallat painostivat Venäjää palauttamaan Suomelle rajoitetun autonomian. Hän arvioi, että tämä tarkoittaisi heikennystä Saksan vaikutusvaltaan Suomessa.⁴⁰² Prosessi veisi kuitenkin niin paljon aikaa, että sota ehtisi toivottavasti loppua ensin. Goldbeck-Löwen mukaan saksalaisten tukema Puolan itsenäisyysjulistus ja toimet Romaniassa olivat saaneet suomalaiset toiveikkaiksi. Tietyissä piireissä toivottiin, että saksalaiset osoittaisivat samanlaisia pyrkimyksiä Suomen suhteen. Saksalaisten asema oli Goldbeck-Löwen mukaan Suomessa vielä parempi kuin

³⁹⁹ Saks. "Suomalaiset ovat hyvin uskollisia, eikä heillä ole pienintäkään syytä välittää Saksan kohtalosta." R 20994-2, 106.

⁴⁰⁰ R 20994-2, 106.

⁴⁰¹ R 20999-1, 67–68.

⁴⁰² Saks. --*eine Schwächung des deutschen Einflusses bedeuten würde*--. R 20999-2, 137.

Puolassa, koska kansan sympatiat olivat Saksan puolella. Suomi asetti hänen mukaansa kaikki toivonsa Saksaan ja keskusvaltoihin.⁴⁰³

Saksalaisten omienkin lähteiden perusteella tilanne Suomessa heikkeni vuoden 1916 loppuun mennessä. Lisäksi niistä välittyi suomalaisten toiveikkuus sen suhteen, että Saksa voisi auttaa heitä. Ulkoasiaintoimistossa voidaan siis katsoa olleen kohtuullisen hyvä tieto siitä, millaiset tunnelmat ja tilanne Suomessa olivat vuoden 1916 aikana. Huolimatta kohtuullisesta tilannekuvasta saksalaiset suhtautuivat suomalaisten tavoitteisiin ja pyyntöihin kuitenkin torjuvasti.

Alivaltiosihteeri Zimmermann lähetti lähettiläs von Stoedtenille huhtikuun lopussa kirjeen, jossa otti kantaa suomalaisten suunnitelmiin edistää Suomen asiaa. Hän kirjoitti keskustelleensa Ruotsista Berliiniin palanneen Wetterhoffin kanssa, joka kertoi hänelle suunnitelmasta, jossa neljä johtavaa suomalaista aktivistia tulisi Saksaan valmistellakseen propagandaa Suomen asian edistämistä varten. Zimmermann kirjoitti epäilevänsä, olisiko sellaisen propagandan levittäminen hyväksi: hänen mielestään oli mahdollista, että sellaiset saksalaiset tahot, joiden mielestä sovinto Venäjän kanssa oli mahdollinen, eivät hyväksyisi sitä. Zimmermann arvioi, että Suomen asian korostaminen lehdistössä ja propagandassa oli mahdollista vasta, jos Saksan sotilaalliset intressit kääntyivät jälleen itään ja jos asiaa painottamalla saatiin vaikutettua Ruotsiin.⁴⁰⁴ Zimmermann arvioi, että Suomen kysymyksen painottaminen tässä tilanteessa herättäisi Ruotsissa vain epäilyksiä. Näiden asioiden valossa hän pyysi von Stoedtenia saamaan suomalaiset luopumaan aikeistaan.⁴⁰⁵

Myöskään von Stoedtenin kirje valtakunnankansleri von Bethmann Hollwegille toukokuun kymmenenneltä päivältä ei anna aktivisteista kovinkaan mairittelevaa kuvaa.⁴⁰⁶ Von Stoedten kertoi tavanneensa useamman suomalaisen aktivistin Tukholmassa ja todenneensa, että suomalaiset olivat keskenään hyvin eripuraisia ja puhuivat toisistaan epäedulliseen sävyyn. Von Stoedtenin mukaan suomalaiset olivat tyytymättömiä siihen, miten hitaita edistysaskelia heidän asiansa otti. He syyttivät tästä muita: *--und da die Herren selbst recht wenig leisten suchen sie andere, namentlich die Kaiserlichen Behörden, hierfür verantwortlich zu machen.*⁴⁰⁷ Tulevaisuudesta kysyttäessä he olivat

⁴⁰³ R 20999-2, 138–139.

⁴⁰⁴ R 20995-1, 44.

⁴⁰⁵ R 20995-1, 45.

⁴⁰⁶ Myös 19. huhtikuuta lähetetyssä kirjeessä von Stoedten puhuu kriittiseen sävyyn Castrénista, ks. R 20994-3, 227–228.

⁴⁰⁷ Saks. “--ja vaikka herrat itse saavat kovin vähän aikaan, syyttävät he tästä muita, etenkin keisarillisia viranomaisia.” R 20995-2, 186.

keskenään niin erimielisiä, ettei ollut mahdollista saada yhtenäistä kuvaa siitä, mitä he haluavat. Juuri tämä eripuraisuus (Saks. *In dieser Zerfahrenheit*) johti von Stoedtenin arvion mukaan siihen, että useimmat ruotsalaiset suhtautuivat torjuvalla asenteella suomalaisten pyrkimyksiin.⁴⁰⁸

Von Stoedten totesi kirjeen lopussa, että myös baltit riitelivät ja juonittelivat keskenään ja saksalaisia vastaan aina kulloisenkin poliittisen tilanteen mukaan. Hänen mukaansa baltit murehtivat entistä enemmän sitä mahdollisuutta, että saksalaiset pääsisivät sopimukseen Venäjän kanssa. Von Stoedtenin mukaan tällaista sopimusta, jossa Saksa ja Venäjä solmisivat rauhan, ei kannattanut edes mainita: *Wer für eine derartige Verständigung eintritt wird sowohl von Finnen wie von Balten auf das heftigste befehdet.*⁴⁰⁹

Von Stoedtenin kirjeen perusteella voi todeta, että ainakaan hän ei pitänyt suomalaisia aktivisteja yhtenäisenä joukkona. Kuvaus on suorastaan epäedullinen ja varoittava. On ymmärrettävää, että suomalaiset eivät olleet tyytyväisiä asioiden hitaaseen etenemiseen, mutta saksalaisten syyttäminen asiasta ei vaikuta herättäneen von Stoedtenissa myötätuntoa.⁴¹⁰ On mahdoton sanoa, mitkä von Stoedtenin käymät keskustelut ovat olleet asian taustalla. Joka tapauksessa Berliiniin toukokuussa 1916 lähetetty kirje ilmaisi selkeästi, että suomalaisten kanssa oli vaikea tehdä yhteistyötä, eikä mahdollisuutta erillisrauhaan edes kannattanut mainita. Sen arviointi, miten Berliinissä tätä tietoa on käytetty, ei kuitenkaan selviä lähteistä.

Saksalaisten keskinäiset kirjeet osoittavat selkeästi, että silloin kun suomalaisten ja saksalaisten intressit olivat ristiriidassa, saksalaisten myötätunto suomalaisia kohtaan loppui. Viestit, joissa puhutaan torjuvaan sävyyn suomalaisista ja näiden tavoitteista antavat tiedustelusuhteesta hyvin riittävän kuvan. Suomalaiset aktivistien menestys oli saksalaisille vuonna 1916 suhteellisen merkityksetöntä. Lackman muotoilee asian seuraavanlaisesti: *Suomen itsenäisyys oli Saksalle täysin periferinen. Toimintaa sääteli puhdas kansallinen itsekkyyys.*⁴¹¹ Tältä pohjalta tarkasteltuna tiedustelusuhde oli suomalaisten tavoitteille hyvinkin haitallinen.

⁴⁰⁸ R 20995-2, 186.

⁴⁰⁹ Saks. "Joka sellaista sopimusta puolustaa, joutuu sekä suomalaisten että balttien kanssa rajuun kiistaan." R 20995-2, 187.

⁴¹⁰ Asiaan on voinut vaikuttaa, että von Stoedten ei Uusitalon mukaan ollut suomalaisten suosiossa, sillä he eivät saaneet tätä suhtautumaan myönteisesti omiin tavoitteisiinsa. Uusitalo 2018.

⁴¹¹ Lackman 2000, 64.

4.3. Wetterhoffin syrjäyttäminen ja erillisrauha-ajatuksia

Tiedustelusuhteen kannalta keskeistä on arvioida, onko toinen osapuoli riippuvainen suhteesta ja onko sen mahdollista irrottautua siitä, mikäli olosuhteet kääntyvät sille vahingollisiksi. Viimeisessä alaluvussa tarkastelen suomalaisten aktivistien ja saksalaisten suhtautumista erillisrauhaan Venäjän kanssa sekä Wetterhoffin syrjäyttämistä pois jääkäri liikkeen organisaatiosta tämän pohdittua liikkeen mahdollisuutta irtautua Saksasta.

Wetterhoffilla oli ollut merkittävä asema liikkeessä vuosina 1914–1915, mutta Lockstedtin koulutusjoukon perustamisen jälkeen hänen asemansa hiipui. Siihen vaikuttivat erityisesti Tukholman valtuuskunnan uusi puheenjohtaja von Bonsdorff ja Lockstedtin koulutusjoukon ja myöhemmin jääkäripataljoona 27:n komentaja majuri Bayer. Wetterhoffin roolia organisaatiossa pienennettiin ja häneltä kiellettiin yhteydenpito omiin läheisiin kontakteihinsa Saksassa. Wetterhoff syrjäytettiin lopullisesti lokakuussa 1916 tämän toimittua omavaltaisesti ja astuttua koulutusjoukon komentajan kreivi Schwerin ja majuri Bayerin varpaille. Wetterhoffin syrjäyttämiseen johtavat tapahtumat on dokumentoitu hyvin. Ensimmäinen maininta mahdollisesta syrjäyttämisestä on jo syyskuun alusta, kun ulkoasiaintoimisto pyysi yleisesikunnalta arvioita siitä, oliko Wetterhoff edelleen välttämätön henkilö organisaatiossa.⁴¹² Wetterhoffin syrjäyttämiseen liittyy kuitenkin tiedustelun näkökulmasta kiinnostava sivujuonne.

Syyskuun 8. päivänä 1916 Wetterhoff tapasi Saksan ulkoministeri von Jagowin, joka ilmoitti, ettei poliittinen tilanne Saksassa mahdollistanut Suomen asian edistämistä. Von Jagow arvioi, ettei nähnyt Suomen vapauttamista mahdollisena ja että Saksa aikoi todennäköisesti solmia erillisrauhan Venäjän kanssa.⁴¹³ Lackmanin mukaan Wetterhoff ymmärsi tapaamisen seurauksena, ettei saksalaisiin tukeutuminen välttämättä johtaisikaan Suomen vapauttamiseen. Tämän perusteella hän harkitsi yhteydenottoa länsivaltoihin saadakseen sieltä tukea Suomen asian edistämiseksi.⁴¹⁴ Näiden musertaviksi kuvattujen uutisten jälkeen Wetterhoff päätyi lähettämään muille aktivisteille Tukholmaan tiedon, jonka mukaan jääkäripataljoonaa ei pitäisi enää täydentää suomalaisilla kokelaililla, sillä tästä ei olisi enää hyötyä Suomelle.⁴¹⁵ Wetterhoff yritti myös matkustaa

⁴¹² R 20997-2, 171.

⁴¹³ Lauerma 1966, 465.

⁴¹⁴ Lackman 2000, 359–360.

⁴¹⁵ Von Jagowin kanssa käydyin keskustelun ratkaisevaa merkitystä ei jostain syystä mainita ollenkaan kaikissa tutkimuksissa: ks. esim. Kilpinen et al. 2020, 119.

henkilökohtaisesti Ruotsiin tarkoituksenaan neuvotella muiden suomalaisten kanssa mahdollisuudesta kääntyä länsivaltojen puoleen, mutta hänet käännytettiin Sassnitzin tulliasemalla, koska hän ei ollut kysynyt esimieheltään kreivi Schweriniltä lupaa matkustaa.⁴¹⁶ Wetterhoffin käännyttämisestä Sassnitzissa on maininta aineistossa Schwerinin lähettämässä kirjeessä.⁴¹⁷

Syyskuun lopussa Wetterhoff tapasi jääkäripataljoonasta lomalla olleen *Zugführer* Taucherin, jolle hän selosti näkemyksensä poliittisesta tilanteesta. Taucher välitti uutiset eteenpäin muille jääkärien johtajille palattuaan jääkäripataljoonaan, josta tieto Wetterhoffin toimista päättyi majuri Bayerille.⁴¹⁸ Kuultuaan asiasta Bayer lähetti 3. lokakuuta Berliiniin kirjeen, jossa syytti Wetterhoffia petturuudesta ja levottomuuksien aiheuttamisesta jääkäripataljoonassa. Myös Schwerin lähetti lokakuun alussa kirjeen, jossa syytti Wetterhoffia maanpetturiksi tämän aiottua ottaa yhteyttä länsivaltoihin.⁴¹⁹ Aineistosta ei löydy Bayerin ja Schwerinin lähettämiä kirjeitä, todennäköisesti siksi, että niitä ei ollut osoitettu ulkoasiaintoimistoon. Lauerma on viitannut sisältöihin, jotka löytyvät kopioituina Johannes Sundwallin muistelmakirjasta *Kring Jägarbataljonen. Minnen och anteckningar från krigsåren i Berlin*.⁴²⁰

Sundwallin kirjasta löytyy käännettynä Bayerin kirje ja maininta Wetterhoffin vangitsemisesta: --*från generalstabens sidan öfverfördes saken till krigsministeriet, som helt enkelt höll Wetterhoff internerad såsom "Des Landesverrats dringend verdächtig."*⁴²¹ Sundwall on käyttänyt saksankielistä lainausta, joten hänellä on todennäköisesti ollut käytössään jokin alkuperäislähde.

Ilman alkuperäisiä kirjeitä on kuitenkin mahdoton arvioida tarkasti, kuinka suuren merkityksen Wetterhoffin ajatukset kääntyä länsivaltojen puoleen saivat, kun saksalaiset päättivät Wetterhoffin pidättämisestä. Taustalla oli joka tapauksessa henkilökohtaisia syitä, ja Bayer syytti Wetterhoffia perättömästi pataljoonassa syttyneistä levottomuuksista, jotka oli itse aiheuttanut.⁴²² Myös Keßelringin mukaan Bayerin, Wetterhoffin ja kreivi Schwerinin riidat vaikuttivat lopputulokseen, ja Bayerin ja Schwerin onnistui syyttää Wetterhoffia myös omista virheistään.⁴²³ Riidoista on kirjoitettu

⁴¹⁶ Wetterhoff toimi osana Lockstedtin koulutusjoukon organisaatiota, jonka komentaja kreivi Schwerin oli. Lauerma 1966, 466.

⁴¹⁷ R 20998-1, 96.

⁴¹⁸ Lauerma 1966, 465–466.

⁴¹⁹ Lackman 2000, 396.

⁴²⁰ Helsinki, 1919. Lauerma 1966, 467, 1081.

⁴²¹ Ruot. ja saks. "--asia siirrettiin yleisesikunnan puolelta sotaministeriölle, joka piti Wetterhoffia pidätettynä niin kuin 'vakavasti maanpetoksesta epäiltyä'." Sundwall 1919, 96.

⁴²² Sundwall 1919, 158–159. Ks. myös Lackman 2000, 396.

⁴²³ Keßelring 2005, 102.

jonkin verran: pidemmässä, syyskuun loppuun päivätyssä kirjeessä käytiin läpi Wetterhoffin tilannetta ja mahdollisuuksia tämän uudelleensijoittamiseksi. Samassa yhteydessä mainittiin Wetterhoffin ja kreivi Schwerinin huonoista väleistä.⁴²⁴

Keßelring toteaa, että kun Wetterhoff halusi kokeilla, tarjoaisivatko länsivallat Suomelle tukea, Saksan näkökulmasta kyse oli maanpetoksesta.⁴²⁵ Mikäli Keßelringin tulkinta on oikea, Wetterhoff otti suuren riskin, joka käytännössä johti hänen asemansa menettämiseen. Tapaus kertoo myös siitä, että jääkäriliike oli syvällä saksalaisten vaikutuspiirissä, eikä puolen vaihtaminen ollut enää mahdollista. Lauerma kuitenkin huomauttaa, ettei Wetterhoff koskaan päässyt ajatusta pidemmälle suunnitelmassaan ottaa yhteyttä länsivaltoihin.⁴²⁶ Keßelringin mukaan ei voida tarkasti sanoa, missä määrin taustalla olivat pätevyyskysymykset, henkilökohtaiset ongelmat tai Wetterhoffin vehkeily Saksan valtakuntaa vastaan.⁴²⁷ Aineiston puutteellisuuden vuoksi päädyn tässä samaan johtopäätökseen, vaikka tapaus tiedustelusuhteen näkökulmasta onkin kiinnostava.

Wetterhoff pidätettiin 9. lokakuuta, ja hän istui berliiniläisessä vankilassa kevääseen 1917 asti.⁴²⁸ Joulukuun loppuun päivätyssä kirjeessä yleisesikunnasta kerrottiin, että Wetterhoffia vastaan aloitettiin rikosprosessi. Samalta sivulta löytyy myös kopio kirjeestä, joka on päivätty tammikuun alussa 1917. Sen mukaan Wetterhoff oli pidettävä pidätettynä prosessia varten.⁴²⁹ Näissäkään kirjeissä ei kuitenkaan otettu kantaa syytteisiin. Tuomioistuinkäsittelyynkään ei koskaan menty, vaan Wetterhoff lähetettiin helmikuussa 1917 länsirintamalle suorittamaan asepalvelusta.⁴³⁰

Wetterhoffin toimiston seuraajaksi perustettiin marraskuun lopussa *Finnländisches Büro* (Saks. "Suomalainen toimisto."), jonka tehtäviin kuului yhteydenpito jääkärien ja kotimaan välillä, yhteydenpito saksalaisiin viranomaisiin ja Tukholman-valtuuskuntaan. Toimiston johtajana toimi Samuli Sario.⁴³¹ Aineistosta löytyy Sarioon lähettämä ilmoitus, jonka mukaan Suomalainen toimisto toimi keskustuimistona Suomen vapauttamiseksi työskentelevälle organisaatiolle.⁴³² Kreivi Schwerin

⁴²⁴ R 20998-2, 149–151.

⁴²⁵ Keßelring 2005, 99.

⁴²⁶ Lauerma 1966, 467.

⁴²⁷ Keßelring 2005, 102.

⁴²⁸ Lauerma 1966, 468.

⁴²⁹ R 20999-3, 212.

⁴³⁰ Lauerma 1966, 469. Saksan kansalaisena Wetterhoffia koski asevelvollisuus. Sodan jälkeen hän palasi Suomeen. Fredrik Wetterhoff kuoli Suomessa vuonna 1922.

⁴³¹ Toimisto toimi Berliinissä osoitteessa Nürnbergerstrasse 14–15, ja siitä tuli myöhemmin Suomen Saksan suurlähetystö. Lackman 2000, 138.

⁴³² R 20999-3, 215.

kirjoitti pitkähkössä raportissa 11. lokakuuta, miten asiat tulisi hoitaa Wetterhoffin toimiston lakkauttamisen jälkeen.⁴³³ Schwerin kirjoitti, että Lockstedtin koulutusjoukon toimisto otti Wetterhoffin toimiston tehtävät itselleen ja että toimiston pääasiallisena tehtävänä tuli olla ylläpitää yhteyksiä suomalais-saksalaisten joukkojen ja kotimaan välillä sekä piristää ja vilkastuttaa Englanti-mielisten suomalaisten liittymistä Saksan asian puolelle. Schwerin korosti, että toimistolle ei tullut antaa poliittista valtaa. Kaikki toimiston tekemä poliittinen raportointi sekä agitaatio tekstein ja suullisesti tuli lopettaa.⁴³⁴ Myös Saksaan tulleiden joukkojen henkilökohtaisia intressejä tuli valvoa paremmin. Huomiota piti kiinnittää Tukholmassa olevien suomalaisten kanssa viestimiseen ja erityisesti Berliinissä oleskeleviin suomalaisiin. Lisäksi hän korosti Sarion johtaman suomalaisen delegaation roolia: kaikki asiat tuli käsitellä heidän kanssaan.⁴³⁵ Aikaisemmin koulutusjoukon komentajalla oli ollut vain vähän tekemistä yhteydenpidossa, koska Wetterhoffin toimisto oli hoitanut asian. Nyt toiminta siirtyi tiiviimmin saksalaisten käsiin.

Wetterhoffin huoli siitä, olivatko Suomen ja Saksan edut ristiriidassa ja paljonko saksalaiset olivat valmiita joustamaan suomalaisten hyväksi, oli aiheellinen. Tilanteessa, jossa Saksa olisi solminut erillisrauhan Venäjän kanssa ja lopettanut kaiken toiminnan sitä vastaan, suomalaiset aktivistit olisivat todennäköisesti jääneet ilman rahoitusta ja tukea, sillä Saksa tuskin olisi vaarantanut tekemäänsä rauhansopimusta. Myös itärintamalla ollut jääkäripataljoona olisi jäänyt tyhjän päälle, pahimmassa tapauksessa siirretty länsirintamalle jatkamaan palvelustaan.

Erillisrauhamahdollisuudet puhuttivat myös saksalaisia. Saksan Helsingin-konsuli Albert Goldbeck-Löwe oli aktiivinen aiheen tiimoilta syys-lokakuussa 1916. Goldbeck-Löwe välitti Tukholmasta kirjeen, joka sisälsi kopion artikkelista, jossa pohdittiin Suomen vapausmahdollisuuksia tilanteessa, jossa Saksa ja Venäjä solmivat erillisrauhan. Kirje on päivätty 6. lokakuuta. Kirjeen vastaanottajaa ei mainita, mutta se alkaa tervehdyksellä *Geehrter Herr Staatsanwalt*, mikä voi viitata Wetterhoffiin.⁴³⁶ Goldbeck-Löwe totesi kirjeen alussa: *Wir haben ja genügend mit einander gesprochen um zu wissen, daß wir in der Hauptsache in unseren Gedanken einig gehen. Der Separatfriede mit Rußland bedeutet*

⁴³³ Raportti kokonaisuudessaan R 20998-3, 231–234.

⁴³⁴ Tähän kuuluu muun muassa Wetterhoffin yhteydenpito ulkoasiaintoimiston johtoon, ks. esim. Wetterhoffin lähettämä analyysi, viite 366.

⁴³⁵ R 20998-3, 231–232.

⁴³⁶ Saks. "Kunnioitettu herra kaupunginviskaali." Wetterhoffista on käytetty aineistossa nimeä *Staatsanwalt* Wetterhoff, esim. R 20998-1, 61.

für Finlands Interessen zweifelsohne eine gewisse Gefahr--.⁴³⁷ Ajallisesti tämä kirje voi hyvinkin olla osoitettu Wetterhoffille, koska se ajoittuu von Jagowin kanssa käydyin keskustelun jälkeen, mutta ennen Wetterhoffin pidätystä 9. lokakuuta. Goldbeck-Löwe on saattanut hyvinkin sympatisoida Wetterhoffin tavoitteita.

Kirjeen liitteenä oleva artikkeli on päivätty syyskuun loppuun. Sen otsikko on *Die Freiheitsmöglichkeiten für Finland im Falle eines Separatfriedens mit Rußland*.⁴³⁸ Kirjoittajan (mahdollisesti Goldbeck-Löwe) mielestä vaikutti selvältä, ettei Suomi tule unohdetuksi rauhanteossa ottaen huomioon vallitsevat tosiasiat: *--daß Deutschland die Aktivitätsorganisationen in Finland sowohl wie Stockholm und Berlin gewissermaßen als das finnische Volk vertretende Institutionen allerdings soviel mir bekannt nicht offiziell anerkannt, sich aber doch mit ihnen befaßt hat*.⁴³⁹ Samoin hän kuvasi, miten suomalainen legioona palvelee Saksan armeijassa ja että Saksa on aikaisemminkin sympatisoinut suomalaisten tavoitteita. Hän kuitenkin kirjoitti, ettei Saksa ollut sellaisessa asemassa, että se voisi vaatia Venäjältä Suomen alueen irrottamista ja arvioi, että Suomi tulisi jäämään osaksi Venäjää.⁴⁴⁰

Artikkelin kirjoittaja arvioi, että Suomen olisi tärkeää saada takaisin oma tullialueensa, jotta kauppa Saksan kanssa onnistuisi paremmin. Tämä voitiin hänen mukaansa saavuttaa saksalaisvenäläisellä kauppasopimuksella. Hän arvioi, että sopimuksen toteuttaminen olisi Venäjälle pieni myönnytys sisäisten rauhattomuuksien purkamiseen. Sen tuli myös olla keskusvaltojen ja Ruotsin vaatimuksena. Kirjoittaja arvioi, ettei tällainen ratkaisu ollut vapaudesta haaveilevien radikaalimpien suomalaisten mieleen, mutta että valtaosalle suomalaisista ratkaisu todennäköisesti sopisi. Suurpääoma ja teollisuus kuitenkin toivoivat koneiden ja raaka-aineiden halpoja tuontihintoja. Lisääntyvästä viennistä hyötyisivät ainakin teollisuus, sen työntekijät ja maatalous. Lopuksi artikkelin kirjoittaja vielä toteaa, ettei edellä mainitun kaltaisen ratkaisun pitäisi olla mahdoton.⁴⁴¹

Heti perään on aineistoon liitetty toinen kirje, jossa viitataan syyskuun lopussa kirjoitettuun artikkeliin. Se on todennäköisesti myös Goldbeck-Löwen kirjoittama. Kirjoittajan mielestä olisi

⁴³⁷ Saks. "Olemme kuitenkin puhuneet tarpeeksi näistä asioista, että tiedämme olevamme pääpiirteittäin samaa mieltä. Erillisrauha Venäjän kanssa tarkoittaa Suomen tavoitteille välitöntä vaaraa." R 20998-3, 236–237.

⁴³⁸ Saks. "Suomen vapausmahdollisuudet tilanteessa, jossa Saksa tekee erillisrauhan Venäjän kanssa." Raportti löytyy kokonaisuutena R 20998-3, 238–243.

⁴³⁹ Saks. "--että Saksa on ollut tekemisissä, vaikka tätä ei julkisesti tunnustakaan, suomalaisten aktivistien organisaatioiden kanssa, jotka toimivat Suomessa, Tukholmassa ja Berliinissä." R 20998-3, 240.

⁴⁴⁰ R 20998-3, 240.

⁴⁴¹ R 20998-3, 241–242.

itsestään selvää, että valtaosa kansasta tulisi olemaan tyytyväinen myös edellä esitettyyn ratkaisuun, mikäli Suomen itsenäistyminen Venäjältä jäisi erillisrauhan takia toteutumatta.⁴⁴² Kirjeessä käytiin läpi niitä skenaariota, joissa Saksa tekisi erillisrauhan Venäjän kanssa, eikä Suomi irtoaisi Venäjältä. Kirjoittaja rakensi vastakkainasettelua radikaalien aktivistien ja valtaosan kansasta välille ja korosti, että suurin osa väestöstä olisi tyytyväinen myös aikaisemman, oletettavasti sortokausia edeltävän tilanteen palauttamiseen. Skenaario, jossa Saksan ja Venäjän rauhanneuvotteluissa Saksa vaatisi rauhansopimukseen kohtaa, jossa Suomen kauppa avautuisi Saksalle, tuntui hänestä realistiselta.⁴⁴³

Myös alivaltiosihteeri Zimmermann pohti kysymystä erillisrauhasta. Zimmermann kirjoitti lokakuun lopussa aktivisteille liittyen Bonsdorffin aikaisemmin lähettämään muistioon ja siinä olleeseen pohdintaan Suomen kohtalosta erillisrauhan sattuessa. Kirjeessään Zimmermann piti suomalaisten aktivistien huolta ymmärrettävänä. Hän kirjoitti, että Ruotsissa on paljon saksalaisia, jotka tekivät aikaisemmin kauppaa Venäjälle, mutta olivat nyt tyhjänpanttina. Zimmermann kävi kirjeessä läpi yleistä sotatilannetta ja totesi Romanian olevan saksalaisten seuraava kohde. Hän kuitenkin vakuutti, että suomalaisten asiaa ei unohdeta: *Die finnischen Wünsche nach Autonomie lägen uns nach wie vor am Herzen.*⁴⁴⁴ Zimmermann kuitenkin totesi, ettei mitään takeita voitu antaa: *Feste Zusicherungen hinsichtlich ihrer Realisation könnte ich natürlich nicht machen, da die allgemeinen Kriegslage dafür maßgebend sein würde. Ich persönlich hegte indes gute Hoffnung.*⁴⁴⁵

Zimmermannin muistio tiivistää hyvin saksalaisten toteuttaman politiikan. Hän piti ymmärrettävänä suomalaisten huolta, mutta totesi, että saksalaisilla oli ensisijaisesti omat tavoitteensa. Sotatilanne määräsi loppupeleissä sen, mitä saksalaiset tekivät. Vaikka Zimmermann vakuutti suomalaisille, että heidän tavoitteensa olivat saksalaisille tärkeitä, vaikuttaa aineiston perusteella kuitenkin siltä, että suomalaiset ja saksalaiset olivat asian suhteen hyvin eri tasoilla. Puhe autonomiasta itsenäisyyden sijaan osoittaa, että suomalaisten haaveilema itsenäisyys ei ollut alivaltiosihteerille sydämen asia.

⁴⁴² R 20998-3, 242–243. Samoilla linjoilla ovat myös Hentilä & Hentilä 2016, 16.

⁴⁴³ R 20998-3, 243.

⁴⁴⁴ Saks. "Suomalaisten toiveet autonomiasta ovat edelleen lähellä sydäntämme." R 20998-3, 282.

⁴⁴⁵ Saks. "Mitään takeita niiden asioiden [takeiden, että jotain konkreettisesti tapahtuu] realisoinnista en tietenkään voi tehdä, sillä sodan kulku on siinä ratkaisevassa asemassa. Henkilökohtaisesti olen kuitenkin toiveikas." R 20998-3, 282–283.

5. Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella jääkäri liikettä ja siihen liittyvää suomalaissaksalaista yhteistoimintaa tiedustelututkimuksen näkökulmasta. Jääkäri liikettä, suomalaista aktivismia sekä saksalaisten suhtautumista suomalaisiin on tutkittu laajasti historian tutkimuksen piirissä, mutta aikaisemmin sitä ei ole tarkasteltu tiedustelun kontekstissa. Tutkimuksen perusteella tiedustelututkimus soveltuu hyvin jääkäri liikkeen tarkasteluun niiltä osin kuin lähdeaineistoa on saatavilla.

Ensimmäinen maailmansota on olosuhteiltaan sellainen, että sitä voidaan tarkastella perustellusti realistisen teorian periaatteiden mukaisesti. Tiedustelu ilmiönä kuuluu sodankäyntiin: sen avulla pyritään saavuttamaan etua vastustajiin nähden. Keisarillinen Saksa pyrki vuosina 1914–1918 heikentämään vastustajiaan ympärysvalltoja tiedustelun keinoin. Yksi osa tätä toimintaa oli Venäjän alusmaiden kapinaliikkeiden tukeminen, joihin myös suomalaiset itsenäisyysaktivistit kuuluivat.

Saksan ulkoasiain toimiston asiakirjojen perusteella voidaan todeta, että suomalaisten aktivistien ja saksalaisten välinen tiedustelusuhde oli vuoden 1916 aikana lähtökohtaisesti epäsymmetrinen ja monimutkainen. Suomalaiset aktivistit olivat kapinallisryhmä ja Saksan keisarikunta suurvalta, joka muun muassa ulkoasiain toimistonsa ja jääkäripataljoona 27:n kautta toteutti tiedustelutoimintaa. Osapuolten välinen voimasuhde oli niin epätasapainossa, ettei tasapuolisesta kumppanuussuhteesta voida puhua. Saksalaisten ja suomalaisten välinen tiedusteluyhteistyö ei rajoittunut asiakirjojen perusteella pelkästään tiedon jakamiseen, vaan sisälsi tiedustelun näkökulmasta monipuolista vaihtantaa, johon kuului tiedustelutiedon tuottamista, aseiden ja rahan välittämistä toimintaa varten sekä sotilaallista ja puoliosotilaallista toimintaa. Yhteistyöhön kuului myös peitet toimintaa, jota suomalaiset jääkärit toteuttivat saksalaisten hyväksi erilaisten propagandatoimien, yhteiskuntaan vaikuttamisen ja sotilaallisen toiminnan muodossa.

Saksalaisten näkökulmasta suomalaisten käyttäminen peiteoperaatioihin oli loogista. Saksalaisten tavoitteena oli sodan alusta asti häiritä ja heikentää Venäjää ja sitoa sen resursseja maailmansodan kannalta merkityksellöllä sivunäyttämöllä. Suomalaisilla jääkäreillä oli saksalaisten antaman koulutuksen lisäksi puolellaan muun muassa kohdealueena olleen Suomen maantieteellinen tuntemus ja tarvittava suomen tai ruotsin kielen taito. Nämä taidot tekivät heistä saksalaisia desantteja parempia toteuttamaan peitet toimintaa Suomessa ja Venäjän pohjoisilla reuna-alueilla.

Asiakirjoista löytyvät maininnat toiminnasta Suomessa sopivat peitetoiminnan määreisiin. Asiakirjoissa puhutaan agenteista, joiden toiminta on salaista ja joiden paljastumisriskiä arvioitiin ja minimoitiin. Jääkärit toimivat peitetehtävissä Venäjän maaperällä ilman univormuja tai muita tunnuksia ja iskivät sotilaallisesti merkittäviin kohteisiin, kuten varastoihin, kasarmeihin ja laivoihin. Sotilaallisten iskujen lisäksi jääkärit toteuttivat muun muassa värväystä, tiedustelutiedon keräämistä ja agitaatiota. Pieni osa jääkäreistä toteutti oma-aloitteisesti myös murhia, mutta ne eivät aineiston perusteella kuuluneet saksalaisten antamiin tehtäviin. Jääkärit ajautuivat peitetehtäviä suorittaessaan yhteenottoihin suomalaisten viranomaisten ja venäläisten sotilaiden kanssa. Yhteenotoissa ja tehtäviä suorittaessaan jääkäreitä vangittiin, kuoli ja haavoittui. Vaikka jääkärien toteuttamat pommi-iskut, Tervolan poliisimurha ja Simon kahakka antavat kaikki aiheita leimata jääkäri liike terroristiseksi järjestöksi, tällaiseen toimintaan osallistuneiden vähäisen määrän takia tämä ei ole perusteltua.

Saksalaisille jääkäreille määrätty tehtävät olivat tarkoituksenmukaisia, sillä ne aiheuttivat venäläisille tappioita, kuten jo vuonna 1915 oli suunniteltu. Tiedustelun näkökulmasta saksalaiset pystyivät erittäin pienillä kustannuksilla aiheuttamaan venäläisille suhteellisen paljon vahinkoa. Sotilaallisista iskuista ei aineiston perusteella ollut suomalaisille aktivisteille hyötyä, sillä ne leimasivat jääkärit Saksan puolesta toimiviksi desanteiksi ja käänsivät yleistä mielipidettä itsenäisyysliikettä vastaan. Venäläiset osasivat myös hyödyntää jääkärien teot propagandassaan. Lisäksi länsivaltojen aluksia ja Norjaa vastaan tehdyt iskut asettivat aktivistit tahtomattaan ympärysvalltoja ja puolueetonta Norjaa vastaan. Vaikka Tukholmassa toiminut aktivistien johto yritti toistuvasti saada saksalaiset lopettamaan iskujen määräämisen, peitetehtävien toteuttaminen loppui vasta, kun toimintaympäristö muuttui olennaisesti venäläisten lisääntyneiden vastatoimien myötä. Saksalaiset pitivät toiminnan jatkamista tärkeämpänä kuin suomalaisten aseman vaarantumista ja jääkärien mahdollisia tappioita.

Suomalaisten aktivistien ja saksalaisten edut olivat vuoden 1916 aikana usein ristiriidassa. Kuten sabotaasi-iskujen kohdalla voidaan todeta, ristiriitatilanteissa saksalaiset priorisoivat oman etunsa suomalaisten yli. Aktivistit saivat yhteistoiminnan aikana Saksalta käyttöönsä paljon rahallista ja jääkäripataljoonan muodossa koulutuksellista tukea, mutta samalla se tarkoitti Saksan määräävää asemaa tiedustelusuhteessa. Saksalaisten tarjoama raha ja aseet kulkivat aina saksalaisten diplomaattien tai upseerien kautta, ja sen lisäksi jääkäripataljoona 27 toimi saksalaisen päällystön alla ja organisaation osana. Koska Saksa hallitsi resursseja, käytti se myös merkittävää päätösvaltaa suhteessa. Tämä jatkuu läpi tarkasteluajanjakson huolimatta siitä, että saksalaiset monessa kohtaa toimivat aktivistien kokemien etujen vastaisesti.

Suomalaisten asema oli aineiston perusteella kuitenkin vapaampi kuin esimerkiksi liettualaisten. Itsenäisyysliikkeen johdolla oli jonkin verran liikkumavaraa ja mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin. Tämä näkyy esimerkiksi *Liga der Fremdvölker* -julistuksen yhteydessä, kun suomalaiset onnistuvat muuttamaan omaa osuuttaan julistustekstistä. Julistukseen mukaan lähteminen oli aktivistien näkökulmasta ristiriitaista, sillä osa heistä vastusti esiintymistä muiden Venäjän vieraskansojen yhteydessä. Julistukseen lähteminen oli suomalaisilta strateginen valinta, sillä sen arvioitiin miellyttävän alivaltiosihteri Zimmermannia.

Suomalaiset olivat vuoden 1916 aikana runsaasti yhteydessä suoraan ulkoasiainministeriön johtoon, mikä on aineiston perusteella harvinaista muiden alusmaiden vapausliikkeiltä. Aktivistit korostivat kirjeissään, että suomalaiset olivat saksalaismielisiä ja uskoivat, että Saksa tulee auttamaan heitä tavoitteidensa saavuttamisessa. *Verdens Gang* -lehden jälkipyykissä suomalaiset keskittyivät vierittämään syyn artikkelista ulkopuoliselle henkilölle ja varmistamaan, etteivät heidän välinsä saksalaisiin ole kärsineet. Vaikka aktivistit pyysivät monta kertaa apua, saksalaiset eivät kuitenkaan luvanneet mitään.

Saksalaiset olivat kaikissa toimissaan pragmaattisia, minkä osoittavat toistuvat maltilliset ja hillitsevät viestit suomalaisille. Tiedustelun näkökulmasta saksalaisten toiminta on järkevää, sillä tiedustelutoiminnan tulisi aina olla pragmaattista. Syyt tukea suomalaisia asemaansa edistääkseen olivat saksalaisille myös kulttuurisia ja taloudellisia. Vaikka suomalaisille korostettiin heidän asemansa olevan tärkeä, määrittivät sodan realiteetit toiminnan raamit. Suomalaiset halusivat irtautua Venäjältä, mutta siitä huolimatta alivaltiosihteri Zimmermann puhui näille autonomian edistämisestä. On perusteltua kysyä, oliko kukaan saksalaisista tosissaan suomalaisten aktivistien puolella, paitsi Wetterhoffin kanssa mahdollisesti viestitellyt konsuli Goldbeck-Löwe.

Suomalaiset osoittivat kirjeissään ulkoasiainministeriölle suurta avuntarvetta ja kuvasivat Saksan avun Suomelle välttämättömäksi, jopa elinehdoksi. Suomalaiset olivat vaikeassa asemassa, koska he eivät tosiasiallisesti olisi selvinneet ilman Saksan tukea. Suomalaisten heikko asema tiedustelusuhhteessa näkyy erityisen hyvin erillisrauhamahdollisuuksista keskustelun yhteydessä. Saksalaiset korostivat useaan otteeseen, ettei Suomen asia ole niin tärkeä, että saksalaiset vaarantaisivat sen takia mahdollisen rauhansopimuksen Venäjän kanssa. Monessa saksalaisten kirjoittamassa kirjeessä arvioitiin, että valtaosa suomalaisista olisi tyytyväisiä vapauksien lisääntymiseen, vaikka itsenäistyminen ei tapahtuisikaan. Saksalaisten näkökulmasta suomalaisten itsenäisyysaktivismi näyttää vuoden 1916 loppuun mennessä kutistuneen marginaaliin, koska iso osa kansasta olisi

kuitenkin tyytyväisiä aikaisempien olojen palauttamiseen. Aktivistit halusivat eroon Venäjästä, mutta saksalaiset eivät olleet valmiita tukemaan näitä tavoitteita.

Tiedustelusuhteen epäsymmetrisyyttä lisää, mikäli heikompi osapuoli ei kykene irrottautumaan suhteesta tai harjoittamaan muuta tiedustelutoimintaa. Jääkärioliike oli rakentunut niin vahvasti Saksan yhteyteen, ettei suomalaisilla ollut mahdollisuuksia irrottautua yhteistoiminnasta. Suomalaisista koostuva jääkäripataljoona toimi saksalaisten alaisuudessa, ja saksalaisten kanssa erimielinen Wetterhoff syrjäytettiin heti, kun tämä oli asettunut saksalaisten kanssa poikkiteloin. Saksalaiset eivät mahdollistaneet aktivisteille muuta yhteistyötä, koska he pystyivät rahavarojen käytöllä ohjaamaan toimintaa haluamaansa suuntaan. Jääkäripataljoona 27:ssä saksalaisten tavoitteista erimieliset jääkärit erotettiin pataljoonasta ja jääkäreitä uhkailtiin pataljoonan hajottamisella.

Tiedustelututkimuksen käyttö suomalaisten aktivistien ja saksalaisten välisen yhteistoiminnan tarkastelemiseen tarkoittaa jääkäri liikkeen historiakuva, joka on esitetty pitkälti yhteistyössä rakentuneen ja suomalaisia paljon hyödyttäneenä. Suomalaisten ja saksalaisten väliseen epäsymmetriseen tiedustelusuhteeseen sisältyi kuitenkin paljon riskejä, eivätkä kaikki asiat menneet suomalaisen aktivistien tavoitteiden kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Osapuolten välisen voimatasapainon vuoksi suomalaiset ajautuivat osaksi tavoitteidensa kannalta epäsuotuisaa toimintaa. Vaikka tarkoitus oli toimia oman tavoitteen edistämiseksi, oli se vaikeaa Saksan määräävän aseman vuoksi.

Tutkimus ei ota kantaa Saksaan nojautumisen myöhempisiin seurauksiin. On kuitenkin selvää, että rakentamalla yhteistyösuhteen saksalaisten kanssa, suomalaiset aktivistit ajautuivat yhteistoimintasuhteeseen, jossa toinen osapuoli edisti heidän tavoitteitaan vain silloin, kun se oli sille itselleen kannattavaa, mutta edellytti omien intressiensä huomioimista. Suomalaisten aktivistien asema ennen maaliskuun vallankumousta 1917 ei asiaa hoitaneen ulkoasiain toimiston asiakirjoissa anna viitteitä siitä, että kyseessä olisi ollut aktivistien päämääriä edistävä kumppanuus.

6. Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA) Helsinki

Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27:n arkisto
Sotapäiväkirjojen osat I ja II ajalta 30.5.1916–25.3.1917

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (ADAP) Berliini

Weltkrieg 11c geheim, Unternehmungen und Aufwiegungen gegen unsere Feinde in Rußland, besonders in Finnland und den russischen Ostseeprovinzen. Niteet 12–17 ajalta 16.3.1916–15.1.1917.

Muut lähteet

Karemaa, Outi. *Meidän poikamme Saksassa*, kirja-arvio Matti Lackmanin kirjasta Suomen vai Saksan puolesta? Julkaistu 5.2.2001. [<https://agricolaverkko.fi/review/meidan-poikamme-saksassa/>]. Luettu 16.7.2020.

Keiper, Gerhard (*Politisches Archiv des Auswärtigen Amts* työntekijä) tekijälle 20.7.2018: Sähköpostiviesti asiakirjakokoelman Weltkrieg 11c sisällöstä ja käytöstä (tekijän hallussa).

7. Tutkimuskirjallisuus

- Andrew, Christopher. "Intelligence, International Relations and 'Under-theorisation.'" *Intelligence and National Security*, 19:2, (2004): 170–184.
- Apunen, Osmo. *Suomi keisarillisen Saksan politiikassa 1914–1915*. Tammi: Helsinki, 1968.
- Clausewitz, Carl von. *Sodankäynnistä*. Suomentanut Heikki Eskelinen. Helsinki: Art House, 2005.
- Daugherty, William J. "The Role of Covert Action." Teoksessa *Handbook of Intelligence Studies*, Johnsson, Loch K. (toim.), 279–288. New York: Routledge, 2007.
- Hentilä, Marjaliisa & Hentilä, Seppo. *Saksalainen Suomi 1918*. Siltala: Helsinki 2016.
- Hoppu, Tuomas. *Jääkärit Saksan tiellä*. Postimuseo: Tampere 2016.
- Kari, Martti J., 'Suomen tiedustelukulttuurin jäljillä'. Teoksessa Koivula, Tommi (toim.), *Tiedustelu yliopistollisena oppialana— myös Suomessa?* Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 2020. [<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-25-3139-4>]. Luettu 9.8.2020.
- Kemppi, Jarkko. *Isänmaan puolesta: Jääkärien ja jääkäri liikkeen historia*. Minerva: Helsinki, 2011.
- Keßelring, Agilolf. *Des Kaisers "finnische Legion". Die finnische Jägerbewegung im Ersten Weltkrieg im Kontext der deutschen Finnlandpolitik*. Schriftenreihe der DFG. Band 5. Berliner Wissenschafts-Verlag: Berlin, 2005.
- Klinge, Matti. *Zilliacus, Konni*, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. [<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003698>]. Luettu 21.6.2020.
- Kilpinen, Asko et al. *Suomen jääkärit - itsenäisyytemme kärkijoukko*. Docendo: Jyväskylä, 2019.
- Lackman, Matti. *Suomen vai Saksan puolesta? Jääkärien tuntematon historia*. Otava: Helsinki, 2000.
- Lauerma, Matti. *Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27: Vaiheet ja vaikutus*. Werner Söderström: Porvoo, 1966.
- Lebow, Richard Ned. 'Classical Realism.' Teoksessa *International Relations Theories - Discipline and Diversity*, Dunne, Tim, Kurki, Milja ja Smith, Steve (toim.), 59–76. Oxford University Press, 2013.
- Prados, John. 'The Future of Covert Action.' Teoksessa *Handbook of Intelligence Studies*, toimittanut Loch K. Johnsson (toim.), 289–298. New York: Routledge, 2007.
- Puolustusministeriön sotahistoriallinen osasto (toim.). *Puolustusministeriön sotahistoria sen toimiston julkaisuja IV. Suomen jääkärien elämäkerrasto*. Werner Söderström Osakeyhtiö: Helsinki, 1938.

- Sims, Jennifer E. "Foreign Intelligence Liaison: Devils, Deals, and Details," *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence* 19:2 (2006): 195–217.
- Sims, Jennifer E. 'A Theory of Intelligence and International Politics.' Teoksessa *National Intelligence Systems: Current Research and Future Prospects*, toimittaneet Agrell, Wilhelm ja Treverton, Gregory F. (toim.), 52–92. Cambridge University Press, 2009.
- Svendsen, Adam D.M. "Connecting Intelligence and Theory: Intelligence Liaison and International Relations." *Intelligence and National Security*, 24:5, (2009): 700–729.
- Sundwall, Johannes. *Kring Jägarbataljonen. Minnen och anteckningar från krigsåren i Berlin*. Schildts: Helsinki, 1919.
- Sun Zu. *The Art of War*. Kääntänyt Jonathan Clements. Lontoo: Constable, 2012.
- Uusitalo, Taina, 'Jääkäriliikkeen diplomaatit historiantutkimuksen valossa 1914–1918.' *Ennen ja nyt – historian tietosanomat* 2/2018. [<https://www.ennenjanyt.net/2018/09/jaakariliikkeen-diplomaatit-historiantutkimuksen-valossa-1914-1918/>]. Luettu 9.8.2020.
- Zetterberg, Seppo. *Die Liga der Fremdvölker Russlands 1916–1918. Ein Beitrag zu Deutschlands antirussischem Propagandakrieg unter den Fremdvölkern Russlands im ersten Weltkrieg*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1978.

8. Liitteet

Liite 1. Aineisto kansioittain

Nide 12 / R 20994
R 20994-1, s. 1–96.
R 20994-2, s. 97–196.
R 20994-3, s. 197–277.

Nide 13 / R 20995
R 20995-1, s. 1–96.
R 20995-2, s. 97–190.
R 20995-3, s. 191–250.

Nide 14 / R 20996
R 20996-1, s. 1–97.
R 20996-2, s. 98–195.
R 20996-3, s. 196–292.
R 20996-4, s. 293–323.

Nide 15 / R 20997
R 20997-1, s. 1–95.
R 20997-2, s. 96–195.
R 20997-3, s. 196–286.
R 20997-4, s. 287–384.
R 20997-5, s. 384–434.

Nide 16 / R 20998
R 20998-1, s. 1–97.
R 20998-2, s. 98–95.
R 20998-3, s. 196–292.
R 20998-4, s. 293–314.

Nide 17 / R 20999
R 20999-1, s. 1–97.
R 20999-2, s. 98–195.
R 20999-3, s. 196–258.

Liite 2. Aineistossa esiintyneet henkilöt

Luettelo keskeisimmistä aineistossa esiintyneistä henkilöistä ja heidän suhteestaan ulkoasiaintoimistoon tai vapausliikkeisiin.

Bayer, Maximilian. Majuri, Lockstedtin koulutusjoukon ja myöhemmin Kuninkaallisen Preussin Jääkäripataljoona 27:n komentaja.

Bonsdorff, Adolf von. Bonsdorff toimi Tukholman valtuuskunnan puheenjohtajana vuonna 1916. (Lackman 2000, 870)

Donner, Kai. Suomalainen aktivisti ja ulkomaanvaltuuskunnan jäsen. (Lackman 2000, 871.)

Fabritius, Almar. Suomalainen aktivisti ja ulkomaanvaltuuskunnan jäsen. (Lackman 2000, 871.)

Falkenhayn, Erich von. Saksan yleisesikunnan päällikkö vuosina 1914–1915, joka uskoi erillisrauhaan Venäjän kanssa. (Apunen 1968, 288.)

Gabrys, Juozas. Liettualainen itsenäisyysaktivisti, *Uniondes Nationalités* -ryhmän pääsihteeri ja johtaja. (Zetterberg 1978, 61–69.)

Goldbeck-Löwe, Albert. Saksan Helsingin konsuli. (Apunen 1966, 282.)

Gummerus, Herman Gregorius. Suomalainen aktivisti, joka toimi Tukholmassa erityisesti itsenäisyysliikkeen alkuaikoina. (Zetterberg 1978, 46)

Heldt, Karl. Kapteeni, saksalainen upseeri ja yhdysmies Tukholmassa, joka hallinnoi jääkäri liikkeen saksalaisia varoja Tukholmassa ja hoiti sotilasasioita. (Lackman 2000, 141, 143, 325.)

Hollweg, Theobald von Bethmann. Saksan keisarikunnan valtakunnankansleri. (Apunen 1968, 287.)

Jagow, Gottlieb von. Saksan keisarikunnan ulkoministeri von Jagow ja ulkoasiaintoimiston johtaja. (Zetterberg 70.)

Kesküla, Alexander. Virolainen seikkailija ja aktivisti, joka johti virolaisia bolsevikkeja ja “virolaista toimistoa” sekä yhteyksiä Saksaan ensimmäisen maailmansodan aikana. (Zetterberg 1978, 52.)

Stoedten, Lucius Helmuth von. Saksan Tukholman-lähettiläs. (Apunen, 281, 290)

Romberg, Gisbert von. Saksan lähettiläs Bernissä. (Zetterberg 1978, 21.)

Ropp, Friedrich von der. Baltiansaksalainen paroni, joka toimi saksalaisten puolella Venäjää vastaan. (Zetterberg 1978, 70)

Sario, Samuli. Tukholman valtuuskunnan jäsen ja suomalaisen toimiston johtaja Berliinissä Wetterhoffin syrjäyttämisen jälkeen. (Lackman 2000, 876)

Schüss, Richard. Luutnantti, Heldtin edeltäjä ja saksalainen upseeri, joka oli komennettu elokuussa 1915 Tukholmaan järjestämään etappitoimintaa. (Lackman 2000, 160.)

Schwerin-Mildenitz, von. Kreivi, Lockstedtin koulutusjoukon komentaja majuri Bayerin jälkeen, jolla oli merkittävä rooli Wetterhoffin syrjäyttämisessä. (Lackman 2000, 877.)

Steinwachs, Hans. Saksan sotilasvakoilun johtaja Tukholmassa. (Zetterberg 1978, 230.)

Treutler, Karl Georg von, valtakunnankanslerin edustaja Saksan suuressa päämajassa. (Apunen 1968, 292.)

Uexküll, Bernhard von. Paroni von der Roppin työtoveri ulkoasiaintoimistossa. (Zetterberg 1978, 75.)

Wesendonk, Otto Günther von. Ulkoasiaintoimiston lähetystösihteeri Berliinissä. (Apunen 1968, 293.)

Wetterhoff, Frederik. Suomalainen aktivisti, joka toimi Berliinissä ja myötävaikutti jääkäripataljoona 27:n perustamiseen. (Apunen 1968, 293.)

Zilliacus, Konni. Suomalainen seikkailija, toimittaja ja kirjailija, joka tuki jääkäri liikettä. (Zetterberg 1978, 80–81.)

Zimmermann, Arthur. Saksan ulkoasian alivaltiosihteeri, joka von Jagowin poissaollessa paljon poissa, Zimmermann johti asioiden valmistelua ja toimeenpanoa ulkoasiaintoimistossa. (Apunen 1968, 17–18, 293.)

Liite 3. Jääkäreiden saksankieliset sotilasarvot arvojärjestyksessä

Komppanianpäällikkönä toimi aina saksalainen upseeri. Suomalaiset saivat kokemuksen karttumisen myötä vaikeampia tehtäviä hoitaakseen, mutta ylennyksiä annettiin vain vähän (Lauerma 1966, 1037.)

Saksankielinen sotilasarvo	Suomennos	Pääsääntöinen tehtävä
Hauptzugführer	Pääjoukkueenjohtaja	Pataljoonan adjutantti ja korkein suomalainen johtaja
Oberzugführer	Ylijoukkueenjohtaja	Komppanian tai patterin varapäällikkö
Zugführer	Joukkueenjohtaja	Aluksi varajoukkueenjohtaja, sitten joukkueenjohtaja
Gruppenführer	Ryhmänjohtaja	Ryhmänjohtaja
Hilfsgruppenführer	Apulaisryhmänjohtaja	Ryhmän varajohtaja tai rivimies
Jäger	Jääkäri	Rivimies